

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σχολή Επιστημών Αγωγής
Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών

Οικογενειακοί ρόλοι και αξίες ανδρών και γυναικών στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια

Σαβέλα Πουλιάνου

Διδακτορική Διατριβή

ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 2019

ΣΑΒΕΛΑ ΠΟΥΛΙΑΝΟΥ

**«ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΙ ΡΟΛΟΙ ΚΑΙ ΑΞΙΕΣ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗ
ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ»**

Διδακτορική Διατριβή

*υποβληθείσα στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών της Σχολής Επιστημών Αγωγής,
του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, για την εκπλήρωση των προϋποθέσεων απονομής
διδακτορικού διπλώματος*

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

1. **Άρτεμις Γιώτσα**, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Επιβλέπουσα)
2. **Αναστασία-Βαλεντίνη Ρήγα**, Καθηγήτρια του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης (Μέλος της Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής)
3. **Βασίλειος Κούτρας**, Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Μέλος της Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής)

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή:

1. **Άρτεμις Γιώτσα**, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Επιβλέπουσα)
2. **Αναστασία-Βαλεντίνη Ρήγα**, Καθηγήτρια του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης (Μέλος της Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής)
3. **Βασίλειος Κούτρας**, Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Μέλος της Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής)
4. **Ηλίας Κουρκούτας**, Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης
5. **Ανδρέας Μπρούζος**, Καθηγητήστου Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
6. **Θεόδωρος Θάνος**, Αναπληρωτής Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
7. **Χαρίλαος Ζάραγκας**, Επίκουρος Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα έρευνα αποτελεί προϊόν ενασχόλησης ετών βιβλιογραφικής ανασκόπησης σχετικά με τα θέματα της οικογένειας και των ρόλων που οι πατέρες και οι μητέρες αναλαμβάνουν μέσα σε αυτή. Το θέμα της παρούσας διατριβής προκύπτει από το ενδιαφέρον μου για το επιστημονικό αυτό πεδίο που χαρακτηρίζεται από συνεχείς αλλαγές στους ρόλους και στις αξίες των πατέρων και των μητέρων, κυρίως τις τελευταίες δεκαετίες.

Η διεξαγωγή και η διεκπεραίωση αυτού του πονήματος θα ήταν αδύνατη χωρίς τη συμβολή και την αμέριστη υποστήριξη της επιβλέπουσας καθηγήτριας κυρίας Αρτέμιδος Γιώτσα. Η συνεργασία μας όλα αυτά τα χρόνια με βοήθησε να εξελιχθώ τόσο επαγγελματικά όσο και προσωπικά, με έμαθε να μην εγκαταλείπω την προσπάθεια και να παραμένω προσηλωμένη στους στόχους μου. Η κυρία Γιώτσα αποτελεί για μένα πρότυπο ανθρώπου, εκτός από επιστημονική κατάρτιση έχει βαθιά πίστη και ειλικρινή αγάπη για τους ανθρώπους με τους οποίους συνεργάζεται και για όλους τους παραπάνω λόγους θα ήθελα να την ευχαριστήσω από καρδιάς.

Παράλληλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τα μέλη της τριμελούς επιτροπής, τον κ. Κούτρα Βασίλειο, Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και την κ. Ρήγα Αναστασία Βαλεντίνη, Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Κρήτης για τις σημαντικές συμβουλές, τη συμπαράσταση και την άμεση ανταπόκριση κάθε φορά που χρειαζόμουν τη βοήθειά τους. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα υπόλοιπα μέλη της επταμελούς εξεταστικής επιτροπής κ. Κουρκούτα Ηλία, Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης, τον κ. Μπούζο Ανδρέα, Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, τον κ. Θάνο Θεόδωρο, Αναπλήρωτη Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και τον κ. Ζάραγκα Χαρίλαο, Επίκουρο Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων για τις συμβουλές και τις παρατηρήσεις τους.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω από καρδιάς την Έφη Κατσαδήμα και τη Μάγδα Ντίνου, που με στήριξαν ηθικά όλα αυτά τα χρόνια και αποτελούν για μένα οικογένεια.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου Αποστόλη και Αλίκη για όσα πολύτιμα μου έχουν προσφέρει μέχρι σήμερα και το λιγότερο που μπορώ να κάνω για εκείνους είναι να τους αφιερώσω τη διδακτορική μου διατριβή.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ / ABSTRACT

Περίληψη

Ο όρος «οικογένεια» μελετάται ήδη από τις αρχές του περασμένου αιώνα από πλήθος ερευνητών και πολλών επιστημονικών πεδίων. Σκοπός της παρούσας διατριβής είναι η μελέτη των αντιλήψεων των ανδρών και των γυναικών στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια μέσα από τους ρόλους και τις αξίες που φέρουν τα μέλη της σε αυτή. Επιμέρους ερευνητικοί στόχοι είναι η διερεύνηση του κατά πόσο οι οικογενειακοί ρόλοι του πατέρα, της μητέρας, του παππού και της γιαγιάς συνδέονται με τη γεωγραφική εγγύτητα των μελών της οικογένειας όπως επίσης κατά πόσο σχετίζονται οι οικογενειακοί ρόλοι των μελών με τις οικογενειακές αξίες. Το δείγμα της έρευνάς μας αποτελείται από 666 γονείς παιδιών προσχολικής ηλικίας 23-57 ετών, από όλα τα γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδας. Οι άνδρες είναι το 28,08% (n=187) με μέσο όρο ηλικίας 40 ετών (SD=6,23) και οι γυναίκες είναι το 71,62% (n=479) με μέσο όρο ηλικίας 36,39 ετών (SD=5,38). Τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν είναι το Ερωτηματολόγιο Γεωγραφικής εγγύτητας (Georgas et al. 2001), το οποίο μελετά τους συναισθηματικούς δεσμούς και την απόσταση μεταξύ των μελών της πυρηνικής και της ευρύτερης οικογένειας, το Ερωτηματολόγιο Οικογενειακών Ρόλων/Family Roles Scale (Georgas, Giotsa, Mylonas & Bafiti, 2006) που αποτελείται από 22 προτάσεις-δηλώσεις και διερευνά τις αντιλήψεις των ερωτώμενων για τους οικογενειακούς ρόλους και λειτουργίες των μελών μέσα στην οικογένεια και το Ερωτηματολόγιο Οικογενειακών Αξιών/Family Values Scale (Georgas, 1999) που αποτελείται από 18 προτάσεις που αφορούν οικογενειακές αξίες. Η κωδικοποίηση των απαντήσεων έγινε με τη χρήση του ερευνητικού προγράμματος στατιστικής ανάλυσης IBM SPSS Statistics (v.23). Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τους ιεραρχικούς ρόλους του πατέρα και της μητέρας, ως προς το φύλο τους. Επίσης, παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές, ως προς το φύλο των συμμετεχόντων, σχετικά με τον οικονομικό ρόλο του πατέρα, της μητέρας, του παππού και της γιαγιάς. Συμπερασματικά, από τις απαντήσεις του δείγματος

παρατηρούμε ότι η μητέρα εξακολουθεί να υπερτερεί στο συναισθητικό ρόλο και στη φροντίδα των παιδιών ενώ η οικονομική συμβολή είναι και για τους δύο γονείς η ίδια. Επίσης, οι άνδρες του δείγματος αντιλαμβάνονται τον οικογενειακό ρόλο του πατέρα ως ένα μέλος της οικογένειας με πολύ σημαντική συμβολή σε όλους τους τομείς μέσα σε αυτή.

Λέξεις κλειδιά: σύγχρονη ελληνική οικογένεια, οικογενειακοί ρόλοι, οικογενειακές αξίες, γεωγραφική εγγύτητα, διαγενεακές σχέσεις

Abstract

The term "family" has been studied since the beginning of the last century by a large number of researchers and many disciplines. The purpose of this thesis is to study the perceptions of men and women in the modern Greek family through the roles and values that its members bring to it. Individual research objectives are to investigate whether the family roles of father, mother, grandfather and grandmother are related to the geographical proximity of family members as well as to whether family members' roles are related to family values. The sample of our study consisted of 666 parents of preschool children aged between 23-57 years, from all geographical regions of Greece. Males are 187 which corresponds to 28.08% with an average age of 40 years (SD = 6.23) and females are 479 which corresponds to 71.62% with an average age of 36.39 years (SD = 5.38). The research tools used are the Geographical Proximity Scale (Georgas et al. 2001), which studies the emotional bonds and the geographical distance among the members of the nuclear and extended family, the Family Roles Scale (Georgas et al., 2006) consisting of 22 statements exploring respondents' perceptions of family roles and functions of members within the family and the Family Values Scale (Georgas, 1999) consisting of 18 proposals on family values and examines the perceptions of the values of family members. Responses were coded using the statistical analysis program IBM SPSS Statistics (v.23). In conclusion, the sample responses show that the mother is still superior to the emotional role and care of the children while the financial contribution is the same for both parents. Also, men perceive the father's family role as a member of the family with a significant contribution to all areas within it.

Keywords: modern Greek family, family roles, family values, geographical proximity, intergenerational relationships

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	iii
Περίληψη / Abstract.....	v
Περιεχόμενα.....	2
Κατάλογος Πινάκων.....	5
Κατάλογος Γραφημάτων.....	9
Κατάλογος Εικόνων.....	10
Εισαγωγή.....	11
1. Εννοιολογικά Χαρακτηριστικά της Οικογένειας και Θεωρητικές Προσεγγίσεις....	15
1.1 Ορισμοί της οικογένειας.....	15
1.2 Κοινωνιολογική προσέγγιση για την οικογένεια.....	16
1.2.1 Η καταγωγή της οικογένειας κατά τον Engels.....	16
1.2.2 Η θεωρία του Parsons για την οικογένεια.....	18
1.2.3. Νεότερες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις για την οικογένεια για την οικογένεια.....	19
1.3 Ανθρωπολογική προσέγγιση για την οικογένεια.....	20
1.4 Ψυχολογική προσέγγιση για την οικογένεια.....	22
1.4.1 Συστημική προσέγγιση της οικογένειας.....	23
1.4.2 Συναισθηματικές σχέσεις στην οικογένεια: η Θεωρία της Προσκόλλησης (Attachment theory).....	26
2. Τυπολογίες Οικογενειακών Σχημάτων.....	29
2.1 Κατηγοριοποίηση οικογενειακών σχημάτων.....	29
2.2 Ποικιλία οικογενειακών μορφωμάτων.....	31
3. Δομή, Ρόλοι και Λειτουργίες της Οικογένειας.....	34
3.1 Δομή και λειτουργίες της οικογένειας.....	34
3.2 Ρόλοι των μελών της οικογένειας.....	35
3.3 Οι αξίες στο οικογενειακό πλαίσιο.....	36
4. Οικογένεια και Πολιτισμικό Πλαίσιο.....	39
4.1 Η οικογένεια στο οικολογικό-κοινωνικό πλαίσιο.....	39
4.2 Οι οικογενειακές αξίες στα διάφορα πολιτισμικά περιβάλλοντα.....	41
4.3 Ατομικισμός και συλλογικότητα.....	43
5. Εξέλιξη της Οικογένειας στον Χρόνο.....	47
5.1 Ιστορική εξέλιξη της ελληνικής οικογένειας.....	47
5.2 Χαρακτηριστικά της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας.....	49
5.3 Η ελληνική οικογένεια στην περίοδο της οικονομικής κρίσης.....	52
5.3.1 Ανεργία.....	52
5.3.2 Μείωση γεννήσεων.....	54
5.3.3 Γονεϊκές άδειες.....	55
5.3.4 Φροντίδα ηλικιωμένων.....	55
5.3.5 Εξέλιξη του οικογενειακού μοντέλου.....	56
5.4 Διαγενεακές σχέσεις.....	57
5.5 Η σύγχρονη οικογένεια στην Ευρώπη.....	58
5.5.1 Η σύνθεση των νοικοκυριών.....	59
5.5.2 Μονάνοικοκυριά (Single-person households).....	61
5.5.3 Λοιπά νοικοκυριά.....	63
5.5.4 Γάμος.....	63

5.5.5 Διαζύγια.....	65
5.5.6 Εναλλακτικές μορφές οικογένειας.....	66
5.5.7 Φροντίδα των ηλικιωμένων σε διάφορες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης... ..	68
6. Έρευνες στον Χώρο της Οικογένειας.....	71
6.1 Έρευνες σχετικά με τους οικογενειακούς ρόλους.....	71
6.2 Έρευνες για τις οικογενειακές αξίες στην Ελλάδα.....	73
6.3 Άλλα εμπειρικά δεδομένα στην έρευνα για την οικογένεια.....	75
7. Σχεδιασμός της Παρούσας Έρευνας.....	80
7.1 Θέμα και πρωτοτυπία.....	80
7.2 Ερευνητικά ερωτήματα.....	82
7.3 Ερευνητικές υποθέσεις.....	85
8. Δείγμα.....	88
8.1 Επιλογή δείγματος.....	88
8.2 Χαρακτηριστικά του δείγματος.....	88
9. Διαδικασία και Ερευνητικά Εργαλεία.....	93
9.1 Ερευνητικά εργαλεία.....	93
9.1.1 Μεταβλητές κοινωνικών δομών: Γεωγραφική εγγύτητα.....	93
9.1.2 Ερωτηματολόγιο Οικογενειακών Ρόλων/Family Roles Scale.....	93
9.1.3 Ερωτηματολόγιο Οικογενειακών Αξιών/Family Values Scale.....	95
9.2 Διαδικασία χορήγησης και συλλογής των δεδομένων.....	95
9.3 Κωδικοποίηση και επεξεργασία των δεδομένων.....	96
9.4. Δείκτες Αξιοπιστίας Cronbach's alpha.....	96
10. Παρουσίαση Αποτελεσμάτων.....	102
10.1 Γενικές πληροφορίες για την παρουσίαση των αποτελεσμάτων.....	102
10.2 Παρουσίαση αποτελεσμάτων ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τα μέλη της οικογένειας.....	103
10.3 Παρουσίαση αποτελεσμάτων ως προς τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες.....	105
10.4 Παρουσίαση αποτελεσμάτων ως προς τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τους οικογενειακούς ρόλους.....	110
10.4.1 Συναισθηματικός ρόλος.....	110
10.4.2 Οικονομική συμβολή.....	117
10.4.3 Φροντίδα των παιδιών.....	126
10.4.4 Συγκρίσεις μεταξύ των παραγόντων των οικογενειακών ρόλων πατέρα και μητέρας.....	134
10.5 Παρουσίαση αποτελεσμάτων για τη σύνδεση οικογενειακών ρόλων και αξιών.....	134
11. Ερμηνεία ευρημάτων - Συμπεράσματα.....	140
11.1 Συμπεράσματα αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες ως προς το φύλο τους.....	140
11.2 Συμπεράσματα αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τους οικογενειακούς ρόλους ως προς το φύλο τους.....	141
11.2.1 Συμπεράσματα αντιλήψεων για τον οικογενειακό ρόλο του πατέρα ως προς το φύλο των συμμετεχόντων.....	141
11.2.2 Συμπεράσματα αντιλήψεων για τον οικογενειακό ρόλο της μητέρας ως προς το φύλο των συμμετεχόντων.....	142
11.2.3 Συμπεράσματα αντιλήψεων για τον οικογενειακό ρόλο του παππού ως προς το φύλο των συμμετεχόντων.....	143
11.2.4 Συμπεράσματα αντιλήψεων για τον οικογενειακό ρόλο της γιαγιάς ως προς το φύλο των συμμετεχόντων.....	144

11.3 Συμπεράσματα αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τους οικογενειακούς ρόλους ως προς το φύλο των γονέων τους.....	145
11.4 Συμπεράσματα αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της πυρηνικής και εκτεταμένης οικογένειας....	146
11.5 Συμπεράσματα αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τους οικογενειακούς ρόλους ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της πυρηνικής και εκτεταμένης οικογένειας	147
11.5.1 Συμπεράσματα για τους οικογενειακούς ρόλους του πατέρα ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της πυρηνικής και εκτεταμένης οικογένειας.....	147
11.5.2 Συμπεράσματα για τους οικογενειακούς ρόλους της μητέρας ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της πυρηνικής και εκτεταμένης οικογένειας.....	148
11.5.3 Συμπεράσματα για τους οικογενειακούς ρόλους του παππού ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της πυρηνικής και εκτεταμένης οικογένειας.....	149
11.5.4 Συμπεράσματα για τους οικογενειακούς ρόλους της γιαγιάς ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της πυρηνικής και εκτεταμένης οικογένειας.....	151
11.6 Συμπεράσματα σχετικά με τη σύνδεση των αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες και τους οικογενειακούς ρόλους.....	153
11.6.1 Συμπεράσματα σχετικά με τη σύνδεση των αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες και τους οικογενειακούς ρόλους των γονέων.....	153
11.6.2 Συμπεράσματα σχετικά με τη σύνδεση των αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες και τους οικογενειακούς ρόλους των παππούδων.....	154
12. Περιορισμοί Και Μελλοντικές Προεκτάσεις.....	156
12.1 Περιορισμοί της παρούσας έρευνας.....	156
12.2 Προτάσεις για μελλοντικές προεκτάσεις.....	157
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	159
Παράρτημα Ι.....	174
Παράρτημα ΙΙ.....	175

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1. Σύνθεση των νοικοκυριών στην Ελλάδα με ή χωρίς πυρηνική οικογένεια μεταξύ 1991 και 2001 (Πηγή: Κασιμάτη & Παπαϊωάννου, 2015).....	50
Πίνακας 2. Εξέλιξη του οικογενειακού μοντέλου στην Ελλάδα (Πηγή: Karamessini, 2012) ..	57
Πίνακας 3. Τύποι οικογενειών στην Ευρώπη για τη χρονιά 2011 (Πηγή: Eurostat, 2015).....	66
Πίνακας 4. Δημογραφικά στοιχεία ως προς το φύλο των συμμετεχόντων.....	88
Πίνακας 5. Δημογραφικά στοιχεία ως προς την ηλικία των συμμετεχόντων.....	88
Πίνακας 6. Γεωγραφική κατανομή του δείγματος στην Ελλάδα, ως προς τον τόπο μόνιμης κατοικίας.....	89
Πίνακας 7. Κατανομή του δείγματος, ως προς την οικογενειακή κατάσταση των συμμετεχόντων.....	90
Πίνακας 8. Κατανομή του δείγματος, ως προς το μορφωτικό επίπεδο των συμμετεχόντων. .	91
Πίνακας 9. Δείκτες αξιοπιστίας (Cronbach's alpha) για τους παράγοντες του Ερωτηματολογίου Οικογενειακών Αξιών.....	97
Πίνακας 10. Δείκτες αξιοπιστίας (Cronbach's alpha) για τους παράγοντες του Ερωτηματολογίου Οικογενειακών Ρόλων.....	98
Πίνακας 11. Παρουσίαση συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα κατοικίας των συμμετεχόντων από μέλη της οικογένειάς τους.....	102
Πίνακας 12. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα κατοικίας με πρόσωπα της πυρηνικής και της ευρύτερης οικογένειας.....	103
Πίνακας 13. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες οικογενειακών αξιών, ως προς το φύλο των συμμετεχόντων.....	104
Πίνακας 14. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες οικογενειακών αξιών, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα των συμμετεχόντων από τον πατέρα.....	105

Πίνακας 15. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες οικογενειακών αξιών, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα των συμμετεχόντων από τη μητέρα.....	106
Πίνακας 16. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες οικογενειακών αξιών, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα των συμμετεχόντων από τον παππού.....	107
Πίνακας 17. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες οικογενειακών αξιών, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα των συμμετεχόντων από τη γιαγιά.....	108
Πίνακας 18. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος, ως προς το φύλο των συμμετεχόντων.....	109
Πίνακας 19. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα.....	110
Πίνακας 20. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα.....	111
Πίνακας 21. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον παππού.....	111
Πίνακας 22. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη γιαγιά.....	112
Πίνακας 23. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα.....	113
Πίνακας 24. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα.....	114
Πίνακας 25. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον παππού.....	115
Πίνακας 26. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη γιαγιά.....	116
Πίνακας 27. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή, ως προς το φύλο των συμμετεχόντων.....	117
Πίνακας 28. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα.....	120

Πίνακας 29. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα.....	121
Πίνακας 30. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον παππού.....	121
Πίνακας 31. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη γιαγιά.....	122
Πίνακας 32. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα.....	123
Πίνακας 33. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα.....	124
Πίνακας 34. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον παππού.....	124
Πίνακας 35. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη γιαγιά.....	125
Πίνακας 36. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών, ως προς το φύλο των συμμετεχόντων.....	126
Πίνακας 37. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα και τη μητέρα, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα.....	127
Πίνακας 38. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα και τη μητέρα, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα.....	128
Πίνακας 39. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα και τη μητέρα, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον παππού.....	129
Πίνακας 40. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα και τη μητέρα, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη γιαγιά.....	129
Πίνακας 41. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον παππού και τη γιαγιά, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα.....	130
Πίνακας 42. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον παππού και τη γιαγιά, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα.....	131

Πίνακας 43. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον παππού και τη γιαγιά, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον παππού.....	132
Πίνακας 44. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον παππού και τη γιαγιά, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη γιαγιά.....	132
Πίνακας 45. Συγκρίσεις κατά ζεύγη μεταξύ των παραγόντων των οικογενειακών ρόλων πατέρα και μητέρας.....	133
Πίνακας 46. Συσχετίσεις μεταξύ του Ιεραρχικού ρόλου πατέρα και μητέρας και του συναισθηματικού ρόλου των μελών της οικογένειας.....	134
Πίνακας 47. Συσχετίσεις μεταξύ του Ιεραρχικού ρόλου πατέρα και μητέρας και της οικονομικής συμβολής των μελών της οικογένειας.....	135
Πίνακας 48. Συσχετίσεις μεταξύ του Ιεραρχικού ρόλου πατέρα και μητέρας και της φροντίδας των παιδιών από τα μέλη της οικογένειας.....	136
Πίνακας 49. Συσχετίσεις μεταξύ των Σχέσεων των μελών της οικογένειας και του συναισθηματικού ρόλου.....	136
Πίνακας 50. Συσχετίσεις μεταξύ των Σχέσεων των μελών της οικογένειας και της οικονομικής συμβολής των μελών της οικογένειας.....	137
Πίνακας 51. Συσχετίσεις μεταξύ των Σχέσεων των μελών της οικογένειας και της φροντίδας των παιδιών από τα μέλη της οικογένειας.....	137

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Γράφημα 1. Ποσοστό απασχόλησης γυναικών 25-54 ετών με και χωρίς παιδιά 0-14 ετών (Πηγή: Κ.Ε.Θ.Ι., 2016).....	54
Γράφημα 2. Μακροχρόνια φροντιζόμενοι/-ες ηλικιωμένοι/-ες, ανά είδος παρόχου και ένταση φροντίδας στην Ευρώπη (Πηγή: Bettio&Verarshchagina, 2010).....	56
Γράφημα 3. Απεικόνιση νοικοκυριών ως προς τον αριθμό ατόμων στην Ευρώπη για τη χρονιά 2011 (Πηγή: Eurostat, 2015).....	60
Γράφημα 4. Επιβεβαιωτική Παραγοντική Ανάλυση δύο παραγόντων για το Ερωτηματολόγιο Οικογενειακών Αξιών (Πηγή: Γεώργας, 1999· Παπαδήμου, 1999).....	96
Γράφημα 5. Αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για τον ιεραρχικό ρόλο πατέρα και μητέρας	105
Γράφημα 6. Αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για την οικονομική συμβολή του πατέρα...118	
Γράφημα 7. Αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για την οικονομική συμβολή της μητέρας..118	
Γράφημα 8. Αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για την οικονομική συμβολή του παππού...119	
Γράφημα 9. Αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για την οικονομική συμβολή της γιαγιάς...119	
Γράφημα 10. Αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για τη φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα	127

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1. Απεικόνιση μόνων νοικοκυριών στην Ευρώπη για τη χρονιά 2011 (Πηγή: Eurostat, 2015).....	62
Εικόνα 2. Απεικόνιση παντρεμένων ζευγαριών στην Ευρώπη για τη χρονιά 2011 (Πηγή: Eurostat, 2015).....	65
Εικόνα 3. Μέσοι όροι των ανθρώπων άνω των 65 ετών που ζουν μόνοι στην Ευρώπη για τη χρονιά 2011 (Πηγή: Eurostat, 2015).....	69
Εικόνα 4. Απεικόνιση ιδρυματικής φροντίδας των ηλικιωμένων της Ευρώπης για τη χρονιά 2011 (Πηγή: Eurostat, 2015).....	70

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η δομή και λειτουργία της οικογένειας έχει μελετηθεί μέσα από πολλούς ερευνητικούς τομείς, συμπεριλαμβανομένων της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της ανθρωπολογίας. Στην παρούσα διδακτορική διατριβή μελετώνται οι αξίες και η ιεραρχία των μελών της οικογένειας σε διάφορες εκφάνσεις και λειτουργίες της. Μέσα από τα αποτελέσματα, παρουσιάζεται η δομή και η λειτουργία της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας ενώ παράλληλα, μελετώνται οι αξίες που μοιράζονται τα μέλη της. Διερευνάται η κατανομή των ρόλων και ποιοι αναλαμβάνουν ιεραρχικούς ρόλους μέσα στην οικογένεια.

Η παρούσα διατριβή αποτελείται από τέσσερα μέρη. Το πρώτο μέρος χωρίζεται σε 6 κεφάλαια.

Στο Κεφάλαιο 1, αναλύεται εννοιολογικά ο όρος “οικογένεια”. Πιο συγκεκριμένα, αναλύεται η έννοια της οικογένειας όπως έχει μελετηθεί από την πλευρά της κοινωνιολογίας, την ανθρωπολογίας και της ψυχολογίας. Στο υποκεφάλαιο της κοινωνιολογικής προσέγγισης αναφερόμαστε στην καταγωγή της οικογένειας σύμφωνα με τον Engels και στη θεωρία για την οικογένεια του Parsons. Στο υποκεφάλαιο της ανθρωπολογικής προσέγγισης περιγράφουμε τις θεωρίες διάφορων ερευνητών οι οποίοι μελέτησαν πολλές κοινωνίες ανά τον κόσμο και στο υποκεφάλαιο της ψυχολογικής προσέγγισης περιγράφουμε τη Θεωρία των Συστημάτων όπως επίσης και η Θεωρία της Προσκόλλησης.

Στο κεφάλαιο 2 αναλύουμε τους τύπους των οικογενειακών σχημάτων που παρατηρούνται μέσα από τη βιβλιογραφική μας ανασκόπηση. Πιο αναλυτικά, περιγράφονται σε υποκεφάλαιο οι κατηγορίες των οικογενειακών σχημάτων ενώ σε ξεχωριστό υποκεφάλαιο περιγράφονται τα ποικίλα οικογενειακά μορφώματα όπως αυτά προκύπτουν από τις εκάστοτε κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές που συντελούνται σε παγκόσμιο επίπεδο.

Στο Κεφάλαιο 3, αναφερόμαστε στις έννοιες του ρόλου, της δομής και της λειτουργίας της οικογένειας. Ακολουθεί το υποκεφάλαιο, στο οποίο γίνεται αναφορά στους ρόλους των μελών της οικογένειας, καθώς και το υποκεφάλαιο όπου αναλύονται οι αξίες στο οικογενειακό πλαίσιο.

Στο Κεφάλαιο 4, περιγράφεται η διαμόρφωση της οικογένειας στο πολιτισμικό πλαίσιο. Πιο αναλυτικά, αναφέρεται σε υποκεφάλαιο η οικογένεια στο οικολογικό-κοινωνικό πλαίσιο όπου αναλύεται η οικοσυστημική προσέγγιση του Brofenbrenner, οι οικογένειες σε διάφορα πολιτισμικά περιβάλλοντα, με εκτενείς αναφορές στις συλλογιστικές και ατομικιστικές κοινωνίες. Αποτυπώνονται οι ομοιότητες και κυρίως οι διαφορές των κοινωνιών αυτών μαζί με τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους.

Στο κεφάλαιο 5, αναλύουμε την εξέλιξη της οικογένειας στο χρόνο. Στο πρώτο υποκεφάλαιο γίνεται αναφορά στην ιστορική εξέλιξη της ελληνικής οικογένειας από τις αρχές του 20ου αιώνα μέχρι τη σημερινή εποχή. Στο επόμενο υποκεφάλαιο περιγράφονται τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας και αναλύονται μεταβολές και φαινόμενα που επηρέασαν τη σύσταση και τη δομή της ελληνικής οικογένειας. Επίσης, στο επόμενο υποκεφάλαιο γίνεται αναφορά στον τρόπο, με τον οποίο επηρέασε την ελληνική οικογένεια η οικονομική κρίση, μέσα από την παράθεση στοιχείων για την ανεργία, τη μείωση των γεννήσεων, τις γονεϊκές άδειες και τη φροντίδα των ηλικιωμένων. Παράλληλα, περιγράφεται η εξέλιξη του οικογενειακού μοντέλου μέσα από στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ. ενώ δίνεται έμφαση στο πώς οι δημογραφικές αλλαγές επηρέασαν τη σύσταση της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας. Επίσης, γίνεται εκτενής ανάλυση για την σύγχρονη οικογένεια στην Ευρώπη. Πιο συγκεκριμένα, αναφερόμαστε στη σύνθεση των νοικοκυριών, το γάμο και το διαζύγιο, περιγράφουμε εναλλακτικές μορφές οικογένειας που αναδύονται και τέλος, κάνουμε μια σύντομη αναφορά στη φροντίδα των ηλικιωμένων σε διάφορες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο κεφάλαιο 6, παρουσιάζονται έρευνες στο χώρο της οικογένειας. Πιο αναλυτικά, στο πρώτο υποκεφάλαιο περιγράφονται έρευνες σχετικά με τους οικογενειακούς ρόλους, στο δεύτερο υποκεφάλαιο έρευνες σχετικά με τις οικογενειακές αξίες στην Ελλάδα και στο τρίτο υποκεφάλαιο συνοψίζονται άλλα εμπειρικά δεδομένα και συμπεράσματα από την έρευνα για την οικογένεια στην Ελλάδα.

Στο Β' μέρος περιγράφεται το μεθοδολογικό πλαίσιο. Πιο συγκεκριμένα, περιγράφεται ο σκοπός της παρούσας έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα και οι ερευνητικές υποθέσεις. Έπειτα, αναλύεται η δειγματοληψία και η επιλογή του

δείγματος, η μεθοδολογία που ακολουθήσαμε, αναφέρονται τα ερευνητικά μέσα και τα εργαλεία που χρησιμοποιήσαμε, και η διαδικασία συλλογής δεδομένων.

Στο Γ' μέρος παρουσιάζονται και σχολιάζονται τα ευρήματα της έρευνας μέσα από πίνακες και διαγράμματα.

Το Δ' μέρος αποτελείται από την ερμηνεία των ευρημάτων και τη συζήτηση της παρούσας διατριβής, όπως επίσης γίνονται προτάσεις για περαιτέρω έρευνες.

Τέλος, ακολουθεί η Βιβλιογραφία και τα Παραρτήματα, με τα ψυχομετρικά εργαλεία της έρευνας και άλλα έντυπα που χρησιμοποιήθηκαν.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Θεωρητικό πλαίσιο

1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

1.1 Ορισμοί της οικογένειας

Υπάρχουν αρκετοί ορισμοί για την έννοια της λέξης «οικογένεια» προερχόμενοι κυρίως από τις επιστήμες της κοινωνιολογίας και της ανθρωπολογίας. Ο όρος “οικογένεια” χρησιμοποιείται από πολλούς δυτικούς κοινωνιολόγους και ψυχολόγους ως συνώνυμο της πυρηνικής οικογένειας, η οποία αποτελείται από τη μητέρα, τον πατέρα και τα τέκνα (Georgas, Berry, van de Vijver, Kağitçibaşı & Poortinga, 2006).

Ένας κοινά αποδεκτός ορισμός της οικογένειας θα μπορούσε να αναφέρει ότι η οικογένεια είναι ένας παγκόσμιος και απαραίτητος οργανισμός για την ανθρώπινη επιβίωση σε όλες τις κοινωνίες, μια πρόταση με την οποία σχεδόν όλοι οι κοινωνικοί και συμπεριφοριστικοί επιστήμονες συμφωνούν (Georgas et al., 2006). Η οικογένεια λοιπόν, αποτελεί το πρώτο και πιο σημαντικό πλαίσιο που επηρεάζει την ανάπτυξη της προσωπικότητας και τη συμπεριφορά του ατόμου.

Ωστόσο, ο ορισμός της οικογένειας από τους κοινωνιολόγους και τους ανθρωπολόγους διαφέρει καθώς θα πρέπει να ικανοποιούνται τα ελάχιστα δυνατά κριτήρια ως προς το τι συνιστά μια οικογένεια, έτσι ώστε ο ορισμός να ικανοποιεί όλα τα πολιτισμικά πλαίσια (Georgas et al., 2006).

Σύμφωνα με τον Stephens (1963), η πυρηνική οικογένεια ορίζεται ως μία κοινωνική συμφωνία βασισμένη στο γάμο και το γαμήλιο συμβόλαιο, που περιλαμβάνει την αναγνώριση των δικαιωμάτων και των καθηκόντων των γονέων, την κοινή κατοικία για τον άντρα, τη γυναίκα και τα παιδιά, και τις αμοιβαίες οικονομικές υποχρεώσεις μεταξύ των συζύγων.

Σύμφωνα με τον Popenoe (1988), α) η μικρότερη μορφή οικογένειας αποτελείται από έναν ενήλικο και ένα εξαρτημένο από αυτό άτομο, β) οι γονείς δε χρειάζεται να είναι από διαφορετικά φύλα απαραίτητα και γ) το ζευγάρι δε χρειάζεται να είναι παντρεμένο.

Η επιστημονική μελέτη της οικογένειας αρχίζει, όπως ήδη αναφέραμε, το 19ο αιώνα, περίοδο κατά την οποία επικρατεί η ιστορική και συγκριτική μέθοδος με τους Morgan, Engels, Durkheim και Mauss. Η πατρική μονογαμική οικογένεια αποτελεί ένα ουσιαστικό ιστορικό φαινόμενο, που ποικίλλει ανάλογα με τις εποχές και τις περιοχές (Michel, 1991).

Η Michel (1991) αναφέρεται στην κοινωνική διάσταση της οικογένειας, ορίζοντας την οικογένεια ως ένα συστατικό του κοινωνικού συστήματος, μια κοινωνική μονάδα που συνδυάζει ταυτόχρονα τα χαρακτηριστικά ενός θεσμού και μιας ομάδας. Η οικογένεια παγιώνεται και ολοκληρώνεται τόσο χάρη σε εξωτερικά κοινωνικά φαινόμενα (τους κανόνες) όσο και σε εσωτερικά φαινόμενα (τις ψυχολογικές ανάγκες και τους θεσμούς).

Τέλος, οι Tepperman & Wilson (1993) ορίζουν την οικογένεια ως ομάδα που αποτελείται από μία μονάδα γονέα-παιδιού και/ή τουλάχιστον μία συζυγική μονάδα. Στον ορισμό αυτό όμως, η έννοια της κοινής κατοικίας δεν περιλαμβάνεται. Μια συζυγική μονάδα ατόμων που δε ζουν μαζί, αποτελεί μια οικογένεια. Επίσης αναφέρουν ότι η οικογένεια αποτελείται από ανθρώπους που έχουν ζήσει μαζί για μεγάλο χρονικό διάστημα ή σκοπεύουν να το κάνουν. Μπορεί να είναι συνδεδεμένοι με ένα νόμιμο συμβόλαιο, ή/και να υπάρχει μεταξύ τους συναισθηματική δέσμευση. Τέλος, ενδέχεται να φροντίζουν έναν ή περισσότερους εξαρτώμενους συγγενείς, είτε πρόκειται για παιδιά είτε για ανάπηρους και ηλικιωμένους.

1.2 Κοινωνιολογική προσέγγιση για την οικογένεια

1.2.1 Η καταγωγή της οικογένειας κατά τον Engels

Ο Engels αναφέρει στο βιβλίο του “Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους” (1884), ότι η πρώτη μορφή οικογένειας ήταν η “αιματοσυγγενική οικογένεια”, δηλαδή ο γάμος μεταξύ αδερφών και ξαδερφών, το οποίο ήταν αποτέλεσμα της απαγόρευσης των σεξουαλικών σχέσεων μεταξύ του πατέρα και της κόρης, μάνας και γιού. Η δεύτερη μορφή είναι η “πουναλουανή οικογένεια”, αποτέλεσμα της απαγόρευσης των σεξουαλικών σχέσεων μεταξύ των

αδερφών. Η τρίτη μορφή είναι η “ζευγαρωτή οικογένεια”, η οποία εμφανίζεται μετά τη διεύρυνση της ομάδας αιμομιξίας και επιπλέον περικλείει τα ξαδέρφια, και τέλος, με τον πολιτισμό, εμφανίζεται η μονογαμία.

Το σημαντικό χαρακτηριστικό της μονογαμίας, σύμφωνα με τον Engels (1884), είναι η μεταμόρφωση της πυρηνικής οικογένειας σε βασική οικονομική μονάδα της κοινωνίας, όπου η γυναίκα και τα παιδιά είναι εξαρτημένα από τον άνδρα. Η μεταμόρφωση αυτή, που είναι συνυφασμένη με ταξικές σχέσεις εκμετάλλευσης, κατέληξε στην καταπίεση των γυναικών, γεγονός που παρατηρείται ακόμα και σήμερα. Αυτό σημαίνει ότι άλλαξε η καταγωγή από “μητριαρχική” (δηλαδή με βάση τη μητρική κληρονομική γραμμή) σε “πατριαρχική”.

Υπήρχαν δύο είδη γάμου στις πρωτόγονες κοινωνίες:

1) ο “**ομαδικός γάμος**”, τον οποίο οι σύγχρονοι ανθρωπολόγοι αναφέρουν ως “χαλαρή μονογαμία”, πρακτικά όμως είναι το ζευγάρι των ανδρών με μια “πλατιά διασκορπισμένη ομάδα γυναικών”.

2) ο “**ζευγαρωτός γάμος**”, στον οποίο οι γονείς επιβάλλουν στον/στη σύζυγο και οι γάμοι που “στεριώνουν μέσα από την ανταλλαγή αγαθών (βόδια, τρόφιμα, είδη πολυτελείας)”. Αυτό το είδος γάμου είναι αρκετά διαδεδομένο, αφού οργανώθηκαν καλύτερα οι κοινωνίες και κατάφεραν να αναπτύξουν την καλλιέργεια ενώ όλα τα μέλη είχαν την ίδια άμεση σχέση με την παραγωγή.

Η θέση της γυναίκας είναι ιδιαίτερα σημαντική στις πρωτόγονες κοινωνίες. Πρέπει να σημειωθεί ότι τόσο το νοικοκυριό όσο και η κατανομή της εργασίας ήταν για τα δύο φύλα. Η οικονομία δεν υποχρέωνε τη γυναίκα να εξαρτάται, αυτή και τα παιδιά της, από τον άνδρα. Η δουλειά του νοικοκυριού γινόταν στο πλαίσιο της κοινότητας και δεν αποτελούσε σε καμία περίπτωση αποκλειστική απασχόληση των γυναικών. Η γυναίκα παρήγαγε ισότιμα ένα μεγάλο μέρος των αγαθών, κάτι που δεν της επέτρεπε να είναι υποτελής, όπως στην ταξική κοινωνία, αλλά είχε δικαίωμα πάνω στις αποφάσεις ανάλογα με τη συμμετοχή της στην εργασία.

Επιπλέον, ο Engels (1884, σελ. 47) αναφέρει ότι “*πραγματοποιήθηκαν αλλαγές στα πλαίσια της ανάπτυξης των σχέσεων εκμετάλλευσης, όταν η κοινοκτημοσύνη υποχωρούσε, η κοινοτική συγγενική ομάδα έσπαζε και η εξατομικευμένη οικογένεια, χωρισμένη πια, έγινε μια απομονωμένη και ευάλωτη ομάδα, οικονομικά υπεύθυνη για*

τη διατροφή των μελών της και την ανατροφή των παιδιών. Η υποδούλωση του γυναικείου φύλου βασίστηκε στη μετατροπή της κοινωνικά αναγκαίας εργασίας τους σε ιδιωτική υπηρεσία, αποτέλεσμα του χωρισμού της οικογένειας από το γένος. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η εργασία της γυναίκας είτε στο σπίτι είτε εκτός σπιτιού μπήκε στη φάση του προοδευτικού εξανδραποδισμού της”.

Με άλλα λόγια, η μονογαμία αποτέλεσε το μέσο με το οποίο η ιδιοκτησία μπορεί να κληρονομηθεί ατομικά. Έτσι, η οικογένεια ως οικονομική μονάδα της κοινωνίας πλέον, διαχωρίζει την κοινωνία σε τάξεις.

1.2.2 Η θεωρία του Parsons για την οικογένεια

Σημαντική είναι η συμβολή του Talcott Parsons (1965) σχετικά με την οικογένεια ως κοινωνιολογικό φαινόμενο. Σύμφωνα με τη θεωρία του, η αλλαγή από την εκτεταμένη οικογένεια στην πυρηνική δε σημαίνει και την παρακμή της αλλά αποτελεί μια κοινωνικά θετική εξέλιξη. Η προσέγγιση του ονομάζεται “**δομολειτουργική**” για τους εξής δύο λόγους: α) η οικογένεια, ως θεσμός, εντάσσεται στα ευρύτερα πλαίσια διάρθρωσης της κοινωνίας και β) η οικογένεια, όπως όλοι οι θεσμοί, διέπονται από τη διαδικασία της λειτουργίας. Ο Parsons με αυτόν τον όρο εννοεί τη διαδικασία αναπροσαρμογής των υποσυστημάτων της κοινωνίας κατά την ιστορική εξέλιξη της κοινωνίας. Ως κοινωνία ορίζεται ως η μορφή του οργανισμού, η οποία αντιστέκεται σε τυχόν μεταβολές που προέρχονται από εξωτερικές πιέσεις, όπως οι οικονομικές μεταβολές και η αστικοποίηση, ώστε να διατηρεί τους θεσμούς σε κατάσταση ισορροπίας. Σύμφωνα με τη θεωρία του Parsons, η λειτουργία αποτελεί διαδικασία γενικότερης εξελικτικής διεργασίας διαρθρωτικής διαφοροποίησης του κοινωνικού συστήματος με την πάροδο του χρόνου, η οποία εξηγεί τη σταδιακή εξειδίκευση των θεσμών με τη μεταφορά επιμέρους λειτουργιών σε νέες δομές (Parsons, 1965).

Ο ίδιος συνεχίζει λέγοντας ότι η πυρηνική οικογένεια της εποχής του που απαρτίζεται από τον εργαζόμενο πατέρα, τη σύζυγο νοικοκυρά και τα παιδιά χαρακτηρίζονταν από την αύξηση των ψυχολογικών αναγκών, της συντροφικότητας μεταξύ του πατέρα και της μητέρας και την μεγαλύτερη ανάγκη για κοινωνικοποίηση των παιδιών. Μέσα από αυτές τις αλλαγές η πυρηνική οικογένεια αντανakλούσε την

επιθυμία της για αυτονομία από την εκτεταμένη, για ξεχωριστή κατοικία, για οικονομική ανεξαρτησία, για εμπιστοσύνη προς το κράτος αναφορικά με την εκπαίδευση των παιδιών, την εργασία, την υγεία, αλλά και άλλους τομείς υποστηριζόμενους από την κοινωνία (Georgas et al., 2006).

Ο Parsons (1943, 1949, 1965), μεταξύ άλλων, θεωρεί ότι η οικογένεια έχει δύο βασικές λειτουργίες: την **εκτελεστική**, που αφορά την επιβίωση (π.χ. την οικονομική απασχόληση, τη συντήρηση του σπιτιού και την φροντίδα των παιδιών), και την **εκφραστική**, που σχετίζεται με τη διατήρηση της ηθικής και της συνεργασίας, δηλαδή την αναπαραγωγή των παιδιών, την κοινωνικοποίησή τους και τη διατήρηση της ψυχολογικής συνοχής της οικογένειας. Οι ρόλοι των μελών της οικογένειας είναι, επίσης, εκτελεστικοί και εκφραστικοί. Το κάθε μέλος, στις αγροτικές παραδοσιακές οικογένειες, έχει συγκεκριμένους ρόλους.

Η εξέλιξη της κοινωνίας οδηγεί τις σύγχρονες κοινωνίες στη δημιουργία νέων φορέων, που αναλαμβάνουν τις λειτουργίες των παλαιότερων, μη εξειδικευμένων φορέων. Έτσι, για παράδειγμα, στις οικογένειες των δυτικών χωρών του 19ου αιώνα, οι οικονομικές λειτουργίες της παραδοσιακής αγροτικής αμερικάνικης οικογένειας αντικαθίσταται από έναν πιο εξειδικευμένο φορέα της κοινωνίας, τη βιομηχανία. Η εκτεταμένη οικογένεια σταματάει σταδιακά να λειτουργεί ως αυτόνομη μονάδα, τα μέλη της αστικοποιούνται με αποτέλεσμα την αναπροσαρμογή της εκτεταμένης οικογένειας σε πυρηνική.

Ένας ακόμη λόγος που συνέβαλε η βιομηχανική επανάσταση στη διαμόρφωση της πυρηνικής οικογένειας είναι η ικανοποίηση των φυσικών και ψυχολογικών αναγκών των μελών της.

1.2.3. Νεότερες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις για την οικογένεια για την οικογένεια

Η σύγχρονη βιβλιογραφία προσφέρει ένα πλήθος κοινωνιολογικών προσεγγίσεων αναφορικά με την οικογένεια, ως θεσμό σε εξέλιξη. Ο Γάλλος κοινωνιολόγος Jean-Hugues Dechaux στο βιβλίο του “Η κοινωνιολογία της οικογένειας” αναφέρει ότι είναι λάθος να θεωρούμε την οικογένεια ως κάτι σταθερό

και μόνιμο αντιθέτως αλλάζει και αναδιαμορφώνεται συνεχώς και πάντα αποτελεί ένα πολιτικό και κοινωνικό διακύβευμα (Dechaux, 2008).

Συμπληρώνοντας, η Μουσούρου (1996, σελ. 23) αναφέρει ότι “...η οικογένεια, ως κοινωνικός θεσμός, έχει κοινωνικά σημαντικούς σκοπούς που συνοψίζονται στην εξασφάλιση της συνέχειας της κοινωνίας και που αναλύονται στη μεταβίβαση από τη μια γενιά στην άλλη του πολιτισμού ως τρόπου ζωής και τρόπου ύπαρξης, των (υλικών) πραγμάτων και των κοινωνικών θέσεων. Η συνειδητοποίηση του νοήματος και της σημασίας της συνέχειας και της εξασφάλισής της αποτελεί την προϋπόθεση κοινωνικής συνοχής στο επίπεδο της κοινωνίας και κοινωνικής ταυτότητας στο επίπεδο του ατόμου”. Και συνεχίζει παρακάτω λέγοντας “...ως θεσμός, λοιπόν, η οικογένεια έχει αφενός ένα χαρακτήρα δημόσιο, καθώς αφορά την οργάνωση του συλλογικού βίου και συνδέεται με την εν γένει θέσπιση του βίου αυτού (νομοθεσία) και με την υλική του διάσταση (τρόπο παραγωγής)’ αφετέρου, η οικογένεια έχει έναν χαρακτήρα ιδιωτικό, καθώς αφορά στην οργάνωση του ιδιωτικού βίου”.

1.3 Ανθρωπολογική προσέγγιση για την οικογένεια

Σε αντίθεση με την κοινωνιολογική προσέγγιση της οικογένειας, η ανθρωπολογία έχει μια προσέγγιση περισσότερο εμπειρική. Η διαφορά της με την κοινωνιολογία βασίζεται στο ότι η ανθρωπολογία μελέτησε μικρές κοινωνίες ανά τον κόσμο. Τα αποτελέσματα αυτής της μεθοδολογικής και θεωρητικής προσέγγισης ήταν ένα μεγάλο φάσμα από διάφορους τύπους οικογενειών, σχέσεις ρόλων, σχέσεις συγγενών, αξιών, συμβόλων, συμπεριφορών καθώς επίσης και σχέσεις με τις κοινωνίες τους που βασίστηκαν σε χιλιάδες έρευνες και μελέτες.

Σύμφωνα με τον Murdock (1949), η οικογένεια είναι μια κοινωνική ομάδα που αποτελείται από δύο ενήλικα άτομα δύο φύλων που διατηρούν μια κοινά αποδεκτή σεξουαλική σχέση και έχουν ένα ή περισσότερα βιολογικά ή υιοθετημένα παιδιά. Για τον Murdock (1949), η οικογένεια επιτελεί τέσσερις βασικές λειτουργίες: τη σεξουαλική, την αναπαραγωγική, τη λειτουργία της κοινωνικοποίησης και την οικονομική λειτουργία.

Θα ήταν παράλειψη να μην μνημονευτούν στοχαστές του 19ου αιώνα που ασχολήθηκαν με την οικογένεια, όπως ο Engels (1884), ο Le Play (1855), ακόμα και ο Fustel de Coulanges (1877). Κατά τον 20^ο αιώνα καθοριστική υπήρξε η συνάντηση των Γάλλων ιστορικών και ανθρωπολόγων με την ιστορία του δικαίου και ειδικά με το έργο του Yver (1966), το οποίο συνέβαλε τα μέγιστα στη διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ της οργάνωσης της οικογένειας και των συστημάτων μεταβίβασης της περιουσίας. Σημαντικό ρόλο έπαιξε στη Γαλλία και στη Βρετανία η ιστορική δημογραφία, η οποία περιορίστηκε όμως στην ποσοτική προσέγγιση των πηγών. Αλλά, κατά κοινή παραδοχή, καθοριστικός σταθμός στο χώρο μας υπήρξε το Διεθνές Συνέδριο για τη συγκριτική ιστορία της οικογένειας το 1969. Το Σεπτέμβριο αυτού του έτους, ιστορικοί και ανθρωπολόγοι, ιστορικοί δημογράφοι και κοινωνιολόγοι συναντήθηκαν στο Cambridge για να παρουσιάσουν και να συζητήσουν μελέτες και ευρήματα από αρκετές χώρες, που στηρίζονταν σε ιστορικό υλικό -απογραφές και άλλες πηγές- και αφορούσαν, κυρίως, τη μορφή και το μέγεθος της οικογένειας και της οικιακής ομάδας σε παρελθόντες καιρούς (Καυταντζόγλου, 1996).

Στα πρώτα γραπτά του, ο Laslett (1972, 1983) είχε υποστηρίξει ότι οι πυρηνικές μορφές οικογενειακής οργάνωσης επικρατούσαν ανέκαθεν και ότι, με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα, είναι αδύνατο να επιβεβαιωθεί εμπειρικά η θεωρία περί μετάβασης από κάποιους ευρύτερους οικιακούς σχηματισμούς του παρελθόντος στο πυρηνικό πρότυπο των νεότερων χρόνων. Ο Berkner (1975) όχι μόνο αντιτείνει ότι υπήρξαν ευρύτερες μορφές οικογενειακής οργάνωσης στη Δυτική Ευρώπη, αλλά αποδεικνύει ότι η οικιακή δομή, η οικογένεια-κορμός δηλαδή, δεν εμφανίζεται κατά την απλή ανάγνωση δημογραφικών στατιστικών στοιχείων. Η παρουσία της καταδεικνύεται μόνο εφόσον ο μελετητής λάβει υπόψιν του τον αναπτυξιακό κύκλο της οικογένειας και της οικιακής ομάδας, την έννοια που είχαν αναπτύξει παλαιότερα οι ανθρωπολόγοι (Berkner, 1975).

Στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα οι κοινωνικοί επιστήμονες υποστήριζαν ότι επικρατούσε στους προγόνους ελευθερομειξία. Τα παιδιά δεν ήξεραν ποιος είναι ο πατέρας τους και γι' αυτό δεν μπορούσαν να δημιουργηθούν οικογένειες. Ο Πολωνός ανθρωπολόγος Bronislaw Malinowski (1913) δημοσίευσε το βιβλίο του με τίτλο: "Η οικογένεια στους ιθαγενείς της Αυστραλίας", έχοντας ως στόχο να πείσει τους κοινωνικούς επιστήμονες ότι οικογένεια είναι ένας οικουμενικός θεσμός. Υποστήριξε ότι στους ιθαγενείς της Αυστραλίας υπήρχε ο γάμος, η μητέρα είχε έναν νόμιμο

σύζυγο και υπήρχε διάκριση ανάμεσα στις περιστασιακές επαφές και στους νόμιμους γάμους. Άρα, η οικογένεια αποτελεί οικουμενικό φαινόμενο, καθώς εκπλήρωνε μια πανανθρώπινη ανάγκη, αυτή της ανατροφής των παιδιών. Αργότερα, η θεωρία του Malinowski αμφισβητήθηκε, αφού ένας κοινωνικός θεσμός επιτελεί μια απαραίτητη λειτουργία, δε σημαίνει ότι η λειτουργία αυτή δε θα εκπληρωνόταν, αν δεν υπήρχε ο θεσμός, όπως επίσης, δε σημαίνει ότι ο θεσμός οφείλει την ύπαρξή του σε αυτή τη λειτουργία.

1.4 Ψυχολογική προσέγγιση για την οικογένεια

Από την πλευρά της η ψυχολογία αντιμετωπίζει την οικογένεια ως ένα σύστημα (family system), μια οντότητα ιδιαίτερα σημαντική, με κανόνες, στόχους, δομή, σχέσεις, δυναμικές αλληλεπιδράσεις και διεργασίες μεταξύ των μελών της οικογένειας που σχετίζονται με τις συμπεριφορές και τα συμπτώματα που παρουσιάζουν τα μέλη της. Η οικογένεια, δηλαδή, γίνεται αντιληπτή ως μια οντότητα οργανωμένη με ολιστικό (holistic) τρόπο, που συνιστά κάτι περισσότερο από το άθροισμα των στοιχείων που την απαρτίζουν. Οι σχέσεις των μελών της, μάλιστα, είναι πολύ πιο ισχυρές από τη δύναμη που κατέχει κάθε μέλος της χωριστά (Napier & Whitaker, 1978· Τσαμπαρλή & Σαμιωτάκης, 2002). Σύμφωνα με αυτή την οπτική, η προβληματική συμπεριφορά ενός μέλους της οικογένειας αποτελεί ένδειξη των συναλλακτικών διεργασιών μιας οικογένειας που δυσλειτουργεί (Ζαφείρης, Ζαφείρη & Μουζακίτης, 1999).

Πριν από αρκετές δεκαετίες από το χώρο της ψυχικής υγείας οι Laing και Esterson (1964) και οι οπαδοί τους σκιαγραφούσαν την οικογένεια ως τον κακόβουλο «προγραμματιστή» των ψυχώσεων και των αποκαλούμενων «φυσιολογικών» ενηλίκων που παισιώνουν την κοινωνία. Το φεμινιστικό κίνημα, επίσης, περιέγραφε την οικογένεια ως το άνδρο του σοβινισμού των αρσενικών. Υποστήριξε μάλιστα ότι η πυρηνική οικογένεια είναι ένας οργανισμός που δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να «παράγει» μικρά κορίτσια που ανατρέφονται, για να γίνουν σύζυγοι σε μικρά κουκλόσπιτα και μικρά αγόρια που δεν θα μπορέσουν να ξεφύγουν από την παγίδα αυτού του αναχρονισμού.

Από όλα τα παραπάνω οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι ο ορισμός της οικογένειας είναι θέμα αμφιλεγόμενο. Παράλληλα, κάποιои (Needham, 1974· Yanagisako, 1979) θεωρούν ότι οι λέξεις όπως “οικογένεια” περιγράφουν έναν πολύπλευρο οργανισμό με διαφορετικές πολιτισμικές αξίες και έννοιες (Georgas et al., 2006).

Οφείλουμε να εξετάσουμε την έννοια της οικογένειας από την πλευρά του ατόμου στη σύγχρονη εποχή για την πληρέστερη και ακριβέστερη οριοθέτησή της. Επιπλέον, θα πρέπει να εξεταστεί ως κοινωνικός θεσμός, δηλαδή, ως θεσμός που ακολουθεί τους ρυθμούς εξέλιξης της κοινωνίας αλλά και ως βιοψυχοκοινωνικό σύστημα που έχει τα χαρακτηριστικά της ομάδας και στηρίζεται στις αλληλεπιδράσεις και αλληλεξαρτήσεις των μελών του ως προϊόν των διαχρονικών ιστορικών, κοινωνικο-οικονομικών και πολιτιστικών μεταβολών.

1.4.1 Συστημική προσέγγιση της οικογένειας

Η Γενική Θεωρία Συστημάτων (General System Theory) αποτέλεσε μια από τις σημαντικότερες εξελίξεις του 20ου αιώνα στον επιστημονικό και κλινικό χώρο. Ως επιστήμη αναπτύχθηκε από το βιολόγο Ludwig von Bertalanffy (1901-1972) κατά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Βασικό αξίωμα είναι ότι ένα μόριο, ένας κρύσταλλος, ένας οργανισμός, ένα όργανο του σώματος, ένας άνθρωπος, μια οικογένεια, μια οποιαδήποτε κοινωνική ομάδα, μια κοινωνία, η ανθρωπότητα ολόκληρη, ένας γαλαξίας, το σύμπαν ορίζονται ως συστήματα.

Η μεταφορά της ΓΘΣ στη λειτουργία της οικογένειας οδήγησε στην ανάπτυξη της έννοιας της οικογένειας ως συστήματος. Η βασική αρχή στην αντίληψη αυτή είναι ότι “*δεν μπορεί κανείς να κατανοήσει ένα μέλος της οικογένειας (ένα μέρος) αν δεν αντιληφθεί πώς λειτουργούν όλα μαζί τα μέλη (το όλο)*” (Brown & Christensen, 1999).

Σύμφωνα με τη ΓΘΣ, υπάρχει μια σπειροειδής οργάνωση στα συστήματα. Αυτό σημαίνει ότι κάθε σύστημα είναι μέρος ενός ευρύτερου συστήματος, σε μια οργανωμένη μεταξύ τους σχέση και σε συνεχή αλληλεπίδραση. Το άτομο, για παράδειγμα, ανήκει στο υπερσύστημα “οικογένεια”, η οποία επίσης ανήκει στο

υπερσύστημα “κοινότητα” και η οποία με τη σειρά της υπάγεται στο υπερσύστημα “κοινωνία” και στο υπερσύστημα “ανθρωπότητα” (Βασιλείου, 1987).

Ένα σύστημα μπορεί να αποτελείται από μικρότερα συστήματα, υποσυστήματα (subsystems), αλλά συγχρόνως, μπορεί να αποτελεί μέρος ενός μεγαλύτερου συστήματος υπερσύστημα (suprasystem). Το υπερσύστημα, είναι το επόμενο σε βαθμίδα σύστημα, στο οποίο εντάσσεται το υποσύστημα (Miller, 1965). Το υπερσύστημα ενός κυττάρου π.χ. είναι το όργανο. Το υπερσύστημα του οργάνου είναι ο οργανισμός κ.ο.κ.

Σύμφωνα με τον Miller (1965), ένα υποσύστημα ορίζεται και διαφοροποιείται από ένα άλλο με βάση την ξεχωριστή διεργασία την οποία επιτελεί. Η έννοια της διεργασίας που επιτελεί ένα υποσύστημα, σχετίζεται με την έννοια του ρόλου (role). Ο ρόλος που επιτελεί ένα υποσύστημα, είναι σαφώς διαφοροποιημένος από τον ρόλο που επιτελεί ένα άλλο υποσύστημα. Σύμφωνα με τη συστημική θεωρία, ο ρόλος τον οποίο επιτελεί ένα υποσύστημα, βρίσκεται σε άμεση σχέση με τα χαρακτηριστικά του υποσυστήματος, το οποίο επιτελεί αυτόν τον ρόλο. Ο ρόλος, δηλαδή, δεν είναι απλά μια θέση που καταλαμβάνεται (Miller, 1965). Περιέχει αλληλεπιδράσεις και προσαρμογή μεταξύ του εσωτερικού του υποσυστήματος και του περιβάλλοντος. Το κάθε υποσύστημα λειτουργεί με βάση τις εσωτερικές του διεργασίες και την προσαρμογή του στο ευρύτερο σύστημα στο οποίο ανήκει.

Η λειτουργία της οικογένειας προσδιορίζεται από την ύπαρξη εξωτερικών ορίων σε σχέση με την εκτεταμένη οικογένεια και το αμέσως ευρύτερο σύστημα στο οποίο ανήκει, και των εσωτερικών ορίων μεταξύ των υποσυστημάτων της οικογένειας (Ανδρεαδάκης, Καΐλα, Ξανθάκου, Τσαμπαρλή, Φιλίππου & Χρίστου, 1995). Όρια (boundaries) ενός συστήματος είναι η νοητή γραμμή που περιβάλλει ένα σύστημα και η οποία διαχωρίζει το σύστημα αυτό από ένα άλλο σύστημα, σε ένα οριζόντιο επίπεδο και από το υπερσύστημά του, σε ένα κάθετο επίπεδο (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 1993). Κάθε σύστημα διαθέτει εξωτερικά όρια τα οποία το διαφοροποιούν από το περιβάλλον του, και εσωτερικά όρια, τα οποία διαφοροποιούν τα υποσυστήματα μέσα στο σύστημα.

Τα όρια ορίζονται σε σχέση με το περιβάλλον του συστήματος. Αυτό δεν είναι απαραίτητα τα φυσικά του όρια (η μεμβράνη ενός ζωντανού κυττάρου, το δέρμα του ανθρώπου). Το σύστημα εντοπίζεται εκεί που παρατηρείται η μεγαλύτερη συχνότητα

και ένταση των σχέσεων, ενώ πλησιάζοντας στα όρια οι σχέσεις φθίνουν ως προς την πυκνότητα (Νασιάκου & Φατούρου-Χαρίτου, 1999).

Τα ανοιχτά όρια (open boundaries) επιτρέπουν την εισροή πληροφορίας (σύμβολα, μηνύματα ή διάφορα πρότυπα που ένα σύστημα μπορεί να προσλάβει και να επεξεργαστεί) στο σύστημα από τον έξω κόσμο (input), όπως και την εξωτερίκευση του συστήματος προς τον έξω κόσμο (output). Τα ανοιχτά όρια, δηλαδή, επιτρέπουν την ανταλλαγή πληροφορίας από και προς το σύστημα. Τα συστήματα των οποίων τα όρια είναι ανοιχτά και επιτρέπουν σε υψηλό βαθμό την ανταλλαγή της πληροφορίας, λέγονται ανοιχτά συστήματα (open systems). Τα κλειστά όρια, αντίθετα, δεν επιτρέπουν την ανταλλαγή πληροφορίας. Κλειστά συστήματα (closed systems) ονομάζονται τα συστήματα των οποίων τα όρια είναι μη διαπερατά (Goldenberg & Goldenberg, 1991· Παπαδιώτη-Αθανασίου, 1993).

Τα όρια στο σύστημα της οικογένειας (family system) ορίζονται από τον νοητό κύκλο, ο οποίος περιβάλλει τα μέλη τα οποία βρίσκονται σε στενή σχέση και αλληλεξάρτηση μεταξύ τους (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 1993). Με άλλα λόγια, τα όρια στο σύστημα της οικογένειας είναι ο νοητός κύκλος που δηλώνει ποιοι είναι μέσα και ποιοι έξω από την οικογένεια. Καθορίζονται με βάση τους παράγοντες εκείνους που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της ταυτότητας της οικογένειας και της διαφοροποίησής της από τις άλλες ομάδες. Τέτοιοι παράγοντες είναι οι εμπειρίες που μοιράζονται τα μέλη μιας οικογένειας, ο χώρος, η παρουσία, η καθημερινότητα και οι πεποιθήσεις τους. Στις περισσότερες οικογένειες, ο κύκλος αυτός περιλαμβάνει τους γονείς και τα παιδιά. Σε πολλές όμως οικογένειες περιλαμβάνει κι άλλα άτομα, τα οποία επηρεάζουν τη σχέση των βασικών μελών της οικογένειας, όπως είναι ο παππούς και η γιαγιά στην περίπτωση της ευρείας οικογένειας, αλλά και οι άλλοι συγγενείς ή και στενοί φίλοι, όπως οι σύντροφοι στην περίπτωση της μονογονεϊκής οικογένειας.

Η απρόσκοπτη λειτουργία της οικογένειας εξαρτάται από το κατά πόσο τα όρια των υποσυστημάτων της είναι ξεκάθαρα. Πρέπει να είναι πολύ καλά καθορισμένα, ώστε να επιτρέπεται στα μέλη του υποσυστήματος να λειτουργούν, χωρίς ανώφελες παρεμβολές. Πρέπει όμως, ταυτόχρονα, να μπορούν να επικοινωνούν και με τους άλλους. Η σύνθεση των υποσυστημάτων είναι μικρότερης σημασίας από αυτή που έχει η σαφήνεια με την οποία θα πρέπει να είναι καθορισμένα τα όριά τους. Η

σαφήνεια αυτή λαμβάνεται ως μία κρίσιμη παράμετρος για την αξιολόγηση της λειτουργικότητας της οικογένειας (Ζαφειροπούλου, 1999).

Σύμφωνα με τον Minuchin (1974), ανάμεσα στα υποσυστήματα της οικογένειας μπορεί να υπάρχουν τα ακόλουθα όρια:

- **Σαφώς καθορισμένα όρια**, τα οποία ενθαρρύνουν την ανεξαρτησία και την αυτονομία των μελών (δίνουν στα μέλη την αίσθηση του “εγώ” μαζί με μια ομαδική αίσθηση του “εμείς”).
- **Άκαμπτα ή μη ευέλικτα όρια**, που οδηγούν σε αδιαπέραστους φραγμούς μεταξύ των υποσυστημάτων (για παράδειγμα, ένα παιδί μπορεί να έχει την αίσθηση της ανεξαρτησίας, ταυτόχρονα όμως να είναι απομονωμένο από τους άλλους και να μην έχει τη στήριξη που χρειάζεται).
- **Συγκεχυμένα όρια**, που δεν ξεχωρίζουν και παραβιάζονται εύκολα. Τέτοιου τύπου όρια υπάρχουν στις οικογένειες, όπου τα μέλη υπεραπασχολούνται ή υπερεμπλέκονται στη ζωή των άλλων μελών.

1.4.2 Συναισθηματικές σχέσεις στην οικογένεια: η Θεωρία της Προσκόλλησης (Attachment theory)

Η θεωρία της προσκόλλησης είναι ένα ψυχολογικό μοντέλο που προσπαθεί να ερμηνεύσει τις δυναμικές των μακροπρόθεσμων και των βραχυπρόθεσμων σχέσεων που δημιουργούνται μεταξύ των ανθρώπων (Waters, Corcoran & Anafarta, 2005). Προσκόλληση είναι ένας βαθύς και διαρκής δεσμός που συνδέει ένα άτομο μαζί με ένα άλλο καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του (Ainsworth, 1973· Bowlby, 1969). Η προσκόλληση δεν είναι απαραίτητο ότι θα είναι αμοιβαία και εκδηλώνεται από συγκεκριμένες συμπεριφορές του βρέφους, όταν, για παράδειγμα, προσπαθεί να αποκτήσει εγγύτητα προς το πρόσωπο αναφοράς του, όταν είναι αναστατωμένο ή αισθάνεται ότι απειλείται (Bowlby, 1969).

Σύμφωνα με τον Bowlby (1988), η ποιότητα της σχέσης μεταξύ παιδιού και γονέα είναι πάρα πολύ σημαντική για την μετέπειτα συναισθηματική και ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού, επηρεάζοντας κυρίως τον τρόπο αντίδρασής του στα εξωτερικά ερεθίσματα που δέχεται. Γι' αυτό τον λόγο, η θεωρία της προσκόλλησης

αποτελεί εργαλείο ερμηνείας της ψυχοσυναισθηματικής ανάπτυξης του ατόμου και το συνοδεύει για ολόκληρη τη ζωή του. Το είδος της προσκόλλησης που θα αναπτύξει το βρέφος κατά τους πρώτους μήνες της ζωής του, επηρεάζουν τις μετέπειτα συναισθηματικές σχέσεις του με άλλους ανθρώπους (Bowlby, 1982· Waters et al., 2000).

Η θεωρία της προσκόλλησης ορίζει τέσσερα χαρακτηριστικά (Bowlby, 1969) :

- τη διατήρηση της εγγύτητας
- το άγχος αποχωρισμού
- το ασφαλές καταφύγιο και
- την ασφαλή βάση

Η **διατήρηση της εγγύτητας** περιγράφεται ως ο τρόπος με τον οποίο το βρέφος παραμένει κοντά στον φροντιστή, ώστε να παραμείνει ασφαλές. Οι εκφράσεις του βρέφους, όπως για παράδειγμα, το χαμόγελο ή το κλάμα, αποσκοπούν στο να ισχυροποιήσουν το δεσμό μεταξύ του βρέφους και του φροντιστή. Ο αποχωρισμός ή η απειλή αποχωρισμού του βρέφους από τον φροντιστή προκαλεί στο βρέφος συναισθήματα δυσφορίας και περιγράφεται από τον Bowlby (1969) ως **άγχος αποχωρισμού**. Η συνεχής διατήρηση της εγγύτητας βοηθά το βρέφος, ώστε να θεωρήσει τον φροντιστή ως **ασφαλές καταφύγιο**. Το βρέφος έχει τη δυνατότητα να εξερευνήσει τον κόσμο και όταν αισθανθεί φόβο ή απειλή επιστρέφει στην **ασφαλή βάση**, δηλαδή τον φροντιστή του. Ο Bowlby περιέγραψε αυτό το σύστημα συμπεριφορών που κινείται μεταξύ “διερευνητικής συμπεριφοράς” και “συμπεριφορά ασφαλούς καταφυγίου” ως ομοιοστατικό σύστημα ελέγχου (Bowlby, 1969).

Η σχέση που δημιουργείται μεταξύ του φροντιστή και του βρέφους περνάει πολλές διακυμάνσεις όσο το βρέφος αναπτύσσεται. Κατά τη διάρκεια των πρώτων εβδομάδων της ζωής του (8-12 εβδομάδων), το βρέφος δεν φαίνεται να διαφοροποιείται ως προς τις αντιδράσεις του στο άμεσο περιβάλλον. Καθώς αναπτύσσεται, περίπου στους 4 μήνες, αρχίζει να αντιδρά διαφορετικά απέναντι στον κύριο φροντιστή του, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι πρόκειται για προσκόλληση, αφού το βρέφος δεν έχει καταφέρει ακόμα να εδραιώσει τη σχέση με τον φροντιστή του (Bowlby, 1979).

Το βρέφος αρχίζει και εξελίσσει συμπεριφορές διατήρησης επαφής με τον φροντιστή του από την ηλικία των 6 μηνών έως 3 ετών. Οι κυριότερες εκφράσεις είναι το χαμόγελο μετά την επιστροφή και το κλάμα στον αποχωρισμό, όπου χρησιμοποιούνται συστηματικότερα όσο το βρέφος αναπτύσσεται (Rauh, 1995). Ταυτόχρονα με αυτές τις συμπεριφορές προσκόλλησης, εκείνη την περίοδο το παιδί παρουσιάζει “συμπεριφορές εξερεύνησης”. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το παιδί εξερευνά τον κόσμο έχοντας τον φροντιστή ως ασφαλή βάση, ώστε να επιστρέψει και να επιβεβαιώσει την παρουσία του φροντιστή (Bowlby, 1979). Η προσκόλληση του παιδιού με τον φροντιστή του μειώνεται σε ένταση μετά την ηλικία των 3 ετών, όταν το παιδί μπορεί να εμπιστευτεί και άλλους ανθρώπους και να παραμείνει σε άγνωστα περιβάλλοντα.

2. ΤΥΠΟΛΟΓΙΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

2.1 Κατηγοριοποίηση οικογενειακών σχημάτων

Σύμφωνα με τη Μουσούρου (1996), υπάρχουν κατηγορίες οικογενειακών σχημάτων και γίνονται βάσει τριών κριτηρίων: Το **πρώτο κριτήριο** είναι άρνηση ή ανυπαρξία της μιας ή και των δύο σχέσεων πάνω στις οποίες θεμελιώνεται η οικογένεια και περιλαμβάνει τα σχήματα της μοναχικότητας, της μονογονεϊκής οικογένειας και του άτεκνου ζευγαριού. Το **δεύτερο κριτήριο** είναι η ουσιαστική διαφοροποίηση των οικογενειακών σχέσεων (δηλαδή της δομής) στο πλαίσιο ενός σχήματος, το οποίο, ως προς τη μορφή του, εμφανίζεται συμβατικό. Σε αυτή την κατηγορία συμπεριλαμβάνονται οι δεύτεροι γάμοι, οι οικογένειες διπλής σταδιοδρομίας και οι “χωλές” οικογένειες. Το **τρίτο κριτήριο** αποτελεί η άρνηση της συμβατικής οργάνωσης ως προς τη μορφή και τη δομή της οικογένειας. Σε αυτή την κατηγορία είναι τα κοινόβια, τα πρότυπα μη αποκλειστικής συζυγικής σχέσης και τα ομοφυλόφιλα ζευγάρια.

Μια άλλης μορφής κατηγοριοποίηση προτείνει ο Georgas (2003) στο βιβλίο του “Family: Variations and Changes Across Cultures”. Οι διαφορετικές δομές οικογένειας βασίζονται στις ανθρωπολογικές και κοινωνιολογικές μελέτες μικρών ή μεγάλων κοινωνιών ανά τον κόσμο. Υπάρχουν δύο τύποι δομής της οικογένειας: **δύο και τριών γενεών**. Η οικογένεια δύο γενεών συμπεριλαμβάνει την πυρηνική και τη μονογονεϊκή οικογένεια. Η οικογένεια τριών γενεών συμπεριλαμβάνει την εκτεταμένη οικογένεια που μπορεί να διαχωρίζεται σε πατροπλευρική ή μητροπλευρική και συναντάται σε πολλές χώρες στον κόσμο.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 ο σχετικά περιορισμένος αριθμός οικογενειακών σχημάτων εμπλουτίζεται με καινούρια, τα οποία παρουσιάζουν εκπληκτικές διαφορές σε σχέση με τα προηγούμενα από δομικής και λειτουργικής πλευράς (Πρεσβέλου, 2001).

Παρ’ όλα αυτά, είναι αναγνωρίσιμα ως οικογενειακές ομάδες διότι παραμένουν προσηλωμένα στα βασικά χαρακτηριστικά της οικογένειας:

- Κοινή διαβίωση
- Αμοιβαία οικονομική βοήθεια
- Φροντίδα των παιδιών

Ωστόσο, σε αντίθεση με τις προηγούμενες δεκαετίες του 20ου αιώνα, παρουσιάζονται τα εξής φαινόμενα:

- Έκρηξη αριθμού των διαζυγίων σε όλες τις ηλικιακές ομάδες και ανεξάρτητα της διάρκειας του γάμου,
- Ποσοστιαία αύξηση τέλεσης δεύτερου (ή τρίτου) γάμου (απομυθοποίηση του δόγματος του αδιάλυτου του γάμου, που είχε θεσπίσει η Καθολική Εκκλησία).
- Ποσοστιαία αύξηση οικογενειών με παιδιά προερχόμενα από προηγούμενους γάμους ή συμβάσεις των δύο συντρόφων (διάσπαση της σχέσης μεταξύ φυσικού γονέα και παιδιού και εισαγωγή του κοινωνιολογικού γονέα).
- Σημαντική αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών, οφειλόμενη στο διαζύγιο ή στην εκτός γάμου τεκνογονία, και όχι στο θάνατο του ενός γονέα.
- Σημαντική αύξηση έως και γενίκευση της προγαμιαίας συμβίωσης με πλήρη γονεϊκή αποδοχή και συναίνεση (εγκατάλειψη της τέλεσης γάμου ως απαραίτητης προϋπόθεσης συμβίωσης και γενίκευση του όρου “σύντροφος” σε αντικατάσταση του όρου “σύζυγος”).
- Αποσταθεροποίηση της χωρίς γάμο σταθερής συμβίωσης
- Αύξηση μητρότητας ανήλικων γυναικών.
- Ποσοστιαία πτώση γαμηλιότητας και αποπρωιμοποίηση του ημερολογίου γαμηλιότητας (τελούνται λιγότεροι γάμοι σε μεγαλύτερη ηλικία).
- Μείωση των γεννήσεων, πτώση της γονιμότητας, αύξηση των χρηστών αντισυλληπτικών μέσων και (εθελούσιας) διακοπής της εγκυμοσύνης (ριζική διακοπή της σχέσης μεταξύ συμβίωσης και κυοφορίας).
- Τεχνητή γονιμοποίηση (επεμβατική πολιτική ιατρικής και δημιουργία νέων τύπων και δομών οικογένειας).

Οι παραπάνω ποσοτικές αλλαγές στη σύνθεση της οικογένειας συμπληρώνονται με ποιοτικές αλλαγές, οι οποίες έχουν σοβαρές επιπτώσεις στη δομή και τη λειτουργία των οικογενειακών μορφωμάτων. Αυτές αφορούν, μεταξύ άλλων, τη θέσπιση νόμων που αποσκοπούν στην ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών, τα θέματα κυοφορίας και την αλλαγή συμπεριφοράς των μητέρων, οι οποίες είναι πιο

πιθανό να κάνουν λιγότερα παιδιά, πιο συχνά εκτός γάμου σε σύγκριση με το παρελθόν, συγκατοικούν πιο εύκολα ή χωρίζουν πιο εύκολα (Lefaucheur, 1993), καθώς και την καλύτερη προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, ανεξαρτήτως του νομικού πλαισίου της σύλληψης και κυοφορίας ή και ανεξαρτήτως της τέλεσης του γάμου των φυσικών γονέων.

2.2 Ποικιλία οικογενειακών μορφωμάτων

Η Ελλάδα ακολουθεί τα “νέα” οικογενειακά σχήματα αλλά με πολύ αργούς ρυθμούς. Μόνη εξαίρεση αποτελεί η πτώση της γεννητικότητας (με ποσοστό από τα πιο υψηλά στην Ευρώπη των 15). Επιγραμματικά, θα παρατηρήσουμε ότι η ελληνική κοινωνία φαίνεται να διαθέτει μηχανισμούς που αντιστέκονται στη “μιμητική” υιοθέτηση συμπεριφορών οι οποίες σχετίζονται με πρωτόγνωρα πρότυπα οικογενειακής δομής και λειτουργίας και με εμφανή δείγματα αστάθειας και πειραματισμού. Αυτή η αντίσταση στα ευρωπαϊκά πρότυπα αποδίδεται στις ελληνικές παραδόσεις και στην κεντρική θέση που κατέχει η οικογένεια στην ελληνική κοινωνία. Αυτό επιβεβαιώνεται από τις μελέτες πολλών Ελλήνων ερευνητών (ΕΚΚΕ, 1999· Κογκίδου, 1995· Μαράτου-Αλιπράντη, 1995· Μαρκαντώνης & Ρήγα, 1991· Μουσούρου, 1989· Πρεσβέλου, 2001, 2002· Τεπέρογλου, 1990).

Από το 1975 και εντεύθεν, η οικογένεια υφίσταται πράγματι σοβαρές δομικές και λειτουργικές μεταλλαγές. Πρέπει, ωστόσο, να τονιστεί ότι ως τρόπος διαβίωσης και επικοινωνίας ανάμεσα στους (φυσικούς ή μη) γονείς και στα παιδιά, δηλαδή ως μοντέλο “οικογενειακού ευ ζην”, παραμένει. Επιπλέον εμπλουτίζεται με νέα στοιχεία, τα οποία απορρέουν από τα μοντέλα συμπεριφοράς των καινούριων οικογενειακών μορφωμάτων, όπως είναι η αναγνώριση της μεγαλύτερης αυτονομίας των δύο συντρόφων, ο επαναπροσδιορισμός του πατρικού ρόλου, η ευρύτερη επιλογή εκπαιδευτικών μοντέλων, καθώς και η συνυπευθυνότητα όλων των μελών της εκτεταμένης οικογενειακής ομάδας στις οικονομικές, τεχνολογικές και κοινωνικές εξελίξεις (Πρεσβέλου, 2012).

Στη βιβλιογραφική ανασκόπηση διεθνώς, παρατηρήθηκαν άπειροι συνδυασμοί οικογενειακών μορφών και μορφωμάτων. Αντιπροσωπευτικά, αναφέρουμε τους εξής:

- *Πυρηνική οικογένεια*: δύο γονείς και τα βιολογικά παιδιά τους.
- *Διπυρηνική οικογένεια*: ένας γονιός και τουλάχιστον ένα παιδί. Σε περίπτωση διαζυγίου, ο όρος μονογονεϊκή έχει αντικατασταθεί με τον όρο «διπυρηνική οικογένεια» (Γιώτσα, 2004).
- *Ανασυγκροτημένη οικογένεια*: ενήλικες χωρισμένοι από προηγούμενες σχέσεις επανέρχονται στο ίδιο σπίτι με νέες σχέσεις φέρνοντας μαζί και τα παιδιά τους.
- *Κάθετα εκτεταμένη οικογένεια*: τρεις ή περισσότερες γενεές μένουν μαζί στο ίδιο σπίτι (π.χ. παππούδες, γονείς, παιδιά).
- *Οριζόντια εκτεταμένη οικογένεια*: συγγενείς της ίδιας γενιάς ζουν στο ίδιο σπίτι (π.χ. γονείς, θείες/θείοι, παιδιά).
- *Αστική εκτεταμένη οικογένεια*: πυρηνική οικογένεια που διατηρεί στοιχεία από την εκτεταμένη οικογένεια, μέλη της οποίας κατοικούν σε παρακείμενους χώρους και παρέχει οικονομική και συναισθηματική βοήθεια, συμμετέχει στην ανατροφή των παιδιών και συμβάλλει στην κατανομή των οικιακών εργασιών (Γεώργας, 2000).
- *Ομοφυλόφιλη οικογένεια*: δύο ενήλικες του ίδιου φύλου που έχουν σεξουαλική σχέση μεταξύ τους, και μένουν μαζί τα παιδιά τους.
- *Οικογένεια “άδεια φωλιά”*: δύο ενήλικες των οποίων τα παιδιά έχουν μεγαλώσει και έχουν φύγει από το σπίτι.
- *Πολυγυνία*: ο σύζυγος έχει δύο ή περισσότερες συζύγους ταυτόχρονα.
- *Πολυανδρία*: η σύζυγος έχει δύο ή περισσότερους συζύγους ταυτόχρονα.
- *Νοικοκυριό*: δύο ή περισσότερα άτομα ζουν μαζί αλλά δεν έχουν σχέση συγγένειας.
- *Συγκατοίκηση*: δύο ενήλικες που έχουν σχέση και ζουν μαζί αλλά δεν είναι παντρεμένοι.

- *Μεικτή οικογένεια*: μια κοινωνική ομάδα η οποία αποτελείται από δύο προηγουμένως παντρεμένους γονείς και τα παιδιά των προηγούμενων γάμων τους.
- *Χωλή οικογένεια*: πρόκειται για συζυγικές οικογένειες που έχουν διασπαστεί σε δυο τμήματα, όχι γιατί οι σύζυγοι δεν επιθυμούν να ζουν μαζί, αλλά γιατί μη οικογενειακοί λόγοι τους οδήγησαν σ' αυτό. Η κατάσταση αυτή οφείλεται κυρίως σε κοινωνικοοικονομικούς λόγους.

3. ΔΟΜΗ, ΡΟΛΟΙ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

3.1 Δομή και λειτουργίες της οικογένειας

Η δομή της οικογένειας, σύμφωνα με τον Smith (1995, σελ. 9), αναφέρεται «.....στον αριθμό, στις θέσεις και στους ρόλους των μελών του οικογενειακού συστήματος, όπως γονέας, σύζυγος, παιδί, άλλος συγγενής ...».

Η δομή της οικογένειας διαφοροποιείται μεταξύ των διαφορετικών οικογενειακών μορφωμάτων ή σχημάτων, αλλά και μεταξύ αγροτικού και αστικού περιβάλλοντος. Η κυρίαρχη μορφή οικογένειας που συναντούμε στις αστικές κοινωνίες είναι η πυρηνική, η οποία αποτελείται από το έγγαμο ζευγάρι και τα παιδιά του. Η συγκεκριμένη δομή οικογένειας, μένει σε ξεχωριστό σπίτι ή κοντά στους συγγενείς, ή μακριά σε άλλη πόλη ή άλλη χώρα, όπως συμβαίνει με τους μετανάστες, ωστόσο, λειτουργεί ανεξάρτητα από τις συγγενικές οικογένειες αλλά και από την ευρύτερη κοινωνία (Georgas, 2007).

Στο αγροτικό περιβάλλον, αντίθετα, συναντούμε την εκτεταμένη οικογένεια που αποτελείται από συγγενικές οικογένειες. Στην εκτεταμένη οικογένεια οι ενδοοικογενειακές σχέσεις είναι πολύ σημαντικές και επεκτείνονται και στην ευρύτερη κοινωνία, καθώς αναπτύσσονται σχέσεις συνεργασίας (Λύτρα, 2002). Βασικός στόχος της εκτεταμένης οικογένειας ήταν η επιβίωση των μελών της μέσα από συλλογικές εργασίες που αφορούσαν όλη την οικογένεια. Η επικοινωνία μεταξύ των μελών ήταν πολύ σημαντική και οι ανάγκες καλύπτονταν. Τα άτομα διαπαιδαγωγούνταν με βάση την υπευθυνότητα, τη συμμόρφωση και την υπακοή. Υπήρχε αυστηρή ιεράρχηση και τήρηση των ρόλων των μελών της (Κορώσης, 2003).

Ως **λειτουργία** της οικογένειας ορίζεται το σύνολο των τρόπων με τους οποίους η οικογένεια ικανοποιεί τις φυσικές και ψυχολογικές ανάγκες των μελών της, ώστε να εξασφαλίζει τη βιολογική και ψυχοκοινωνική επιβίωσή της, όπως είναι η επικοινωνία, το συναισθηματικό κλίμα, οι ενδοοικογενειακές συναλλαγές, όπως για παράδειγμα μέσω της συνεργασίας και της αλληλοϋποστήριξης, οι αξίες των μελών

της οικογένειας και οι σχέσεις με την πατρική οικογένεια και άλλους συγγενείς κ.ά. (Levinson&Malone, 1980· Τσαούσης, 1984).

Ο Murdock (1949) διαχωρίζει τις λειτουργίες της οικογένειας σε σεξουαλικές, οικονομικές, αναπαραγωγικές και εκπαιδευτικές. Σε έρευνα για τις οικογένειες σε πολλές μικρές κοινωνίες ανά τον κόσμο, ένα συμπέρασμα φαίνεται να είναι παγκόσμιο: η έμφαση στις γενεαλογικές σχέσεις ως κύριο στοιχείο στις οικογένειες (Bender, 1967· Goody, 1983· Murdock, 1949· Yanagisako, 1979). Ως λειτουργία της οικογένειας, σύμφωνα με τον ίδιο, ορίζεται και η κοινωνικοποίηση του παιδιού, πρωτίστως από την μητέρα αλλά και από άλλους συγγενείς, όπως παππούδες, αδέρφια, θείους.

Σε κάθε περίπτωση, παρατηρείται ότι υπάρχουν πολλές διαφοροποιήσεις μεταξύ των κοινωνιολόγων σχετικά με τις λειτουργίες της οικογένειας. Η Μουσούρου (1996) συνοψίζει στις ακόλουθες τέσσερις κατηγορίες: α) αναπαραγωγικές, β) οικονομικές, γ) εκπαιδευτικές και δ) ψυχολογικές. Η ταξινόμηση αυτή καλύπτει μια σειρά από λειτουργίες που γίνονται προοδευτικά λιγότερες και διαφοροποιούνται καθώς η κοινωνία εκσυγχρονίζεται, δηλαδή, η κοινωνία μετατρέπεται σταδιακά από αγροτική-γεωργική-παραδοσιακή σε αστική-βιομηχανική-σύγχρονη.

Η αναπαραγωγική λειτουργία είναι απαραίτητη για την εξασφάλιση της βιολογικής αναπαραγωγής της κοινωνίας. Τα παιδιά είναι, επίσης, απαραίτητα για τη δημιουργία της οικογένειας ως ομάδας και την εξασφάλιση της συνέχειας των συγγενικών δεσμών. Οι οικονομικές λειτουργίες συνίστανται σε μια ποικιλία δραστηριοτήτων οι οποίες καθιστούν την οικογένεια ως ομάδα μια πλήρη οικονομική μονάδα, δηλαδή, μια μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης. Στις εκπαιδευτικές λειτουργίες συμπεριλαμβάνονται λειτουργίες απαραίτητες προκειμένου να εξασφαλιστεί η πολιτισμική αναπαραγωγή της κοινωνίας, δηλαδή, η αναπαραγωγή της ως κοινωνία. Τέλος, οι ψυχολογικές λειτουργίες συνίστανται στις λειτουργίες ικανοποίησης της ανάγκης των ατόμων να αισθάνονται ασφαλή και να απολαμβάνουν τη στοργή των άλλων.

3.2 Ρόλοι των μελών της οικογένειας

Για να εξασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία της οικογένειας, κατανέμονται συγκεκριμένοι ρόλοι οι οποίοι συνδέουν τα μέλη μεταξύ τους και ρυθμίζουν τις μεταξύ τους σχέσεις. Το άτομο, γνωρίζοντας το ρόλο που του ανατίθεται, αποκτά επίγνωση για τη συμπεριφορά του μέσα στην οικογένεια και για τις κοινωνικές απαιτήσεις σε ό,τι αφορά τη δράση του στο πλαίσιο της κοινωνίας. Στην οικογένεια υπάρχει μια σαφής ιεράρχηση των ρόλων. Ο πατέρας, η μητέρα, τα παιδιά, ανάλογα με το φύλο στο οποίο ανήκουν, έχουν τους καθορισμένους ρόλους τους, σε σχέση βέβαια με την οργάνωση, τους θεσμούς και το πολιτιστικό υπόβαθρο της κοινωνίας στην οποία ανήκουν (Georgas, 1999).

Ωστόσο, μέσα σε μια οικογένεια τα μέλη αναλαμβάνουν περισσότερους από έναν ρόλους: οι σύζυγοι είναι ταυτόχρονα και γονείς, τα παιδιά είναι ταυτόχρονα και αδέρφια. Επίσης, κάθε μέλος της οικογένειας ανήκει ταυτόχρονα σε διαφορετικά συστήματα. Ο ρόλος που κατέχει ένα άτομο μέσα στην οικογένεια καθορίζει και τη συμπεριφορά του. Παράλληλα με το εξελικτικό στάδιο που διανύουν τα άτομα, τον κύκλο ζωής που βρίσκεται η οικογένεια και τις κοινωνικές συνθήκες, οι ρόλοι των μελών στην οικογένεια διαφοροποιούνται και αλλάζουν (Γιώτσα, 2004). Για παράδειγμα, με τη γέννηση του παιδιού τους, οι γονείς αναβιώνουν τις εμπειρίες των δικών τους παιδικών χρόνων και επιστρέφουν στη διαπαιδαγώγηση της δικής τους παιδικής ηλικίας (Βαρώνης, 1990).

3.3 Οι αξίες στο οικογενειακό πλαίσιο

Ως αξίες ορίζονται οι πεποιθήσεις που αποτελούνται από σαφείς ή υποδηλούμενες συλλήψεις του επιθυμητού, δηλαδή των βαθύτερων επιθυμιών μιας κοινωνίας. Οι αξίες καθορίζουν την επιλογή μέσων και προτύπων δράσης και διαδραματίζουν ένα κεντρικό ρόλο στο σύστημα των πεποιθήσεων των ατόμων και των ομάδων (Kluckhohn, 1951). Λειτουργούν ως καθοδηγητικοί άξονες ή κατευθυντήριες γραμμές για την αξιολόγηση του εαυτού μας και των άλλων, καθώς και για την επιλογή ιδανικών συμπεριφορών στη ζωή, εμπεριέχοντας μια χροιά του “πρέπει, οφείλω να” (Bernard, Maio & Olson, 2003· Feather, 1994· Rokeach, 1968, 1973). Περιέχουν γνωστικά στοιχεία, συναισθηματικά στοιχεία και κίνητρα για δράση, ενώ συνδέονται λειτουργικά με τις στάσεις ζωής, τις οποίες εμπνέουν και

ενδυναμώνουν, καθώς οι στάσεις αποτελούν συνέχεια των αξιών (Katz, 1960). Ουσιαστικά, η αξία είναι μια έννοια ανώτερης τάξης που παρέχει τη δομή πάνω στην οποία θεμελιώνονται ποικίλες στάσεις ζωής (Hogg & Vaughan, 2010). Έτσι, οι αξίες ενός ατόμου μπορούν να μας βοηθήσουν να προβλέψουμε τις στάσεις του σχετικά με γενικότερα κοινωνικά ζητήματα, όπως για παράδειγμα, η πίστη σε ένα δίκαιο κόσμο (Feather, 1991).

Οι αξίες ταξινομούνται σε **“αξίες βάσης ή συντελεστικές αξίες”** που λειτουργούν ως μέσο για την επίτευξη στόχων και σκοπών, όπως για παράδειγμα, τιμότητα, υπευθυνότητα, ειλικρίνεια, σεβασμός, συνεργασία, φιλοδοξία και **“αξίες σκοπού ή τερματικές αξίες”** που λειτουργούν ως αυτοσκοπός, για παράδειγμα, ελευθερία, αυτοσεβασμός, ευτυχία (Rokeach, 1968, 1973· Johnston, 1995). Επίσης, οι αξίες διακρίνονται σε ιεραρχικά ανώτερες ή **“κεντρικές αξίες”** από τις **“περιφερειακές αξίες”**, εκείνες δηλαδή που χαρακτηρίζονται από δέσμευση-αφοσίωση του ατόμου, καθώς έχουν εξαιρετική σημασία για **“το εγώ”**. Συνδέονται με τις **“κεντρικές ή εγωκεντρικές στάσεις”**, οι οποίες έχουν κεντρικό ρόλο στο σύστημα των πεποιθήσεων του ατόμου, το οποίο είναι οργανωμένο ιεραρχικά και με υψηλή ατομική διαφοροποίηση (Rokeach, 1968, 1973· Rokeach & Ball-Rokeach, 1989). Ενδέχεται να είναι αξίες **“θετικές”**, κινητοποιώντας με θετική εκφορά στο λόγο το τι θα πρέπει ή οφείλουμε να κάνουμε και αξίες **“αρνητικές”**, δηλαδή όσες εκφράζονται με αρνητικό τρόπο παρακινώντας το άτομο σε αποφυγή συμπεριφορών ή στόχων (Rokeach, 1968, 1973).

Μια ακόμη διάκριση των αξιών είναι η διαφοροποίηση τους σε **“προσωπικές”** και **“κοινωνικές”** αξίες (Mueller & Wornhoff, 1990· Rokeach, 1973, 1979), όπου οι **“προσωπικές”** αξίες αφορούν κυρίως τον εαυτό, τις προσωπικές συμπεριφορές και τους προσωπικούς στόχους (π.χ. **“ζητώ συγγνώμη όταν κάνω σφάλματα”**, **“δεν αρνούμαι τα λάθη μου”**). Αντίθετα, οι **“κοινωνικές”** αξίες αφορούν κυρίως τους άλλους, δηλαδή στόχους που πραγματώνονται κυρίως μέσα από την ομάδα (π.χ. **“σέβομαι τους άλλους”**, προσφέρω βοήθεια σε κάποιον που τη χρειάζεται”, **“είμαι δίκαιος με τους άλλους”**).

Παρόλο που όλες οι αξίες, υπό μια οπτική γωνία, είναι κοινωνικές, η προηγούμενη διαφοροποίηση δίνει σημασία στο γεγονός ότι οι προσωπικές αξίες συντελούν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου που συνειδητοποιεί τις αξίες που υπηρετεί και τους αντίστοιχους στόχους και σκοπούς ζωής που αυτές

υπαγορεύουν, καθορίζοντας το “προσωπικό νόημα της ζωής” (Γιαννουλέας, 2011· Miell & Dallos, 2007). Αντίστοιχα, οι κοινωνικές αξίες παρακινούν το άτομο σε θετικά προσανατολισμένες κοινωνικές συμπεριφορές και στην υπηρετήση στόχων που ευνοούν τη λειτουργία της ομάδας, όπως αλληλεγγύη, συναισθηματική στήριξη, συνεργασία, αλτρουισμός (Rohan & Zanna, 2001).

4. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

4.1 Η οικογένεια στο οικολογικό-κοινωνικό πλαίσιο

Πολλές ανθρωπολογικές μελέτες σε όλο τον κόσμο έχουν δείξει τη συνάρτηση ανάμεσα στον τρόπο προσαρμογής στις οικολογικές συνθήκες και στο είδος της οικογένειας που είναι λειτουργικό για την επιβίωσή της. Έρευνες έδειξαν, για παράδειγμα, ότι η πυρηνική οικογένεια συνδέεται με μικρές θρησκευτικές κοινωνίες, με ορισμένα είδη κτηνοτρόφων και με κατοίκους μεγάλων αστικών κέντρων, ενώ αντίθετα, η εκτεταμένη οικογένεια συνδέεται κυρίως με αγροτικές κοινωνίες.

Από τους πρώτους ψυχολόγους που χρησιμοποίησαν τον όρο “οικολογική ψυχολογία” ήταν ο Barker (1968, 1987), ο οποίος τόνισε τη σημασία που έχει ο τόπος και ο χρόνος στον οποίο βρίσκεται το πρόσωπο -δηλαδή το οικολογικό πλαίσιο- για τη μελέτη και ανάλυση της κοινωνικής συμπεριφοράς. Ο Berry (1966, 1971) αναφέρθηκε στα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος που συνδέονται με διαφορετικές μορφές γνωστικών διεργασιών. Παρόλο που το μοντέλο βασίζεται στην υπόθεση ότι τα στοιχεία του φυσικού και του κοινωνικού περιβάλλοντος διαμορφώνουν τη συμπεριφορά του προσώπου, το πρόσωπο, με τη σειρά του, επηρεάζει τη συμπεριφορά της οικογένειας, της κοινότητας κ.λπ., δηλαδή, η σχέση αυτή είναι αμφίδρομη. Αντίστοιχα, ο Γεώργας (1986) μιλά για το κοινωνικο-πολιτιστικό πλαίσιο και αναφέρεται στην οικονομική οργάνωση της κοινωνίας (αλιευτική, αγροτική, συλλεκτική, βιομηχανική) και στους θεσμούς της κοινωνίας (το πολιτικό σύστημα με το νομικό καθεστώς, το εκπαιδευτικό σύστημα, τη θρησκεία, τα μέσα επικοινωνίας, την τηλεόραση, τη γλώσσα, το γραπτό λόγο).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, πέρα από τις προσεγγίσεις που αναφέρθηκαν, παρουσιάζει και η οικοσυστημική προσέγγιση του Brofenbrenner (1979), που υποστηρίζει ότι οι σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στο παιδί και στα πρόσωπα, στα πράγματα και στα σύμβολα του περιβάλλοντός του, συμβάλλουν και επηρεάζουν την ανάπτυξή του (Λαλούμη-Βιδάλη, 2007).

Η ανάπτυξη του ανθρώπου είναι μια διαδικασία που εξαρτάται από κοινωνικούς, πολιτισμικούς, πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες, οι οποίοι μπορούν να μεταβάλλονται κατά τη διάρκεια της αναπτυξιακής διαδικασίας. Άρα, η αναπτυξιακή διαδικασία του κάθε ανθρώπου παρουσιάζει διαφοροποιήσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και των γεωγραφικών περιοχών. Για να κατανοήσει την πολυπλοκότητα των σχέσεων αυτών, ο Bronfenbrenner προχώρησε στο διαχωρισμό των συστημάτων, όπου το καθένα από αυτά επηρεάζει σε διαφορετικό βαθμό την εξέλιξή του. Κατηγοριοποίησε το περιβάλλον του ανθρώπου σε πέντε επίπεδα: το μικροσύστημα, το μεσοσύστημα, το εξωσύστημα, το μακροσύστημα και το χρονοσύστημα (Bronfenbrenner, 1979).

Το **μικροσύστημα** είναι το σύστημα που βρίσκεται πιο κοντά στο άτομο και με το οποίο το άτομο έχει την πιο κοντινή επαφή. Τέτοια μικροσυστήματα αποτελούν για ένα παιδί η οικογένεια, το σχολείο στα οποία παρεμβάλλονται τόσο κοινωνικά στοιχεία (π.χ. οι γονείς, τα αδέρφια, ο δάσκαλος) όσο και φυσικά στοιχεία, όπως το σπίτι, η σχολική τάξη, η παιδική χαρά (Πετρογιάννης, 2003). Οι σχέσεις που αναπτύσσονται στο μικροσύστημα είναι αμφίδρομες. Το μικροσύστημα αναπτύσσεται όπως τα άτομα και διαμορφώνει την ταυτότητά του, η οποία είναι ανεξάρτητη από αυτή των μελών του.

Το **μεσοσύστημα** περιλαμβάνει τις διεργασίες και τους συνδέσμους δύο ή περισσότερων μικροσυστημάτων που συμμετέχει το άτομο (για παράδειγμα οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ του σχολείου και του σπιτιού, οι σχέσεις ενός παιδιού με τους συνομηλίκους του). Με λίγα λόγια, το μεσοσύστημα είναι ένα σύστημα που περιλαμβάνει δύο ή περισσότερα μικροσυστήματα (Bronfenbrenner, 1979). Αξίζει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην αλληλεπίδραση αυτών των μικροσυστημάτων, καθώς υπάρχει κίνδυνος τα μικροσυστήματα αυτά να συγκρούονται μεταξύ του (αναμένοντας διαφορετική συμπεριφορά από το άτομο) κι έτσι να δημιουργούνται προβλήματα στην ανάπτυξη του ατόμου (Πετρογιάννης, 2003).

Το **εξωσύστημα** αποτελείται από δύο ή περισσότερα μικροσυστήματα, ένα τουλάχιστον εκ των οποίων δεν περιλαμβάνει το αναπτυσσόμενο άτομο· τα γεγονότα, όμως, που συμβαίνουν σε αυτό επηρεάζουν τις διαδικασίες των μικροσυστημάτων, μέσα στα οποία βρίσκεται και το άτομο. Με άλλα λόγια, εξωσύστημα είναι το σύστημα, το οποίο δεν εμπλέκει ενεργά το άτομο, ωστόσο όμως

το επηρεάζει. Για παράδειγμα, εξωσύστημα για ένα παιδί αποτελεί η σχέση του σπιτιού και του επαγγέλματος του πατέρα (Bronfenbrenner, 1979). Τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του εξωσυστήματος είναι οι συμβολικές σχέσεις, η έμμεση επικοινωνία μεταξύ των μελών και οι χαλαροί συναισθηματικοί δεσμοί (Πετρογιάννης, 2003).

Το **μακροσύστημα** αποτελείται από τα χαρακτηριστικά των προηγούμενων συστημάτων μιας δεδομένης κουλτούρας ή υποκουλτούρας με συγκεκριμένες αναφορές σε πολιτικές, πολιτισμικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις και τις πρακτικές μιας συγκεκριμένης ομάδας ανθρώπων (Bronfenbrenner, 1979). Δηλαδή, το μακροσύστημα περικλείει το πολιτισμικό περιβάλλον του αναπτυσσόμενου ατόμου, καθώς και όλα τα άλλα συστήματα που το επηρεάζουν, όπως για παράδειγμα την οικονομία, τις πολιτισμικές αξίες και τα πολιτικά συστήματα. Ένα μακροσύστημα περιλαμβάνει κάθε ομάδα της οποίας τα μέλη μοιράζονται ένα κοινό σύστημα αξιών και πεποιθήσεων τρόπου ζωής, αναπτυξιακών ευκαιριών κλπ. (Bronfenbrenner, 1993). Η επίδραση του μακροσυστήματος στην ανάπτυξη του ατόμου μπορεί να είναι είτε θετική είτε αρνητική. Για παράδειγμα, ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η ανάπτυξη ενός παιδιού σε μια αναπτυσσόμενη οικονομία και η ανάπτυξή του στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής.

Τέλος, το **χρονοσύστημα** περιλαμβάνει την αλλαγή ή τη συνοχή όχι μόνο των χαρακτηριστικών του ατόμου, αλλά και του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο το άτομο ζει. Τέτοιες αλλαγές θα μπορούσαν να είναι στη δομή της οικογένειας, στο κοινωνικό-οικονομικό status, στην εργασία, στον τόπο κατοικίας. Παρά τις επιδράσεις που δέχεται το άτομο, εντούτοις έχει τη δυνατότητα να τροποποιήσει το πλαίσιο που ζει. Κατά συνέπεια, μπορούν να υπάρξουν αλλαγές στο γενικότερο πλαίσιο που προέρχονται από εσωτερικές δυνάμεις (Bronfenbrenner, 1986, 1994).

4.2 Οι οικογενειακές αξίες στα διάφορα πολιτισμικά περιβάλλοντα

Η διερεύνηση της ύπαρξης πανανθρώπινων και καθολικών αξιών, απασχόλησε τη διαπολιτισμική ψυχολογική έρευνα από τη δεκαετία του 1980 μέχρι σήμερα, αναδεικνύοντας σημαντικές διαστάσεις παγκόσμιων αξιών (Segall, Dasen, Berry & Poortinga, 1993· Vauclair, Hanke, Fischer & Fontaine, 2011). Στην κατηγορία αυτή

ανήκουν οι κοινωνικοπολιτισμικές διαστάσεις των αξιών του ατομικισμού και της συλλογικότητας που εστιάζουν αξιολογικά, είτε στο άτομο, είτε στην ανάπτυξή του είτε στην ομάδα και την εξέλιξή της, αντίστοιχα. Συνδέεται με τις έννοιες της εσω-ομάδας και της εξω-ομάδας, δηλαδή “της ομάδας των δικών μας ανθρώπων, στους οποίους έχουμε εμπιστοσύνη και βασιζόμαστε σε δύσκολες καταστάσεις” και “της ομάδας των Άλλων, προς τους οποίους διατηρούμε αρνητικά ή εχθρικά συναισθήματα” (Georgas, 1989· Hofstede, 1980, 1984· Polemi-Todoulou, 1981· Πολέμη-Τοδούλου, Βασιλείου & Βασιλείου, 2003).

Έτσι διαφοροποιούνται οι “ατομικιστικές” από τις “συλλογικές” αξίες. Ως ατομικιστικές αξίες θεωρούνται η αυτονομία, ο ανταγωνισμός, η έμφαση στην αφθονία και την ευημερία, η μεγάλη απόσταση από την εσω-ομάδα και η έμφαση στα ατομικά επιτεύγματα. Συνδέονται στενά και αποτελούν συνέχεια με τις “ιδιοκεντρικές στάσεις”, δηλαδή τις στάσεις που τάσσονται υπέρ της σκληρής ατομικής εργασίας, του επιτυχούς προσδιορισμού και της ανάπτυξης της προσωπικότητας, της προσωπικής εξέλιξης και της επιτυχίας. Από την άλλη, ως συλλογικές αξίες, εστιασμένες στην εξέλιξη και την προσφορά προς την ομάδα, θεωρούνται το ενδιαφέρον για τους άλλους, η φιλανθρωπία, η καλοσύνη, η συνεργασία, η επικάλυψη ατομικών και ομαδικών στόχων, η δυσπιστία προς την εξω-ομάδα, η προώθηση της ευτυχίας των ανθρώπων που συσχετιζόμαστε. Συνέχεια των συλλογικών αξιών αποτελούν οι “αλλοκεντρικές στάσεις”, δηλαδή στάσεις που έχουν ως επίκεντρο την υπέρβαση του εαυτού υπέρ της ομάδας και της φροντίδας των άλλων (Triandis 1978, 1983, 1988, 1993, 1995· Triandis & Vassileiou, 1972).

Η οικογένεια και οι γονεϊκές συμπεριφορές, σε συνδυασμό με τη μεταβολή των “σημαντικών άλλων” εκ μέρους του σχολείου, των εκπαιδευτικών και των συνομηλίκων, φαίνεται να καθορίζουν σε υψηλό βαθμό την υιοθέτηση συλλογικών αξιών και την ανάπτυξη αλτρουιστικής συμπεριφοράς των παιδιών (Krevans & Gibbs, 1996). Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, οι γονείς, οι εκπαιδευτικοί και άλλοι επαγγελματίες που ασχολούνται με τα παιδιά και τους εφήβους, έχουν την τάση να μεταφέρουν στερεότυπα προς τα παιδιά, διαφοροποιώντας τα σε εκείνα που προσφέρουν τη βοήθειά τους και σε εκείνα που επιδεικνύουν συμπεριφορές εγωιστικές και δεν βοηθούν τους άλλους. Για παράδειγμα, διαπιστώνεται η τάση να θεωρούν ότι τα κορίτσια εμφανίζουν περισσότερο θετικά προσανατολισμένες κοινωνικές συμπεριφορές σε σχέση με τα αγόρια, ότι είναι πιο γενναιόδωρα και

βοηθούν περισσότερο τους συνανθρώπους τους. Επιπλέον, θεωρείται ότι τα παιδιά που εμφανίζουν εντονότερα θετικές κοινωνικές συμπεριφορές είναι πιο ικανά στο να μπαίνουν στη θέση του άλλου, ότι διαθέτουν πλουσιότερο ποικιλία δεξιοτήτων επίλυσης προβλημάτων και επομένως, μπορούν να διευκολύνουν την ομάδα σε δύσκολες ή σε κοινωνικά αμφιλεγόμενες καταστάσεις (Shigetomi, Hartman & Gelfand, 1981).

Τα προηγούμενα συμπεράσματα ερευνών αποτελούν ένα χρήσιμο κατευθυντήριο άξονα για τον εκπαιδευτικό στην τάξη, προκειμένου να ωθήσει τους μαθητές προς θετικά προσανατολισμένες κοινωνικές συμπεριφορές και την αναζήτηση “των δικών του αξιών”. Τα ίδια συμπεράσματα μπορούν να φανούν, επίσης, χρήσιμα σε προγράμματα ψυχοκοινωνικής παρέμβασης σε παιδιά, εφήβους και μετεφήβους, στο σχολικό πλαίσιο. Μορφές θετικής κοινωνικής συμπεριφοράς θεωρούνται ο αλtruισμός, η βοήθεια προς τους άλλους, η γενναιοδωρία. Η αλληλεγγύη, η συμπάθεια και το μοίρασμα προσωπικών πραγμάτων με άλλους, συμμαθητές ή φίλους ενεργοποιούνται όχι μόνο μέσα από την παροχή από τους εκπαιδευτικούς προτύπων θετικής κοινωνικής συμπεριφοράς, σε συνδυασμό με θετικές ενισχύσεις των επιθυμητών συμπεριφορών, αλλά και μέσω της έκθεσής τους σε αξίες αλtruισμού, συνεργασίας και προσφοράς προς τους άλλους και προς την ομάδα (Malti, Gummerum & Keller, 2009· Mares & Woodard, 2005). Η σχέση ενσυναίσθησης και αλtruισμού φαίνεται να είναι ισχυρή, και μάλιστα, να γίνεται ακόμα ισχυρότερη, στην προεφηβική ηλικία, την εφηβεία και τους ενήλικες (Bar-Tal, 1982). Αρκετές μελέτες έχουν συνδέσει τα υψηλά επίπεδα ενσυναίσθησης και τη θετική κοινωνική συμπεριφορά, την ηθική ανάπτυξη και τις υψηλές κοινωνικές δεξιότητες (Strayer & Roberts, 2004).

4.3 Ατομικισμός και συλλογικότητα

Το δίπολο ατομικισμός-συλλογικότητα (individualism-collectivism) αποτελεί μια κεντρική διάσταση κατανόησης διαφορών ανάμεσα σε διαφορετικά πλαίσια και αξίες που σχετίζονται με τις κοινωνικές σχέσεις (Diener & Suh, 2000· Triandis, 1995). Σύμφωνα με τον Hofstede (1983, 2001), ο ατομικισμός αναφέρεται σε κοινωνίες, στις οποίες οι δεσμοί ανάμεσα στα άτομα είναι χαλαροί, δηλαδή που ο καθένας

αναμένεται να φροντίζει τον εαυτό του και την άμεση οικογένειά του. Αυτή η στρόφη, λοιπόν, του ατόμου προς τις προσωπικές του ανάγκες και φιλοδοξίες αποτελεί χαρακτηριστικό των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών και χαρακτηρίζεται ως ατομικισμός (Hofstede, 1980· Kagicibasi, 1997). Αντίθετα, η συλλογικότητα αφορά κοινωνίες στις οποίες τα άτομα, από τη στιγμή της γέννησής τους, είναι ενσωματωμένα σε ισχυρές ομάδες, οι οποίες εξακολουθούν να τα προστατεύουν σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους, με αντάλλαγμα την τυφλή πίστη σε αυτές. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις κολεκτιβιστικών χωρών είναι το Μπαλί, η Ιαπωνία και το Βιετνάμ. Ο βαθμός του ατομικισμού ή της συλλογικότητας μιας χώρας μεταβάλλεται τόσο μέσα στην ίδια τη χώρα όσο και μεταξύ των χωρών.

Πιο αναλυτικά, ο ατομικισμός υπαγορεύει ότι ένα άτομο σκέπτεται και κρίνει ανεξάρτητα, σεβόμενο πάντα την κυριαρχία του δικού του νου. Βασική επιδίωξη του ατομικισμού είναι η κατάκτηση της προσωπικής του ευτυχίας, η οποία απαιτεί ένα σημαντικό βαθμό ανεξαρτησίας. Όσον αφορά στη συλλογικότητα, η ομάδα και όχι το άτομο ορίζεται ως η βασική μονάδα του πολιτικού, κοινωνικού και οικονομικού ενδιαφέροντος (Grabill & Gronbacher, 2008).

Συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του ατομικισμού επιδρούν στις διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων, ευνοώντας τις σύγχρονες μορφές οργάνωσης της οικογενειακής ζωής. Οι κοινωνικές σχέσεις, για παράδειγμα, σε πιο ατομικιστικές κουλτούρες είναι λιγότερο δυνατές, σταθερές και μακροχρόνιες, απ' ό,τι σε συλλογικές (Triandis, 1995). Στις συλλογικές τα άτομα μπορεί να έχουν συναισθηματικούς δεσμούς με λίγες κοινωνικές ομάδες, οι οποίοι όμως είναι ιδιαίτερα ισχυροί (Markus & Kitayama, 1991· Oyserman, 1993). Αντίθετα, σε πιο ατομικιστικές κουλτούρες τα άτομα έχουν πολλές κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες, όμως, δεν χαρακτηρίζονται από μη μονιμότητα (Kim, 1994). Οι Dion και Dion (1988) αναφέρουν ότι ο ατομικισμός αποτρέπει τα άτομα να έχουν στενές προσωπικές σχέσεις και να αγαπάνε το ένα το-άλλο. Είναι πιθανό, για παράδειγμα, τα υψηλά ποσοστά διαζυγίου στην Αμερικάνικη κοινωνία να οφείλονται στον υπερβολικό ατομικισμό που χαρακτηρίζει αυτή την κουλτούρα.

Η ελληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται από χαμηλότερο του μέσου όρου ατομικισμό (Hofstede, 2001). Χαρακτηριστικό του επιπέδου συλλογικότητας της ελληνικής κοινωνίας αποτελεί η ψυχολογική σημασία που έχει η έσω-ομάδα για τον νεοέλληνα με καταβολές στην κολεκτιβιστική-αγροτική οικονομική και κοινωνική

δομή της ελληνικής κοινωνίας. Σύμφωνα με τον Παπαστάμου (1989), στις κοινωνικές αναπαραστάσεις της έσω-ομάδας, τα επίθετα “δικός μου” ή “δική μου” εμφανίζονται τόσο συχνά στα ΜΜΕ όσο και στη συνείδηση των απλών πολιτών και ταυτίζονται με την ασφάλεια, τη φροντίδα, την εξυπηρέτηση, τη σιγουριά, τη φιλικότητα, τη στήριξη κ.λπ. Τα μέλη της έσω-ομάδας (π.χ. φίλοι, συγγενείς πρώτου βαθμού, συνεργάτες που ανήκουν στην ίδια ιδεολογία κ.α.) καλούνται να επιβεβαιώσουν αυτή την κοινωνική αξία σε καθημερινό επίπεδο και στις καθημερινές επαφές. Με αυτόν τον τρόπο, όμως, εξυπηρετείται μια πλευρά της κοινωνικότητας (που σχετίζεται με ρόλους και κανόνες), ενώ τίθεται σε δεύτερη μοίρα η συναισθηματική-θυμική λειτουργία των σχέσεων που σχετίζεται με τις ανάγκες του ατόμου (ανταπόκριση στην ψυχολογική ανάγκη για επαφή, μείωση του άγχους κ.ά.). Πρόσφατη έρευνα δείχνει ότι σε κολεκτιβιστικές κουλτούρες τα άτομα δίνουν έμφαση σε πλευρές του συναισθήματος που σχετίζονται με ρόλους και κανόνες και προωθούν την εμπιστοσύνη και την αρμονία στις κοινωνικές σχέσεις και όχι την εκπλήρωση των περισσότερο θυμικών πλευρών και αναγκών (Mesuda et al., 2008).

Σε κοινωνίες όπου τα άτομα κατανοούν τον εαυτό περισσότερο συλλογικά, αποφεύγουν να εκφράσουν ανάγκη για συναισθηματική υποστήριξη και επαφή, αλλά την υπονοούν (Kim, Sherman, Ko, & Taylor, 2006· Taylor, Welch, Kim, & Sherman, 2007). Σε συλλογικές κοινωνίες, όπου ενδημεί η απόσταση ανάμεσα στην έσω-ομάδα και την έξω-ομάδα, κύριο χαρακτηριστικό είναι η αποσόβηση της σύγκρουσης ανάμεσα στις διάφορες “έσω-ομάδες” και η προσπάθεια συντήρησης της αρμονίας (αλλά και της ψυχολογικής απόστασης) από τον ‘άλλο’ (Triandis, 1995). Κατά αυτόν τον τρόπο εξηγείται και η φαινομενική “αδιαφορία” των Ελλήνων ως προς την κοινωνική τους συμπεριφορά και το έντονο ενδιαφέρον προς τον “δικό μας” ή όταν οι καταστάσεις φέρνουν τον “άλλο” ψυχολογικά πιο κοντά. Η δυσαρμονία ανάμεσα στην έσω-ομάδα και την έξω-ομάδα παρατηρείται, κυρίως, σε κοινωνικά φαινόμενα χαμηλότερων επιπέδων, επικοινωνίας ανάμεσα σε άτομα διαφορετικών γενεών και φύλου, χαμηλά επίπεδα θετικού συναισθήματος στην καθημερινή αλληλεπίδραση κ.α.

Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρούνται κοινωνικές αλλαγές παγκοσμίως, οι οποίες τονίζουν τον ατομικισμό και μειώνουν τη συλλογικότητα. Μεταφέρονται, λοιπόν, στο άτομο ρόλοι και ευθύνες που παλαιότερα αναλάμβανε η κοινωνική ομάδα (Καφέτσιος, 2007). Στην Ελλάδα οι αλλαγές αυτές έρχονται σε αντίθεση με κεντρικές

πολιτισμικές αξίες, στον βαθμό που τονίζεται η ταύτιση με την εσω-ομάδα και μια αλλοκεντρική κατανόηση του εαυτού.

5. ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ

5.1 Ιστορική εξέλιξη της ελληνικής οικογένειας

Όπως αναφέρει η Κυριαζή (1995), η οικογένεια στο αγροτικό περιβάλλον, πριν τον εξαστισμό, έπαιζε κυρίαρχο ρόλο και η οικογενειακή μονάδα ήταν ισότιμη με την εργασιακή. Η καθημερινή εργασία στα χωράφια ήταν αποκλειστική ευθύνη των μελών της οικογένειας, ισχυροποιώντας με τον τρόπο αυτό τον έντονο διαχωρισμό σε αυτούς που ανήκαν στον οικογενειακό κλοιό και σε όσους ήταν εκτός, κάτι που, σύμφωνα με τον McNeil (1978), δεν ήταν χαρακτηριστικό άλλων χωρών την Ευρώπης.

Στην Ελλάδα η σημασία της οικογένειας αποτυπώνεται από τη σημασία που κατέχει ο ρόλος της μητέρας. Ωστόσο, παρ' όλη την εξωτερική εικόνα δουλοπρέπειας και υποταγής, ο γυναικείος ρόλος κατείχε σχετική δύναμη (Doumanis, 1983· Dubisch, 1986· Friedl, 1986). Στις σχέσεις της οικογένειας με το εξωτερικό περιβάλλον, ο άνδρας ήταν ο εκπρόσωπός της και διεκπεραίωνε τις δημόσιες υποθέσεις. Ήταν το κύριο πρόσωπο στις γιορτές και τις κοινωνικές συνεστιάσεις, υπεύθυνος για τις εμπορικές συναλλαγές και για τις διαπραγματεύσεις γενικά. Σύμφωνα με έρευνα (Friedl, 1962), η γυναίκα είχε δύναμη στο νοικοκυριό και μπορούσε να επηρεάσει τις οικογενειακές αποφάσεις, κυρίως όταν είχε δική της κτηματική περιουσία, την οποία συνέχιζε να ελέγχει και μετά το γάμο. Έτσι, οι γυναίκες είχαν το δικαίωμα να συμβάλλουν στις οικογενειακές αποφάσεις, ιδιαίτερα αυτές που σχετίζονταν με τον γάμο των κοριτσιών, εφόσον ένα μέρος της προίκας προέρχονταν από την κτηματική περιουσία της μητέρας.

Πολλές έρευνες σχετικά με την ελληνική αγροτική οικογένεια υπογραμμίζουν ότι, και για τους άνδρες όπως και για τις γυναίκες, η δημιουργία και η ακεραιότητα της οικογένειας αποτελούσε κύριο σκοπό (Campbell, 1964· Du Boulay, 1974). Όπως είναι φανερό, οι επιλογές που είχαν οι γυναίκες σε ένα αγροτικό περιβάλλον περιορίζονταν στον γάμο και τη δημιουργία οικογένειας.

Με την οικονομική ανάπτυξη που ακολούθησε τις δεκαετίες 1960-1970, η γυναικεία απασχόληση παίρνει εντελώς διαφορετικό χαρακτήρα, καθώς η εργασία διαχωρίζεται από την οικιακή παραγωγή και, συνεπώς, ο οικογενειακός και εργασιακός χώρος παύουν να συνυπάρχουν. Σύμφωνα με τη Μουσούρου (1985), οι εργαζόμενες γυναίκες τη μεταπολεμική περίοδο ήταν κυρίως ανύπαντρες και συγκεντρώνονταν, ως επί το πλείστον, σε ανειδίκευτα, χαμηλόμισθα επαγγέλματα (Cavounides, 1983· Psacharopoulos, 1983), όπως οικιακές βοηθοί και μοδίστρες. Το βασικό κίνητρο αναζήτησης εργασίας για τις γυναίκες ήταν η εξασφάλιση της προίκας (Λαμπίρη-Δημάκη, 1963). Μετά από τον γάμο και την απόκτηση παιδιού, ένα πολύ μικρό ποσοστό εξακολουθούσε να εργάζεται. Η κατάσταση αρχίζει να αλλάζει από το 1980, καθώς σημειώθηκε αύξηση στη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας.

Ξεκινώντας από τις αρχές του 20ου αιώνα, η οικογένεια δέχεται μεγάλες πιέσεις από το οικονομικό, ιδεολογικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Τα πλέον σημαντικά γεγονότα ήταν η Σοβιετική Επανάσταση του 1917, τα ολοκληρωτικά καθεστώτα (Γερμανία, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία), οι δύο αιματηροί παγκόσμιοι πόλεμοι (1914-1918 και 1939-1944), η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός – λόγω ανυπαρξίας κοινωνικής νομοθεσίας- που υπέστη η εργατική οικογένεια στον μεσοπόλεμο (1920-1939), οι ιδεολογικοί διωγμοί που ακολούθησαν, η πολιτισμική επανάσταση της φοιτητικής νεολαίας της Καλιφόρνια στις αρχές της δεκαετίας του 1960, και λίγο αργότερα στο Παρίσι και το Βερολίνο, καθώς και οι μαζικές μετακινήσεις (τα παγκόσμια μεταναστευτικά κινήματα πριν και μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο).

Παρ' όλα αυτά, η οικογένεια παραμένει ακέραιη, παρά τα εκατομμύρια των γονέων και των παιδιών τους (ενόπλων και αμάχων) που θυσιάστηκαν στους δύο παγκόσμιους πολέμους αλλά και στους μικρότερους πολέμους (στην Ελλάδα ο εμφύλιος) που συγκλόνισαν την Ευρώπη. Συμπερασματικά, λοιπόν, θα λέγαμε ότι η οικογένεια αποτελεί την μοναδική κοινωνική ομάδα που παραμένει αναγνωρίσιμη, παρά τις πολλαπλές και σημαντικές μεταλλαγές που υπέστη (Ρήγα, 2012).

Η διγονεϊκή οικογένεια, η οποία δημιουργείται με το γάμο και διαλύεται με τον θάνατο των δύο συζύγων, δεν είναι αντιπροσωπευτική των δυτικών κοινωνιών μετά το 1970, όπως επίσης, δεν αποτελεί κοινωνικό ιδεώδες. Δημιουργούνται νέα σχήματα οικογένειας θεσπίζουν διαφορετικές ή νέες δομές συμβίωσης ή και συγκατοίκησης με

τη χρονική διάρκεια της συμβίωσης και τη φροντίδα των παιδιών. Ολόκληρη η ιδεολογία γύρω από την οικογένεια μεταβάλλεται, καθώς τα νέα αυτά σχήματα δεν συνάδουν με τη συζυγική οικογένεια.

5.2 Χαρακτηριστικά της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας

Η σύγχρονη ελληνική οικογένεια αποτελεί ακόμη το κυριότερο στοιχείο που καθορίζει την κοινωνία μας. Η εξέλιξη της ελληνικής οικογένειας έγινε με πιο αργούς ρυθμούς (Λαμπίρη-Δημάκη, 1997) από ό,τι στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, όπως έχει ήδη αναφερθεί. Παρ' όλα αυτά υπάρχουν παρατηρούμενες αλλαγές, οι οποίες όμως δεν έχουν επηρεάσει τους κυριότερους στόχους της οικογένειας, και οι οποίοι είναι η προστασία των μελών της και η προσαρμογή τους μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον τους (Δαλακούρας, Ζαφειροπούλου & Καζαντζής, 1999).

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες μπορούμε να προσδιορίσουμε διαφόρων ειδών μεταβολές στη χώρα μας, οι οποίες επηρέασαν τη σύσταση, την οργάνωση και την κατανομή των ρόλων της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας. Παρακάτω απαριθμούνται επιγραμματικά αυτές οι μεταβολές, όπως τις παρατήρησε και τις περιέγραψε ο Γεώργας (1994) σε εισήγηση του στο συνέδριο «Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική σ' έναν μεταβαλλόμενο κόσμο»:

1. **Οικολογικά στοιχεία:** Από τις μικρές απομονωμένες κοινότητες υπήρξε ένα μεγάλο κύμα εσωτερικής μετανάστευσης κατά τη δεκαετία του 50' προς τις αστικές περιοχές, μεταβάλλοντας την κατανομή και τον τρόπο κατοικίας.
2. **Τρόπος επιβίωσης:** Αναφέρεται στο οικονομικό στοιχείο του μοντέλου, το οποίο επηρεάζει την ελληνική οικογένεια. Παρατηρείται μείωση της παραδοσιακής απασχόλησης, γεωργία, αλιεία και μικρές βιοτεχνίες και παράλληλη αύξηση των βιομηχανιών, των μεγάλων επιχειρήσεων, του δημόσιου, του τουρισμού, αλλά και της προσφοράς υπηρεσιών.
3. **Πολιτικούς θεσμούς και νομικό καθεστώς:** Αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα και συνεχόμενη άνοδος του μορφωτικού επιπέδου εκσυγχρονίζουν όχι μόνο την οικογένεια, αλλά μεταβάλλουν και την κοινωνία.

4. **Εξάπλωση ΜΜΕ:** Αυξάνεται η πρόσβαση στα ΜΜΕ και η συνεχής ενημέρωση αποτελεί πλέον σύνηθες φαινόμενο.
5. **Κοινωνικό πλέγμα:** Το πλέγμα αμοιβαίων κοινωνικών υποχρεώσεων και κοινωνικό πλέγμα με την ομήγυρη.

Επιπλέον, ολοένα αυξάνονται φαινόμενα που επηρεάζουν δραματικά την ποικιλία των σημερινών οικογενειακών σχημάτων: υπάρχει έκρηξη αριθμού διαζυγίων σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες, αν και σε ευρωπαϊκό επίπεδο η Ελλάδα δεν έχει μεγάλα ποσοστά σε σύγκριση με τις άλλες χώρες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την απομυθοποίηση της σταθερής διαπροσωπικής σχέσης. Στον αντίποδα του αυξημένου ποσοστού διαζυγίων βρίσκεται η ποσοστιαία αύξηση της τέλεσης 2ου ή 3ου γάμου. Επίσης, η ποσοστιαία αύξηση της διάσπασης φυσικών γονέων και η αντικατάσταση με κοινωνιολογικούς αποτελεί παράγοντα επαναπροσδιορισμού της οικογένειας. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται πτώση της γαμηλιότητας και παράλληλα μείωση των γεννήσεων (Πρεσβέλλου, 2012).

Οι μεταβολές και τα φαινόμενα, που αναλύθηκαν παραπάνω, επηρεάζουν την σύσταση και τη δομή της οικογένειας. Η ελληνική οικογένεια από εκτεταμένη μετατρέπεται σε πυρηνική. Όμως υπάρχουν αξίες οι οποίες παραμένουν από την παραδοσιακή οικογένεια, όπως οι οικογενειακές σχέσεις και το φιλότιμο. Απορρίπτονται οι παραδοσιακές αξίες της εκτεταμένης οικογένειας, οι οποίες έχουν να κάνουν με την αυστηρή ιεράρχηση των ρόλων και με τον απόλυτο έλεγχο των οικονομικών από τη μεριά του πατέρα.

Πίνακας 1. Σύνθεση των νοικοκυριών στην Ελλάδα με ή χωρίς πυρηνική οικογένεια μεταξύ 1991 και 2001 (Πηγή: Κασσιμάτη & Παπαϊωάννου, 2015)

Σύνθεση νοικοκυριών	Απογραφή 1991		Απογραφή 2001	
	%	Σε χιλιάδες	%	Σε χιλιάδες
Παντρεμένα ζευγάρια χωρίς παιδιά (μία πυρηνική οικογένεια)	23.7	761	22.0	786
Παντρεμένα ζευγάρια με παιδιά (μία πυρηνική οικογένεια)	49.1	1.573	42.7	1.527
Μόνες μητέρες (μία πυρηνική οικογένεια)	4.8	155	7.5	268
Μόνοι πατέρες (μία πυρηνική οικογένεια)	1.2	38	1.4	51
Συμβιούντες χωρίς παιδιά (μία πυρηνική οικογένεια) ¹			1.3	48
Συμβιούντες με παιδιά (μία πυρηνική οικογένεια)			0.6	23
Μονομελή και πολυμελή νοικοκυριά (χωρίς πυρηνική οικογένεια) ²	21.2	678	24.3	869
Σύνολο νοικοκυριών	100.0	3.205	100.0	3.572 ³

Ο παραπάνω πίνακας δείχνει τα ποσοστά των οικογενειών για τις χρονιές 1991 και 2001, αποτυπώνοντας τις μεταβολές της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας. Από τα παραπάνω προκύπτουν οι εξής κύριες δομές οικογενειακής συμβίωσης στο πλαίσιο της πυρηνικής οικογένειας:

1. **Οικογένεια διπλής σταδιοδρομίας:** Στην οικογένεια αυτή και ο άντρας και η γυναίκα εργάζονται. Οι ρόλοι τους εξαρτώνται, ως επί το πλείστον, από τις επαγγελματικές τους προτιμήσεις, ενώ σημαντικό ρόλο έχουν τα πρότυπα των αξιών τους. Η σχέση και η οικογένεια τους έχει συνεργατικό χαρακτήρα. Η συγκεκριμένη δομή οικογένειας τείνει να καταλαμβάνει τα μεγαλύτερα ποσοστά.
2. **Ελεύθερη συμβίωση:** Ο άντρας και η γυναίκα της οικογένειας αυτής δεν είναι παντρεμένοι, αλλά συζούν είτε με παιδιά είτε χωρίς. Η σύσταση της οικογένειας αυτής στηρίζεται στα ατομικά «θέλω» και στις ατομικές προτιμήσεις του κάθε μέλους. Η αύξηση του ποσοστού αυτής της μορφής οικογένειας απαντάται κυρίως στην Ευρώπη.
3. **Μονογονεϊκή οικογένεια:** Η δομή της οικογένειας αυτής είναι γνωστή: υπάρχει ένας μόνο γονέας με παιδιά.
4. **Οικογένεια δεύτερου γάμου:** Η οικογένεια αυτή δημιουργείται είτε επειδή ένας από τους δύο συζύγους είτε και οι δύο είχαν στο παρελθόν

ξαναπαντρευτεί. Με τον ίδιο τρόπο δημιουργείται και η οικογένεια τρίτου γάμου.

Όπως παρατηρείται από τα παραπάνω, η τάση για συμπληρωματικούς ρόλους κερδίζει συνέχεια έδαφος, παράλληλα με τον επαναπροσδιορισμό των ρόλων τόσο της γυναίκας όσο και του άντρα.

Παρά το γεγονός ότι παρατηρούνται αλλαγές στον ηλικιακό χάρτη ζωής και της ερμηνείας της πραγματικότητας, η οικογένεια ως φορέας στενών διαπροσωπικών σχέσεων, ασφάλειας και επικοινωνίας, συνεχίζει να έχει έναν πρωτεύοντα ρόλο στο αξιακό σύστημα των νέων. Η οικογένεια, εκτός του κοινωνικοποιητικού ρόλου που επιτελεί από τα πρώτα χρόνια ζωής του νέου ατόμου, αποτελεί και παράγοντα συναισθηματικής και οικονομικής ασφάλειας στους νέους ενήλικους. Κι ενώ η περίοδος της εφηβείας χαρακτηρίζεται από συγκρούσεις και αμφισβήτηση των γονεϊκών προτύπων που ως κύριο στόχο έχουν την ανάπτυξη και κατασκευή της προσωπικής ταυτότητας και την ανεξαρτησία από το οικογενειακό περιβάλλον, παρατηρείται σήμερα ηλικιακή παράταση της νεότητας και εξάρτηση από την οικογένεια, οικονομικής και συναισθηματικής φύσης.

Η έρευνα για τις αξίες των νέων επιβεβαίωσε τη σπουδαιότητα της οικογένειας, της εργασίας και της αυτοπραγμάτωσης (Geka, 2003). Κι ενώ διαπιστώνεται ότι η επαγγελματική αποκατάσταση αποτελεί τον κύριο παράγοντα οικονομικής ανεξαρτησίας και πραγμάτωσης των επιδιώξεων των νέων για την είσοδο στην ενήλικη ζωή, η δημιουργία οικογένειας και ο γάμος δε συνιστούν σημαντικά στοιχεία του αξιολογικού τους συστήματος. Τα αποτελέσματα της παραπάνω έρευνας, όσο και αυτά άλλων μελετών για την οικογένεια (Γεώργας, 1990, 1998· Γιώτσα, 2003), επιβεβαιώνουν από τη μια πλευρά τη θετική αξιολόγηση των νέων για την οικογένεια και τη συναισθηματική εγγύτητα μεταξύ των μελών της και από την άλλη πλευρά την αποστασιοποίησή τους από μορφές οικογενειακής δέσμευσης.

5.3 Η ελληνική οικογένεια στην περίοδο της οικονομικής κρίσης

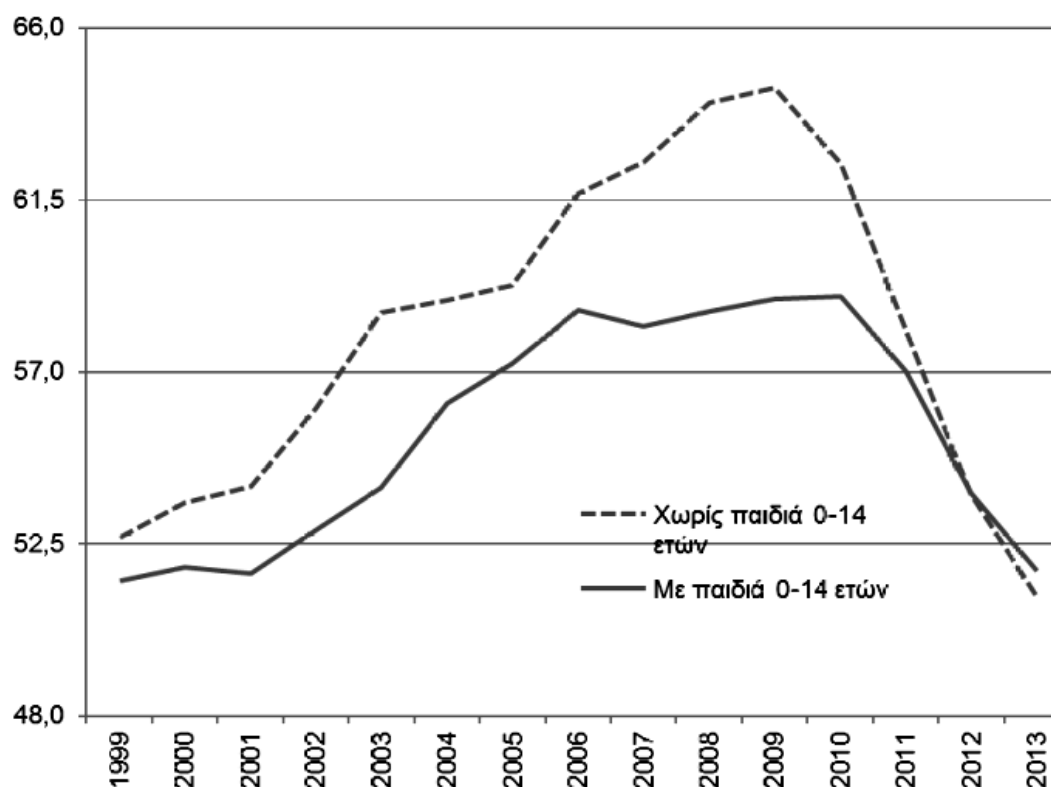
5.3.1 Ανεργία

Σύμφωνα με την έρευνα της Καραμεσίνη (2015), κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, το ποσοστό ανεργίας εκτινάχθηκε, οι μισθοί μειώθηκαν και τα εργασιακά δικαιώματα καταβαραθρώθηκαν. Πιο αναλυτικά, η απασχόληση για τις γυναίκες μειώθηκε λιγότερο σε σχέση με την απασχόληση των ανδρών κι αυτό συνέβη γιατί η ανεργία σημειώθηκε νωρίτερα σε “ανδροκρατούμενους” κλάδους, όπως οι κατασκευές, και αργότερα στις ιδιωτικές υπηρεσίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο δείκτης ανεργίας των ανδρών όπου το 2008 ήταν στο 5,1% και το 2014 αυξήθηκε στο 23,7%, ενώ αντίστοιχα, το ποσοστό των άνεργων γυναικών το 2008 ήταν στο 11,5% και το 2014 ήταν 30,2% (Eurostat, 2008). Επίσης, η ανεργία των γυναικών παραμένει υψηλότερη σε σχέση με το ποσοστό ανεργίας των ανδρών, ενώ, όσο πιο μικρές είναι οι ηλικίες των γυναικών τόσο αυξάνει το ποσοστό ανεργίας. Δηλαδή, το 2014 το ποσοστό ανεργίας στις γυναίκες κάτω των 25 ετών είναι στο 58,1% και το αντίστοιχο των ανδρών είναι στο 47,4%. Τα ποσοστά ανεργίας τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών είναι τα υψηλότερα στην ΕΕ και τα ποσοστά απασχόλησης τα χαμηλότερα όλων των χωρών της ΕΕ. Παράλληλα, στην περίοδο της οικονομικής ύφεσης, οι μισθοί μειώθηκαν κατά 22%, ενώ για τους νέους κάτω των 25 ετών μειώθηκαν κατά 32% (Καραμεσίνη, 2015).

Επίσης, το ποσοστό των νοικοκυριών χωρίς εργαζόμενο μέλος τετραπλασιάστηκε με ποσοστά από το 2,5% το 2008 στο 10% το 2014 και μειώθηκε το ποσοστό των νοικοκυριών όπου εργάζονται και οι δύο γονείς από το 55,2% σε 44,1%. Σημαντικό εύρημα της παραπάνω έρευνας αποτελεί το γεγονός ότι η ανεργία στις γυναίκες ηλικίας 25-49 ετών με μικρά παιδιά μειώθηκε πολύ λιγότερο σε σχέση με τις γυναίκες χωρίς παιδιά. Αυτό δείχνει τη μεγάλη πίεση που δέχονται οι μητέρες με μικρά παιδιά για να βρουν ή να διατηρήσουν τη θέση εργασίας τους, ειδικά αν ο πατέρας είναι άνεργος. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στο διάστημα 2008-2014, το ποσοστό των γυναικών χωρίς παιδιά μειώθηκε κατά 14%, ενώ το ποσοστό των μητέρων με 1, 2, 3 και πάνω παιδιά μειώθηκε κατά 2,5% και το ποσοστό των μητέρων με παιδιά κάτω των 6 ετών μειώθηκε κατά 6%.

Ύστερα από επεξεργασία των στοιχείων της Family Database του ΟΟΣΑ που έγινε από το Κ.Ε.Θ.Ι το 2016 και αφορά γυναίκες 25-54 ετών, με ή χωρίς παιδιά 0-14 ετών, καταδεικνύεται η θετική επίδραση που έχει η μητρότητα στην αγορά εργασίας. Η Ελλάδα μαζί με τη Σλοβενία και την Πορτογαλία αποτελούν τις πρώτες χώρες στην Ε.Ε. όπου η μητρότητα έχει θετική επίδραση στην απασχόληση. Στον αντίποδα αυτών

των αποτελεσμάτων βρίσκεται η Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία αναφέρει ότι οι εργαζόμενες μητέρες αμείβονται, κατά κανόνα, λιγότερο από τις γυναίκες χωρίς παιδιά αλλά και από τους πατέρες με τα ίδια χαρακτηριστικά εργασίας και νοικοκυριού, χωρίς αυτό να αλλάζει σε όλη τη διάρκεια του εργασιακού βίου των μητέρων (European Commission, 2016).



Γράφημα 1. Ποσοστό απασχόλησης γυναικών 25-54 ετών με και χωρίς παιδιά 0-14 ετών (Πηγή: Κ.Ε.Θ.Ι., 2016)

5.3.2 Μείωση γεννήσεων

Η γενικευμένη ανασφάλεια κατά τη διάρκεια της ύφεσης, που είναι κυρίως οικονομική αλλά και ψυχολογική, έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση των γεννήσεων. Αναλυτικότερα, η γονιμότητα αντιστοιχούσε στο 1,27 παιδιά ανά γυναίκα αναπαραγωγικής ηλικίας το 2000, αυξήθηκε το 2010 σε 1,47 το 2010 και το 2013

μειώθηκε στα 1,31 παιδιά. Επίσης, ο μέσος όρος ηλικίας των γυναικών γέννησης του πρώτου παιδιού αυξήθηκε από το 28,8% το 2008 στο 29,9% το 2013.

5.3.3 Γονεϊκές άδειες

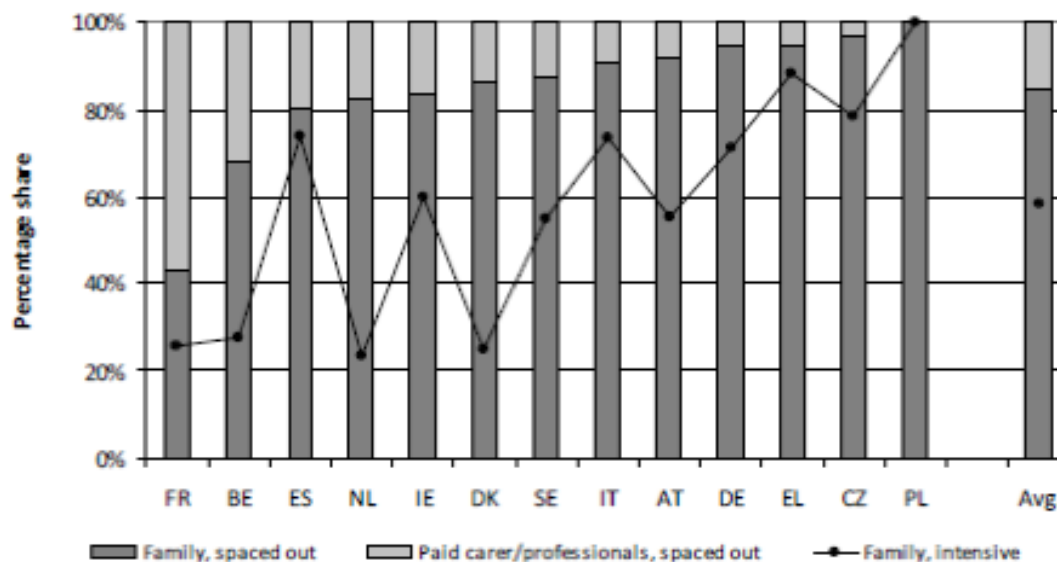
Από τα τέλη της δεκαετίας του '90 έως το 2008 αλλά και κατά τη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης, η χώρα μας βελτίωσε σε μεγάλο βαθμό την παροχή γονεϊκών αδειών στις μητέρες και στους πατέρες. Σύμφωνα με την έρευνα του Κ.Ε.Θ.Ι. (2016), οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα συνεχόμενης άδειας με αμοιβή έως 12 μήνες, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο τομέα. Ωστόσο, αυτή η ισότητα δεν επιβεβαιώνεται, αφού στον ιδιωτικό τομέα η άδεια εξάμηνης προστασίας της μητρότητας αντιστοιχεί στον κατώτατο μισθό, χωρίς να είναι πλήρης και για το τετράμηνο της άδειας φροντίδας χρειάζεται η συγκατάθεση του εργοδότη.

5.3.4 Φροντίδα ηλικιωμένων

Η φροντίδα των ηλικιωμένων στη χώρα μας τις τελευταίες δεκαετίες παρουσίαζε βελτίωση, κυρίως γιατί τη μέριμνα αυτή είχαν αναλάβει γυναίκες μετανάστριες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα αποτελέσματα έρευνας (Bettio & Verarshchagina, 2010) που παρουσιάζουν τη χώρα μας στην τρίτη θέση, μεταξύ 13 χωρών της ΕΕ, με το χαμηλότερο ποσοστό παροχής ιδρυματικής φροντίδας στα άτομα άνω των 65 ετών, μετά την Πολωνία και την Τσεχία και στη δεύτερη θέση, μετά την Πολωνία, στην παροχή φροντίδας στους ηλικιωμένους από τα μέλη της οικογένειας. Η θέση αυτή δείχνει την αρνητική στάση που έχουν οι Έλληνες απέναντι στην ιδρυματική φροντίδα ηλικιωμένων και αποτελεί κομμάτι του αξιακού συστήματος, όχι μόνο των παλαιότερων αλλά και των νεότερων γενεών.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η έρευνα της ΓΣΕΒΕΕ (2016), όπου ένα πολύ υψηλό ποσοστό των ελληνικών νοικοκυριών (49,2%) δηλώνει ως κύρια πηγή εισοδήματος τη σύνταξη μέλους της οικογένειας. Ωστόσο, παρατηρείται μείωση του

αντίστοιχου ποσοστού για το 2014 (52%) που πιθανότατα οφείλεται στην οριζόντια μείωση του επιπέδου των συντάξεων¹.



Γράφημα 2. Μακροχρόνια φροντιζόμενοι/-ες ηλικιωμένοι/-ες, ανά είδος παρόχου και χώρα (πηγή: European Commission (2010), *Long-term care in Europe* (Πηγή: Pettit & Vassilakopoulou, 2010))

5.3.5 Εξέλιξη του οικογενειακού μοντέλου

Η ραγδαία αύξηση της γυναικείας απασχόλησης τη δεκαετία του '80, προκαλεί αλλαγή του οικογενειακού μοντέλου και των ρόλων του πατέρα και της μητέρας μέσα στην οικογένεια. Σύμφωνα με έρευνα της Καραμπεσίνη (2012), το 1984 ποσοστό του οικογενειακού μοντέλου “διπλής σταδιοδρομίας” ήταν 31,8%, το 1999 το ποσοστό ήταν 45,6% και το 2008 το ποσοστό αυξήθηκε στο 52,1%. Η αύξηση της γυναικείας απασχόλησης, ωστόσο, εξακολούθησε να επιβαρύνει τη μητέρα, αφού οι πατρικές

¹ Η ετήσια έρευνα που παρουσιάζεται διεξάγεται από το Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων της ΓΣΕΒΕΕ σε συνεργασία με την εταιρία MARC ΑΕ από το Δεκέμβριο του 2012. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δείγμα 1.000 αντιπροσωπευτικά επιλεγμένων νοικοκυριών από όλη την Ελλάδα στο διάστημα 14 με 24 Νοεμβρίου 2016. Στόχος της έρευνας ήταν η καταγραφή των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στο εισόδημα, τις δαπάνες και τις νέες καταναλωτικές συμπεριφορές των νοικοκυριών, που προκύπτουν εξαιτίας των οικονομικών δυσκολιών, καθώς και η αποτύπωση της στάσης σχετικά με την ποιότητα διαβίωσης και τις φορολογικές και άλλες οικονομικές υποχρεώσεις. Τα ευρήματα αυτής της έρευνας μπορούν να συγκριθούν με τα αντίστοιχα των προηγούμενων ερευνών.

άδειες καθυστέρησαν στην εφαρμογή τους και, όταν τελικά εφαρμόστηκαν, δόθηκαν ως δικαίωμα μεταβιβάσιμο, δίνοντας έτσι προτεραιότητα στη μητέρα.

Πίνακας 2. Εξέλιξη του οικογενειακού μοντέλου στην Ελλάδα (Πηγή: Karamessini, 2012)

ΠΙΝΑΚΑΣ 32 ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
Ζευγάρια με τουλάχιστον ένα παιδιά κάτω των 6 ετών

	1984	1989	1994	1999	2008
Άνδρας και γυναίκα πλήρως απασχολούμενοι	26.3	34.5	37.6	41.4	46.2
Άνδρας πλήρως απασχολούμενος/γυναίκα μερικώς απασχολούμενη	4.5	4.9	3.2	4.2	5.9
Άνδρας πλήρως απασχολούμενος/γυναίκα δεν εργάζεται	61.0	55.7	52.6	47.3	44.4
Ούτε ο άνδρας ούτε η γυναίκα εργάζεται	5.4	2.6	3.5	3.4	1.6
Άλλο μοντέλο	2.8	2.3	3.1	3.7	1.9
Σύνολο	100	100	100	100	100

Πηγή: Karamessini (2012), Πίνακας 4.7, σελ. 85.

5.4 Διαγενεακές σχέσεις

Τα τελευταία χρόνια διαφαίνεται η σπουδαιότητα και ο αυξανόμενος ρόλος που έχει η διεύρυνση των σχέσεων της πυρηνικής οικογένειας με τους παππούδες και με άλλους συγγενικούς δεσμούς. Οι δημογραφικές αλλαγές, όπου παρατηρείται η γήρανση του πληθυσμού, έχουν σαν αποτέλεσμα τη συμβίωση μεταξύ πολλαπλών γενεών, στοιχείο το οποίο θα καθορίσει σημαντικά τόσο την εκπλήρωση των λειτουργιών της οικογένειας όσο και την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών σε βάθος χρόνου (Bengtson, 2001).

Θα πρέπει να πούμε ότι πριν την βιομηχανική επανάσταση, όπου το πιο διαδεδομένο μοντέλο οικογένειας ήταν η εκτεταμένη, οι συγγενικοί δεσμοί ήταν πιο ισχυροί καθώς υπήρχαν σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ των μελών της οικογένειας. Οι παππούδες είχαν ενεργό ρόλο όσον αφορά τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών,

δεδομένης της συνύπαρξης τους στον ίδιο χώρο. Μετά τη βιομηχανική επανάσταση, οι συγγενικοί δεσμοί αποδυναμώθηκαν, επηρεαζόμενοι από τα φαινόμενα της αστικοποίησης όπως και της γενικότερης μετανάστευσης των πληθυσμών.

Η διαφορά των τελευταίων χρόνων είναι στα δημογραφικά στοιχεία, όπου εντοπίζεται η αύξηση των γεννήσεων την εικοσαετία 1945-1965. Το αποτέλεσμα αυτών των μετρήσεων υποδηλώνει ότι ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού αποτελούν άτομα άνω των 65 ετών, αριθμός ο οποίος αυξάνεται συνεχώς (Μπάγκαβος, 2003). Απόρροια αυτού του φαινομένου είναι να συμβιώνουν μεταξύ τους γενεές περισσότερες από ποτέ (Bengtson, 1996· Goldscheider, 1990).

Η συνύπαρξη αυτή μπορεί να έχει πολλές όψεις. Αρχικά υποδηλώνεται ότι οι ηλικιωμένοι γονείς-παππούδες και γιαγιάδες είναι έτοιμοι να παρέχουν σταθερότητα και υποστήριξη στην οικογένειά, όπως και πριν τη βιομηχανική επανάσταση, βασιζόμενοι στον αλληλοσεβασμό και την αλληλοβοήθεια (Giarrusso, & Bengtson, 1998). Από την άλλη μεριά, η ανάγκη για βοήθεια και υποστήριξη των μεγαλύτερων ατόμων αυξάνεται παράλληλα. Ο Κοσμόπουλος (1980) παρατήρησε μία άλλη πλευρά της ανάμειξης των γηραιότερων γονέων στην ζωή των παιδιών τους και κυρίως στις οικογένειες των τελευταίων. Η ανάμειξη τους μπορούσε να προκαλέσει εσωτερικές συγκρούσεις, και προβλήματα επικοινωνίας μέσα στην οικογένεια.

Παρ' όλα αυτά, όταν η εμπλοκή τους σε οικογενειακά θέματα είναι επιθυμητή από τους γονείς, μπορούν να προσφέρουν στην κοινωνική εξέλιξη της οικογένειας. Έχοντας άμεση επαφή με τα εγγόνια τους, συμβάλλουν ενεργά στην κοινωνικοποίηση τους, όντας πρότυπα για αυτά (King & Elder 1997). Παρέχουν οικονομική ενίσχυση και αλληλεγγύη στην οικογένεια (Bengtson & Harootyan, 1994· Silverstein et al., 1998). Επιπλέον η αύξηση στην οικογενειακή αστάθεια, εξαιτίας των διαζυγίων, έχει αποδυναμώσει τόσο πολύ την πυρηνική οικογένεια, ενώ η ύπαρξη των ηλικιωμένων γονέων μπορεί να εξομαλύνει αυτές τις διαφορές (Bengtson, 2001).

5.5 Η σύγχρονη οικογένεια στην Ευρώπη

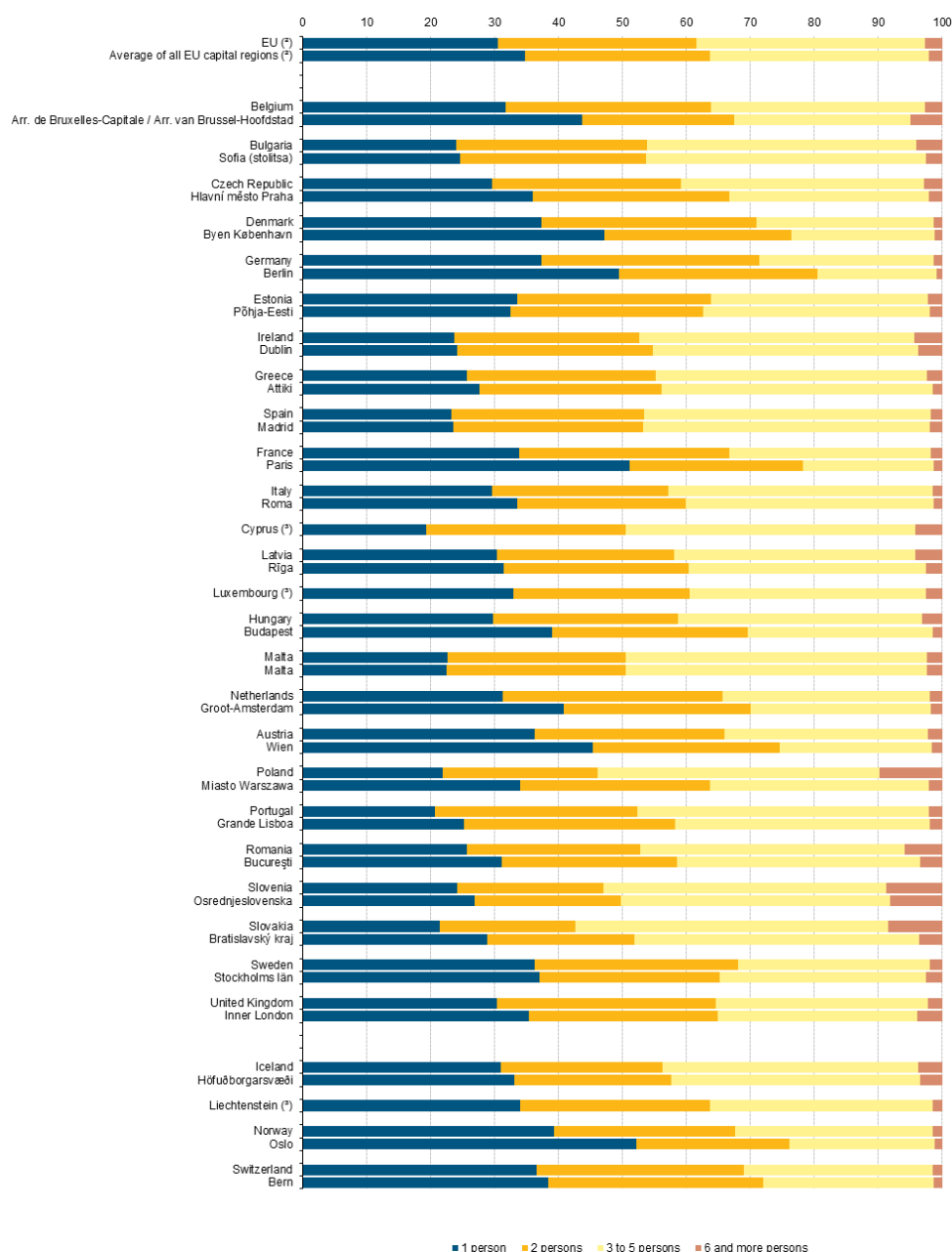
5.5.1 Η σύνθεση των νοικοκυριών

Η έρευνα της Eurostat, αποτελεί τμήμα μιας εκτεταμένης μελέτης σχετικά με τα θέματα της οικογένειας, με τίτλο: *“People in the EU: who are we and how do we live?”*, εκδόθηκε το 2015 και δίνει μια αναλυτική εικόνα σχετικά με τον πληθυσμό, τα νοικοκυριά και τη δομή της σύγχρονης ευρωπαϊκής οικογένειας. Στη συγκεκριμένη έρευνα έλαβαν μέρος 28 ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας, η μέση ευρωπαϊκή οικογένεια συρρικνώνεται. Σε αυτό το αποτέλεσμα έχουν συμβάλει, τις τελευταίες δεκαετίες, ένα πλήθος παραγόντων, όπως για παράδειγμα η αύξηση του ποσοστού των διαζυγίων και, κατά συνέπεια, των μονογονεϊκών οικογενειών, και η μείωση των γεννήσεων. Επίσης, σημαντικός παράγοντας είναι η αύξηση των νοικοκυριών ενός ατόμου, κάτι που τις προηγούμενες δεκαετίες δεν καταγράφονταν από τις έρευνες.

Στην Ευρώπη των 28 κρατών-μελών, το 2011, κατοικούσαν περίπου 495,6 εκατ. άνθρωποι, εκ των οποίων το 98,7% διαβίωνε σε νοικοκυριά, ενώ το 1,3% ζούσε σε ιδρύματα και αποτελούνταν από αστέγους.

Ο μέσος αριθμός των ανθρώπων που αποτελούν το νοικοκυριό είναι 2,4 άτομα, ύστερα από στοιχεία της Eurostat το 2013. Προφανώς, παρατηρούμε μεγάλες αποκλίσεις στις τιμές των χωρών, για παράδειγμα στη Σλοβακία, τη Ρουμανία, την Κύπρο και την Κροατία, η μέση τιμή είναι τουλάχιστον 3 άτομα ανά νοικοκυριό, ενώ στη Γερμανία και στη Δανία τα άτομα δεν ξεπερνούν κατά μέσο όρο τα δυο ανά νοικοκυριό. Τα ελληνικά νοικοκυριά αποτελούνται κυρίως από 3 έως 5 άτομα, σύμφωνα με το παρακάτω διάγραμμα.



Γράφημα 3. Απεικόνιση νοικοκυριών ως προς τον αριθμό ατόμων στην Ευρώπη για τη χρονιά 2011 (Πηγή: Eurostat, 2015)

Αυτό που παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα είναι το γεγονός ότι στη συντριπτική τους πλειοψηφία, τα μονά νοικοκυριά είναι περισσότερα στις πρωτεύουσες πόλεις από τον εθνικό μέσο όρο. Αν εξαιρέσουμε τη Μάλτα και την Εσθονία, όπου η διαφορά των μονών νοικοκυριών σε εθνικό μέσο όρο είναι μεγαλύτερη από τον αντίστοιχο αριθμό στις πρωτεύουσες, λιγότερο από 1%.

Αντιθέτως, η χώρα με τη μεγαλύτερη διαφορά είναι η Γαλλία, όπου τα μονά νοικοκυριά στο Παρίσι είναι κατά 17,3% περισσότερα από το μέσο όρο της Γαλλίας.

Στην Ευρώπη των 28 κρατών-μελών ο αριθμός των νοικοκυριών, τα τελευταία χρόνια έχει αυξηθεί, από 195 εκατ. που ήταν το 2005, σε 214 εκατ. το 2013, ποσοστό που ανέρχεται σε 1,2% αύξηση κάθε χρόνο. Οι χώρες που αύξησαν το ποσοστό των νοικοκυριών τους κατά 2% το χρόνο, ήταν το Λουξεμβούργο, η Μάλτα, η Κύπρος και η Σουηδία, ενώ αντίθετα, χώρες όπως η Δανία και η Ουγγαρία μείωσαν τον αριθμό κατά 0,6% το χρόνο.

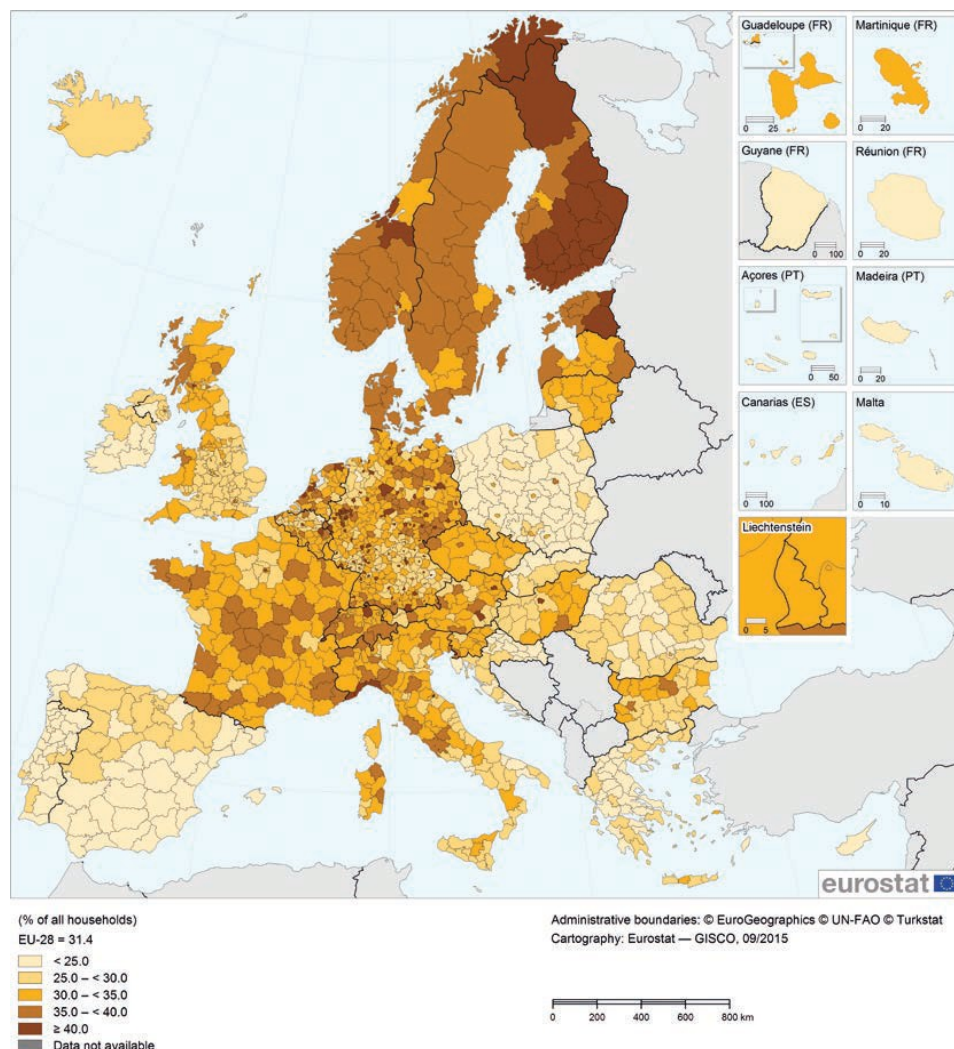
Σύμφωνα με μετρήσεις της Eurostat το 2013, ο πιο συνηθισμένος τύπος νοικοκυριών στην Ευρώπη των 28 είναι ενός ή δύο ατόμων και αποτελεί περίπου τα δύο τρίτα του συνολικού αριθμού, ποσοστό που αντιστοιχεί στο 31,6%. Το ποσοστό των νοικοκυριών που αποτελούνται από τρία άτομα αντιστοιχεί στο 16,6%, τέσσερα άτομα στο 13,9%, πέντε άτομα στο 4,4% και έξι ή περισσότερα άτομα στο 2%.

Ο αριθμός των νοικοκυριών με ένα ή δύο άτομα από το 2005 έως το 2013, αυξήθηκε από το 59,2% στο 63,2%. Αντίθετα, μείωση παρουσίασαν τα νοικοκυριά που αποτελούνται από τέσσερα άτομα κατά δύο ποσοστιαίες μονάδες.

5.5.2 Μονάνοικοκυριά (Single-person households)

Ένας τύπος νοικοκυριού που αναπτύσσεται ραγδαία στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια είναι τα μονά νοικοκυριά, δηλαδή οι άνθρωποι που ζουν μόνοι, χωρίς σύντροφο ή παιδί, σε ανεξάρτητη κατοικία, είτε ως ένοικοι είτε όχι. Πολλοί είναι οι λόγοι που εικάζουμε ότι συμβάλλουν σε αυτή την εξέλιξη, με πιθανότερο, ίσως, την αύξηση των διαζυγίων. Στην Ευρώπη των 28, το 2013, τα μονά νοικοκυριά αντιστοιχούν στο 31,7%, ποσοστό που αντιστοιχεί στο ένα τρίτο περίπου του συνολικού πληθυσμού. Μονά νοικοκυριά παρατηρούμε κυρίως σε βόρειες και δυτικές ευρωπαϊκές χώρες και λιγότερο σε νότιες και ανατολικές. Για παράδειγμα, στη Δανία το 2013, τα μισά περίπου νοικοκυριά αποτελούνται από άτομα που ζουν μόνα σε ποσοστό 47,4%. Παρόμοια ποσοστά συναντάμε και σε άλλες σκανδιναβικές χώρες, όπως στη Νορβηγία (το 2011 είχε το μεγαλύτερο ποσοστό στην Ευρώπη, 59,2% και συγκεκριμένα στο Όσλο) αλλά και στη Γερμανία.

Στον αντίποδα βρίσκονται χώρες, όπως η Πορτογαλία, με ποσοστό 20% και η Κύπρος με 20,8%. Η Ελλάδα αποτελείται κυρίως από νοικοκυριά 3 έως 5 ατόμων, ενώ το ποσοστό των μόνων νοικοκυριών είναι περίπου 25%, κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο που βρίσκεται στο 31,4%. Στο παρακάτω διάγραμμα αποτυπώνονται οι περιοχές της Ευρώπης και διαφοροποιούνται χρωματικά, ανάλογα με τα μέλη που απαρτίζουν τον μέσο όρο των νοικοκυριών τους. Όπως παρατηρούμε, όσο πιο βόρεια βρισκόμαστε στο χάρτη, τόσο περισσότερα μονά νοικοκυριά συναντούμε και αντίστοιχα, όσο νοτιότερα αλλά και ανατολικά βρισκόμαστε, τόσο λιγότερα συναντούμε.



Εικόνα 1. Απεικόνιση μόνων νοικοκυριών στην Ευρώπη για τη χρονιά 2011 (Πηγή: Eurostat, 2015)

5.5.3 Λοιπά νοικοκυριά

Με τον όρο «πυρηνικές» (One-familyhouseholds), στη συγκεκριμένη έρευνα, αναφέρονται ως οι οικογένειες «πυρήνας», που απαρτίζονται δηλαδή από τον πατέρα, τη μητέρα (είτε παντρεμένοι, είτε όχι) και/χωρίς παιδιά, οι οικογένειες με τη μητέρα και το/τα παιδί/παιδιά ή τον πατέρα με το/τα παιδί /παιδιά. Οι περιοχές της Ευρώπης που συναντούμε τις περισσότερες πυρηνικές οικογένειες είναι στον νότο και συγκεκριμένα στη βόρεια Πορτογαλία. Τα ποσοστά των οικογενειών αυτών αγγίζουν ή ξεπερνούν το 80% των συνολικών νοικοκυριών. Εκτός από την Πορτογαλία, εξίσου υψηλά ποσοστά παρατηρούμε και στην Ισπανία, στην Ιταλία καθώς επίσης στην Ελλάδα (πιο συγκεκριμένα την περιοχή της Πιερίας) και στην Ιρλανδία. Τα νοικοκυριά με δύο ή περισσότερες οικογένειες (Twoormorefamilyhouseholds) βρίσκονται στις ανατολικές χώρες της Ευρώπης, κυρίως στην Κροατία, στην Πολωνία και στη Σλοβακία και αντιστοιχούν στο ένα πέμπτο των συνολικών νοικοκυριών. Η κατηγορία του νοικοκυριού πολλών ατόμων (Multi-personhouseholds) περιλαμβάνει άτομα που δεν έχουν συγγενική σχέση μεταξύ τους. Ο συγκεκριμένος τύπος νοικοκυριού συναντάται σε μη αστικές, αγροτικές περιοχές του Ηνωμένου Βασιλείου, για παράδειγμα στις περιοχές InnerLondon-East και InnerLondon-West, και σε μικρότερα ποσοστά σε περιοχές χωρών όπως η Τσεχία, η Δανία και η Γερμανία.

5.5.4 Γάμος

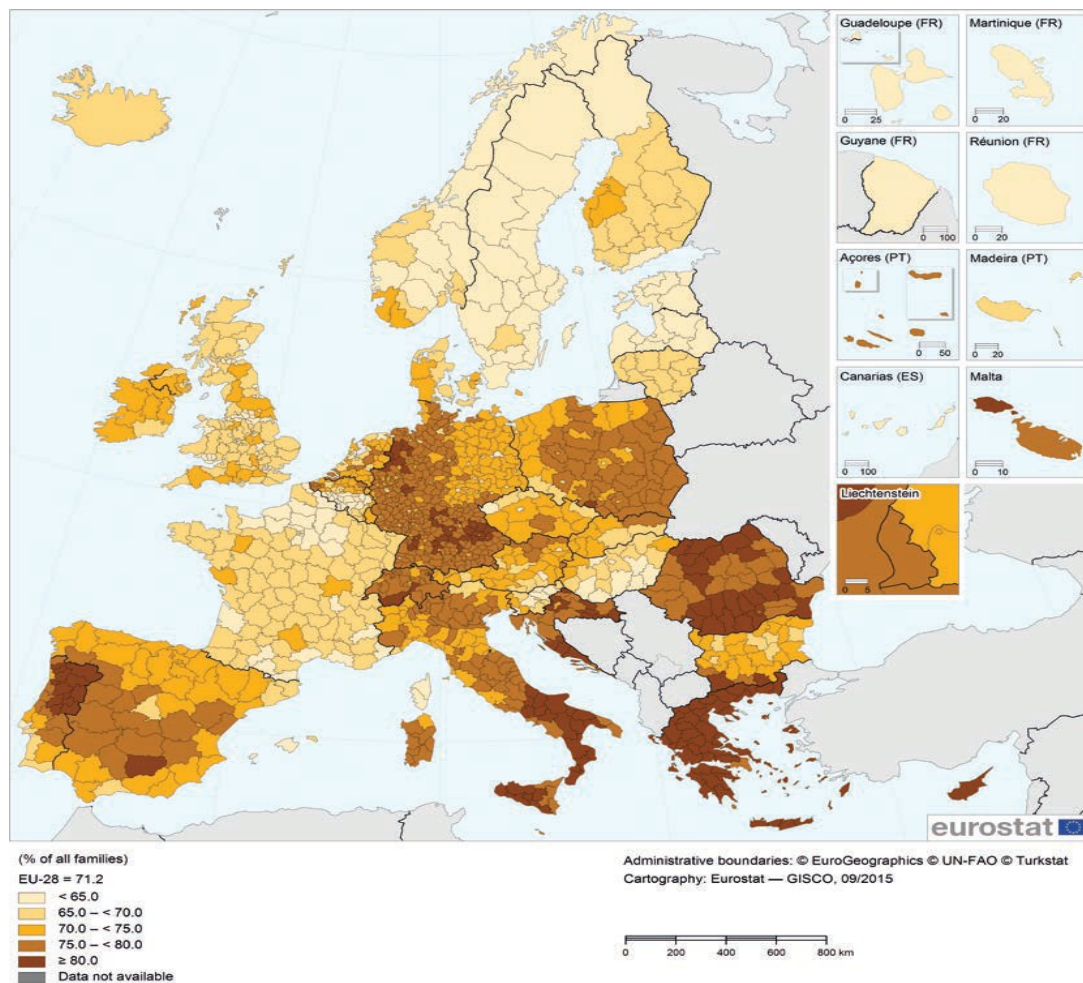
Ο μέσος όρος των γάμων στην Ευρώπη των 28 κρατών-μελών, έχει μειωθεί από το 7,9 που βρίσκονταν το 1964, στο 4,2 ανά 1000 κατοίκους που βρέθηκε ύστερα από την έρευνα της Eurostat, το 2011. Πιο αναλυτικά, οι χώρες που εμφάνισαν μεγαλύτερο αριθμό γάμων (Eurostat, 2012), ήταν η Μάλτα και η Κύπρος με το ίδιο ποσοστό (6,7 γάμοι ανά 1000 κατοίκους). Ακολουθούν χώρες όπως η Λετονία, η Ρουμανία, η Σουηδία, η Πολωνία, η Φιλανδία και η Δανία με ποσοστά μεταξύ 5 και 5,5, ενώ η χώρα με τον χαμηλότερο αριθμό είναι η Βουλγαρία (2,9 γάμοι ανά 1000

κατοίκους). Η Ισπανία, η Ιταλία, η Πορτογαλία και το Λουξεμβούργο κινήθηκαν μεταξύ 3,3 και 3.5 γάμων ανά 1000 κατοίκους.

Η ηλικία των ανδρών που αποφασίζουν να παντρευτούν για πρώτη φορά δεν είναι μικρότερη των 30 ετών για τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης (2012). Εξαίρεση αποτελούν η Βουλγαρία (29,9 ετών το 2011), η Λιθουανία (29,0 ετών το 2011) και η Πολωνία (28,7 ετών). Από την άλλη πλευρά, οι άνδρες στις σκανδιναβικές χώρες που παντρεύονται για πρώτη φορά έχουν την μεγαλύτερη ηλικία στην Ευρώπη. Για παράδειγμα, στη Σουηδία οι άνδρες έχουν μέση ηλικία 35,9 έτη, ενώ οι άνδρες στις χώρες όπως η Ισπανία, η Ιταλία, η Αυστρία, η Ιρλανδία και η Γαλλία έχουν μέσο όρο ηλικίας τα 33 έτη.

Κατ' αντιστοιχία, οι γυναίκες στην Ευρώπη έχουν αυξημένα τα ηλικιακά όρια σε σχέση με παλαιότερες δεκαετίες. Η Σουηδία εξακολουθεί και στις γυναίκες να διατηρεί το μεγαλύτερο μέσο όρο των γυναικών, 33,3 έτη, ενώ στις υπόλοιπες χώρες ο μέσος όρος ηλικίας είναι 2-4 χρόνια μικρότερος από αυτό των ανδρών.

Στον χάρτη που ακολουθεί αποτυπώνονται οι χώρες με τα παντρεμένα ζευγάρια στην Ευρώπη. Όσο πιο σκούρα είναι η περιοχή, τόσο μεγαλύτερη είναι η συγκέντρωση. Όπως παρατηρούμε, τα μεγαλύτερα ποσοστά παντρεμένων ζευγαριών βρίσκονται στις χώρες νότια και ανατολικά της Ευρώπης, ενώ αντίθετα, λιγότερη συγκέντρωση παρατηρούμε στις σκανδιναβικές χώρες, αλλά και στο Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γαλλία.



Εικόνα 2. Απεικόνιση παντρεμένων ζευγαριών στην Ευρώπη για τη χρονιά 2011
(Πηγή: Eurostat, 2015)

5.5.5 Διαζύγια

Τις τελευταίες δεκαετίες, τα διαζύγια στην Ευρώπη ακολουθούν ανοδικές τάσεις, σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα της Eurostat. Σε έρευνα του 2011, παρατηρήθηκε ότι στην Ευρώπη, ο μέσος όρος ήταν 2,0 διαζύγια ανά 1000 κατοίκους. Το αποτέλεσμα αυτό επισημαίνει την αύξηση των διαζυγίων κατά 150%, συγκρινόμενο με αυτόν του 1965. Πιο συγκεκριμένα, το 2012, οι χώρες με τον μεγαλύτερο μέσο όρο διαζυγίων ήταν η Λιθουανία και η Λετονία με 3,5 και 3.6 διαζύγια ανά 1000 κατοίκους. Οι χώρες με μικρότερο από 1,5 μέσο όρο, ήταν η Κροατία, η Ελλάδα (δεδομένα του 2010), η Σλοβενία και η Μάλτα, ενώ στο τέλος βρίσκονται η Ιταλία και η Ιρλανδία (με μέσο όρο μικρότερο του ενός διαζυγίου ανά 1000 κατοίκους).

5.5.6 Εναλλακτικές μορφές οικογένειας

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι χώρες της Ευρώπης των 28 κρατών-μελών και οι διαφορετικοί τύποι οικογενειών που έχουν απογραφεί (Eurostat, 2015).

Πίνακας 3. Τύποι οικογενειών στην Ευρώπη για τη χρονιά 2011 (Πηγή: Eurostat, 2015)

	Capital city region	Married couples		Registered partnerships		Consensual unions		Lone father families		Lone mother families	
		National average	Capital city region	National average	Capital city region	National average	Capital city region	National average	Capital city region	National average	Capital city region
EU-28	–	71.2	–	0.2	–	12.6	–	2.6	–	13.4	–
Belgium	Arr. de Bruxelles-Capitale / Arr. van Brussel-Hoofdstad	67.8	61.9	4.3	3.6	11.8	10.2	2.9	3.7	13.1	20.6
Bulgaria	Sofia (stolitsa)	71.6	66.2	–	–	13.7	15.3	2.9	2.8	11.8	15.8
Czech Republic	Hlavní město Praha	69.7	63.4	0.0	0.1	8.9	11.0	4.0	4.6	17.4	20.9
Denmark	Byen København	67.9	51.4	0.3	0.8	19.6	30.6	2.2	2.5	10.0	14.7
Germany	Berlin	75.1	63.1	0.1	0.4	12.1	17.9	2.0	2.3	10.7	16.3
Estonia	Põhja-Eesti	52.5	51.6	:	:	23.7	23.6	2.2	2.2	21.6	22.7
Ireland	Dublin	69.7	64.6	–	–	12.2	14.7	2.4	2.4	15.7	18.3
Greece	Attiki	82.2	79.2	0.0	0.0	2.4	3.1	2.5	2.4	12.9	15.2
Spain	Madrid	71.6	68.8	–	–	12.2	14.4	3.4	3.3	12.8	13.6
France	Paris	64.7	56.8	–	–	20.8	25.2	2.3	2.9	12.1	15.1
Croatia	Grad Zagreb	78.9	74.7	–	–	4.0	5.6	2.7	2.9	14.4	16.7
Italy	Roma	76.6	70.1	–	–	7.5	7.7	2.8	4.1	13.1	18.1
Cyprus	Kýpros	83.9	83.9	–	–	6.2	6.2	1.2	1.2	8.7	8.7
Latvia	Rīga	53.6	51.4	–	–	13.1	10.7	4.3	4.6	29.1	33.4
Lithuania	Vilniaus apskritis	67.0	65.8	–	–	8.6	7.8	3.4	3.7	21.1	22.6
Luxembourg	Luxembourg	74.8	74.8	2.3	2.3	7.8	7.8	2.6	2.6	12.5	12.5
Hungary	Budapest	65.3	59.6	0.0	0.0	14.9	16.2	2.6	3.1	17.1	21.1
Malta	Malta	80.1	79.6	–	–	3.5	3.6	2.5	2.5	14.0	14.3
Netherlands	Groot-Amsterdam	69.8	56.8	1.2	1.5	18.5	25.1	1.8	2.3	8.7	14.3
Austria (†)	Wien	70.0	63.6	:	:	13.9	15.6	2.4	3.1	13.7	17.7
Poland	Miasto Warszawa	74.9	68.5	–	–	2.9	5.6	2.8	3.4	19.4	22.5
Portugal	Grande Lisboa	73.8	64.8	:	:	11.3	16.4	2.0	2.5	12.9	16.2
Romania	București	80.2	77.0	–	–	5.8	7.3	3.0	2.5	11.0	13.2
Slovenia	Osrednjeslovenska	64.0	63.1	–	–	10.8	10.1	4.1	4.6	21.1	22.2
Slovakia	Bratislavský kraj	72.0	70.8	–	–	6.6	5.9	3.6	3.9	17.8	19.4
Finland	Helsinki-Uusimaa	66.0	62.7	0.1	0.2	21.5	23.1	2.1	2.0	10.3	12.0
Sweden	Stockholms län	60.0	57.7	0.1	0.1	26.8	25.8	3.1	3.6	10.0	12.7
United Kingdom	Inner London (†)	64.7	48.9	0.2	0.9	16.6	22.2	2.6	3.2	15.8	24.7
Iceland	Höfuðborgarsvæði	63.4	62.1	–	–	17.0	16.3	2.7	2.6	16.9	19.0
Liechtenstein	Liechtenstein	77.4	77.4	–	–	9.8	9.8	2.0	2.0	10.9	10.9
Norway	Oslo	63.9	58.6	–	–	20.8	25.0	3.4	2.9	11.9	13.5
Switzerland	Bern	76.5	76.9	0.3	0.2	14.1	14.7	1.4	1.2	7.8	6.9

Από τον παραπάνω πίνακα διαπιστώνουμε τα εξής:

- Οι χώρες που βρίσκονται βόρεια και δυτικά της Ευρώπης έχουν μικρότερους μέσους όρους παντρεμένων ζευγαριών, σε σχέση με τις χώρες της νότιας και ανατολικής Ευρώπης. Επίσης, τα παντρεμένα ζευγάρια σε αυτές τις χώρες είναι λιγότερα στις πρωτεύουσες, σε σύγκριση με τις μικρότερες πόλεις. Για παράδειγμα, στο Άμστερνταμ ο μέσος όρος των παντρεμένων ζευγαριών ήταν (το 2011) 47%, ενώ στις πόλεις γύρω από το Άμστερνταμ (Waterland, Zeelang και Edam-Volendam) το ποσοστό ανέβαινε στο 75%-80%.

- Παρουσιάζονται, ωστόσο, μεγαλύτεροι μέσοι όροι σε εναλλακτικές μορφές πυρηνικής οικογένειας, όπως για παράδειγμα η συναινετική συμβίωση (consensual union). Μάλιστα, αυτός ο τύπος συμβίωσης παρατηρείται σε μεγαλύτερη συγκέντρωση στις πρωτεύουσες πόλεις των ευρωπαϊκών χωρών, από ό,τι παρατηρείται στους εθνικούς μέσους όρους.

- Το ποσοστό των ανύπαντρων μητέρων είναι μεγαλύτερο στις πρωτεύουσες απ' ό,τι στις υπόλοιπες περιοχές. Επίσης, στις μεγάλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, όπως οι Βρυξέλλες, το Λονδίνο και το Βερολίνο, η διαφορά ξεπερνάει το 5%. Επιπροσθέτως, παρατηρούμε τα μεγάλα ποσοστά μονογονεϊκών οικογενειών με αρχηγό τη μητέρα, σε χώρες όπως η Τσεχία, η Εσθονία, η Λιθουανία, η Λετονία, η Ουγγαρία και η Πολωνία, όπου αποτελούν το 20% περίπου του συνόλου των οικογενειών. Στη Ρίγα της Λετονίας συναντάμε το μεγαλύτερο ποσοστό 33,4%, που σημαίνει ότι μία στις τρεις μητέρες είναι αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας.

- Στις ευρωπαϊκές χώρες συναντάμε περισσότερες ομόφυλες οικογένειες, απ' ό,τι παρατηρούνται στους εθνικούς μέσους όρους. Χαρακτηριστικά, αναφέρουμε τις χώρες Τσεχία και Ουγγαρία. Στην Πράγα της Τσεχίας, μέρος του ποσοστού των 2,7% των ζευγαριών που ζουν σε συναινετική συμβίωση, αποτελούνται από ομόφυλα ζευγάρια, όταν το αντίστοιχο εθνικό ποσοστό αντιστοιχεί στο 1,7%. Στη Βουδαπέστη της Ουγγαρίας το ποσοστό των ατόμων που συμβιώνουν εκτός γάμου είναι 1,0%, όταν ο εθνικός μέσος όρος είναι 0,4%.

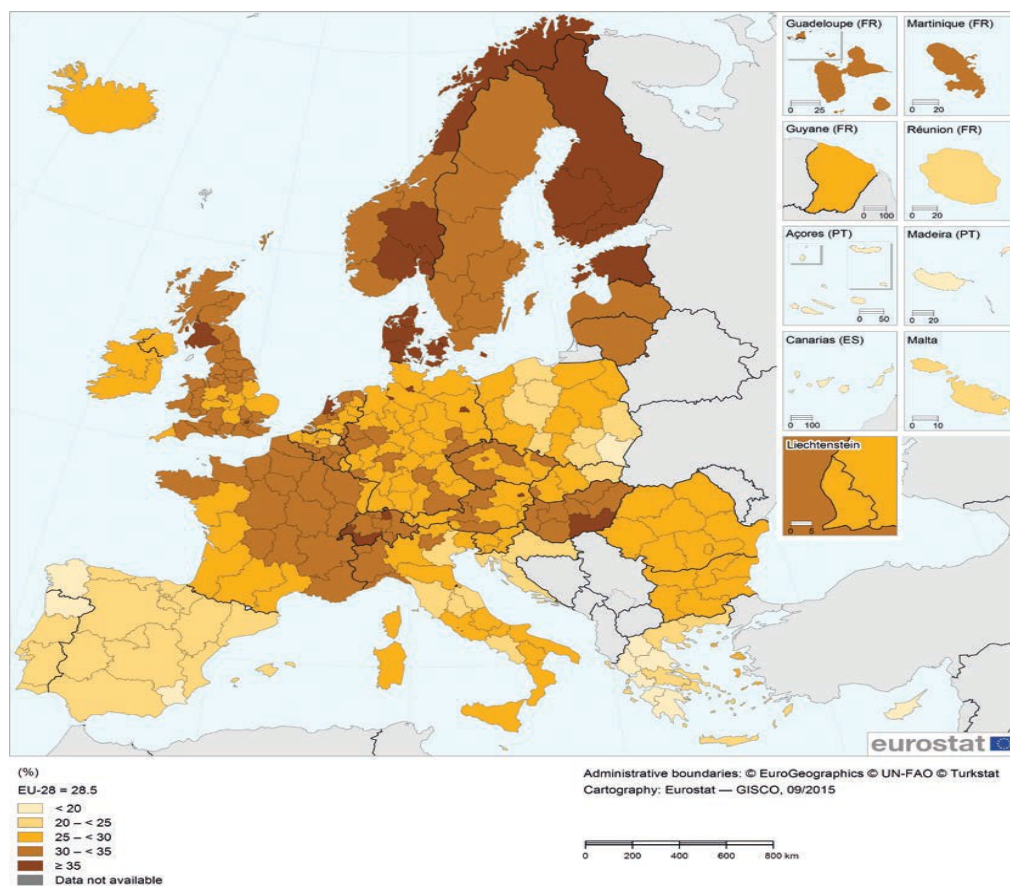
5.5.7 Φροντίδα των ηλικιωμένων σε διάφορες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Είναι γεγονός ότι ο πληθυσμός της Ευρώπης γερνά, λόγω αύξησης των διαζυγίων, υπογεννητικότητας και του προσδόκιμου ζωής. Σύμφωνα με έρευνα του 2011 στην Ευρώπη των 28, το 28,5% των νοικοκυριών αποτελούν άνθρωποι 65 ετών και άνω, οι οποίοι ζουν μόνοι. Οι χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά είναι η Δανία με ποσοστό 42,4% και ακολουθούν το Βέλγιο, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Φιλανδία. Στην άλλη πλευρά της κατάταξης, συναντούμε την Ελλάδα, την Ισπανία και την Πορτογαλία με ποσοστά λιγότερα του 20%.

Από τα δεδομένα της παραπάνω έρευνας της Eurostat (2011), κάνουμε τις εξής παρατηρήσεις:

- Οι περισσότεροι ηλικιωμένοι που ζουν μόνοι τους κατοικούν, κυρίως, σε αστικές περιοχές. Παρότι οι περισσότεροι ηλικιωμένοι ηλικίας άνω των 65 ετών ζουν σε αγροτικές περιοχές, εκείνοι που κατοικούν σε αστικές περιοχές, είναι περισσότερο πιθανό να ζουν μόνοι τους. Επίσης, παρουσιάζονται διαφοροποιήσεις μεταξύ του φύλου των ανθρώπων της τρίτης ηλικίας, για παράδειγμα, το ποσοστό των γυναικών 65 ετών και άνω, είναι 39,6%, ενώ το αντίστοιχο των ανδρών είναι στο 16,9%. Στις ηλικίες 85 ετών και άνω, το ποσοστό των γυναικών αυξάνεται στο 49,5% ενώ των ανδρών στο 27,8%.

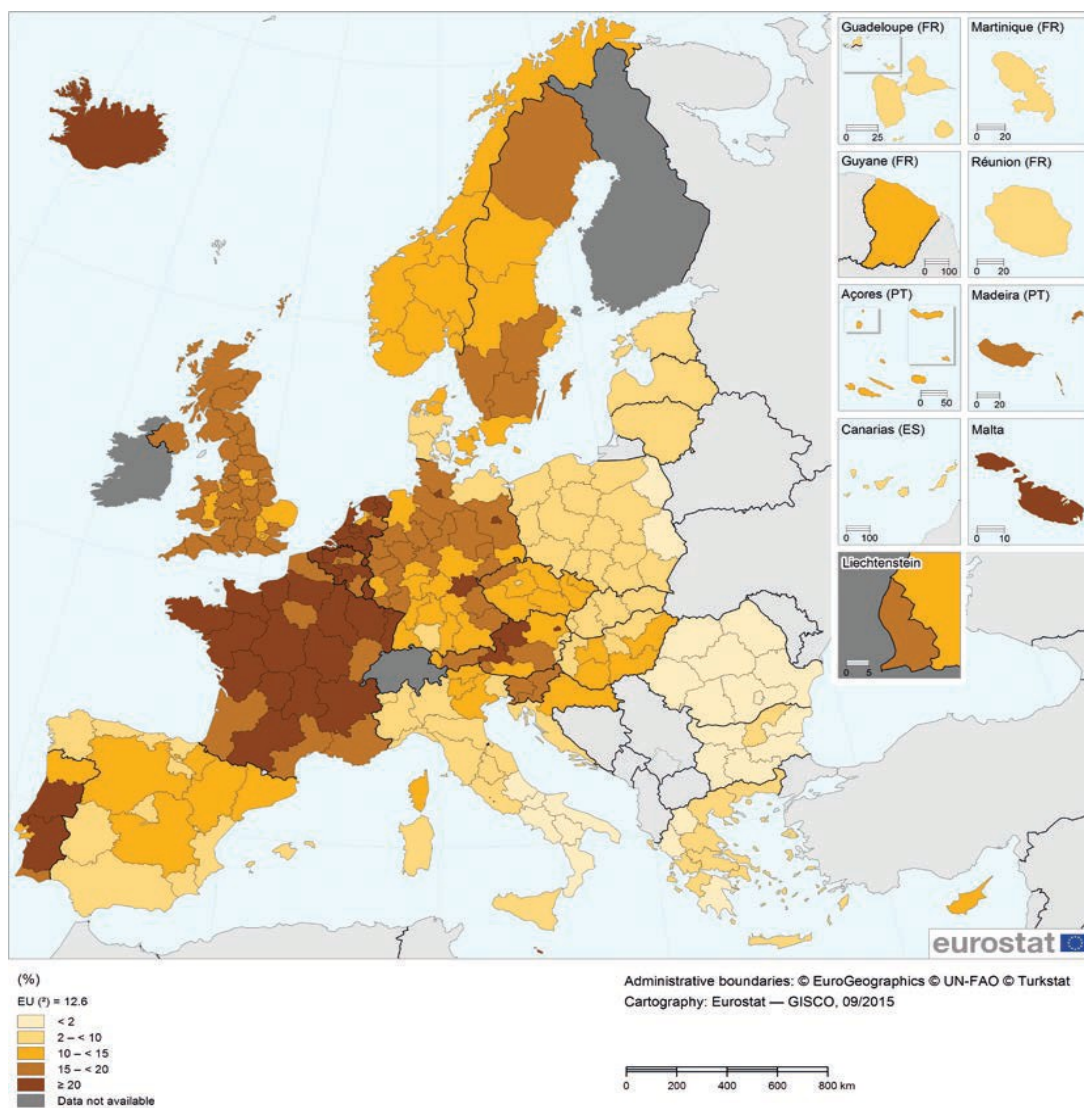
- Ενδεικτικά, παραθέτουμε παρακάτω τον χάρτη με τις χώρες της Ε.Ε., όπου αποτυπώνεται η συγκέντρωση των ανθρώπων άνω των 65 ετών που ζουν μόνοι, κατά μέσο όρο. Όσο πιο σκούρα είναι η περιοχή τόσο μεγαλύτερος είναι ο μέσος όρος. Παρατηρούμε ότι στην Ελλάδα το ποσοστό ηλικιωμένων που ζουν μόνοι, δεν ξεπερνά το 25% σε όλη τη χώρα, όπως συμβαίνει και στην Κύπρο, όπου το ποσοστό είναι χαμηλότερο του 20%.



Εικόνα 3. Μέσοι όροι των ανθρώπων άνω των 65 ετών που ζουν μόνοι στην Ευρώπη για τη χρονιά 2011 (Πηγή: Eurostat, 2015)

Τέλος, ένα σημείο της έρευνας που οφείλουμε να αναφέρουμε, αφορά την ιδρυματική φροντίδα των ηλικιωμένων της Ευρώπης. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 65-84 ετών που ζει σε ιδρύματα (οίκους ευγηρίας) αντιστοιχεί μόλις στο 1,7% (χωρίς να υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα για τις χώρες Ιρλανδία και Φιλανδία). Για τα άτομα ηλικίας 85 ετών και άνω, το ποσοστό αγγίζει το 12,6%. Όσον αφορά τα φύλα, το 14,8% των γυναικών άνω των 85 ετών ζει σε κάποιου είδους ίδρυμα, ενώ οι άνδρες αντιστοιχούν στο 7,6%.

Η χώρα με το μεγαλύτερο ποσοστό ηλικιωμένων 85 ετών και άνω που ζει σε κάποιο ίδρυμα είναι το Λουξεμβούργο με ποσοστό 32,9% και ακολουθεί η Γαλλία, η Ισλανδία και η Πορτογαλία. Αντίθετα, η Βουλγαρία είναι η χώρα με το μικρότερο ποσοστό, καθώς επίσης και η Ρουμανία, η νότια Ιταλία και η Ελλάδα, με ποσοστά μικρότερα του 10%, όπως παρατηρούμε στον παρακάτω χάρτη.



Εικόνα 4. Απεικόνιση ιδρυματικής φροντίδας των ηλικιωμένων της Ευρώπης για τη χρονιά 2011 (Πηγή: Eurostat, 2015)

6. ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

6.1 Έρευνες σχετικά με τους οικογενειακούς ρόλους

Οι έρευνες που έχουν γίνει στην Ελλάδα σχετικά με τη δομή και τη λειτουργία της ελληνικής οικογένειας είχαν ως στόχο την ανάλυση την μεταβολή της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας ως αποτέλεσμα των κοινωνικών μεταβολών και την περιγραφή των επιπτώσεων αυτών των αλλαγών σε οικογενειακές αξίες και σε άλλες ψυχολογικές μεταβλητές.

Πιο συγκεκριμένα, έχουν διεξαχθεί έρευνες με φοιτητές (Γεώργας, 1986· Georgas, 1989· Γεώργας και συν., 1998· Παπαδήμου, 1999), με μαθητές λυκείου και γυμνασίου (Γεώργας, 1990), με τους γονείς τους από αστικά κέντρα αλλά και μικρές κοινότητες (Georgas, 1991). Επίσης, έχουν πραγματοποιηθεί έρευνες με ελληνικές οικογένειες μεταναστών σε Ολλανδία, Γερμανία και Καναδά (Georgas et al., 1996), αλλά και με παλιννοστούντες μαθητές από ΗΠΑ, Καναδά, Αυστραλία και, πιο πρόσφατα, με Βορειοηπειρώτες και Πόντιους (Γεώργας & Παπαστυλιανού, 1993· Georgas & Papastyliau, 1994, 1996). Έχουν μελετηθεί οι αξίες παιδιών μικτών γάμων στην Ελλάδα (Georgas & Kalantzi, 1992), οι αξίες των Ελλήνων από την οπτική γωνία της διαπολιτιστικής ψυχολογίας (Γεώργας και συν., 1992· Triandis et al., 1986), συγκρίνοντας έτσι τις αξίες της ελληνικής κοινωνίας με αυτές άλλων κοινωνιών.

Τέλος, έχουν γίνει έρευνες για τη διερεύνηση άλλων διαστάσεων της οικογένειας, π.χ. τη συναισθηματική απόσταση ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας (Georgas et al., 1997), τη δομή της αστικής οικογένειας και διαστάσεις της λειτουργίας της (Georgas, 1993).

Σημαντική συμβολή στη μελέτη της δομής και λειτουργίας της ελληνικής οικογένειας έχουν οι έρευνες της Μουσούρου (1989), η οποία διαπίστωσε ότι 38% των Αθηναίων κατοικούν με τα παιδιά τους, 22% κατοικούν στην ίδια γειτονιά, 11% στην ίδια κοινότητα και 41% στην ίδια πόλη. Τα αποτελέσματα αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι σε έρευνες της δομής και λειτουργίας της πυρηνικής και της

εκτεταμένης οικογένειας θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στο λειτουργικό στοιχείο της γεωγραφικής εγγύτητας των μελών της ευρείας οικογένειας. Σε μια αξιολογή, πρωτοποριακή στη χώρα μας, εμπειρική έρευνα της εποχής αυτής, με αντιπροσωπευτικό δείγμα οικογενειών, ο Βασιλείου (1966) βρήκε ότι περίπου 65% των αθηναϊκών οικογενειών ήταν πυρηνικής μορφής, ποσοστό εντυπωσιακά μεγάλο για την εποχή εκείνη. Το εύρημα αυτό μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η αθηναϊκή οικογένεια είχε ήδη αστικοποιηθεί σε βαθμό αντίστοιχο με τα μεγάλα αστικά κέντρα της βόρειας Αμερικής και της βόρειας Ευρώπης.

Τριάντα χρόνια αργότερα, και μετά από πολλές εμπειρικές έρευνες, μπορούμε να σημειώσουμε ότι το μεθοδολογικό σφάλμα σ' αυτή την έρευνα είναι το γεγονός ότι δεν ρωτήθηκαν πού κατοικούν οι υπόλοιποι συγγενείς.

Σε άλλη έρευνα (Γεώργας και συν., 1998) με φοιτητές, βρέθηκαν αποτελέσματα αντίστοιχα με αυτά της Μουσούρου (1989). Οι μετρήσεις αφορούσαν (Γεώργας και συν., 1998) στοιχεία της δομής της οικογένειας στην Αθήνα με την ερώτηση «με ποια συγγενικά πρόσωπα του οικογενειακού περιβάλλοντος κατοικούν κοντά». Τα αποτελέσματα είναι αντίστοιχα με αυτά της Μουσούρου (1989), η οποία χρησιμοποίησε διαφορετικά άτομα και μεγαλύτερο δείγμα. Τα ευρήματα των ερευνών μάς έδειξαν ότι ένα σημαντικό ποσοστό των οικογενειών κατοικεί σε παρακείμενους χώρους ή σπίτια, όπως συμβαίνει και στο παραδοσιακό χωριό. Στην Αθήνα, οικογένειες που φαινομενικά παρουσιάζονται ως πυρηνικές (διότι κατοικούν στο διαμέρισμα μόνον ο πατέρας, η μητέρα και τα ανήλικα παιδιά) έχουν σε διπλανό διαμέρισμα ή σε διπλανό σπίτι ή στην ίδια γειτονιά στενούς συγγενείς, δηλαδή πεθερικά, παππούδες, θείους, ξαδέλφια κ.ά.. Το συμπέρασμα, λοιπόν, είναι ότι στην Αθήνα έχει διατηρηθεί, με κάποια μορφή, ο παραδοσιακός τρόπος διαμονής της εκτεταμένης οικογένειας στο χωριό, με το να κατοικούν οι στενοί συγγενείς σε παρακείμενα διαμερίσματα και κατοικίες ή στην ίδια συνοικία. Έχουμε, δηλαδή, όσον αφορά την κατοίκηση, μια μεταφορά της μορφής της εκτεταμένης οικογένειας από το χωριό στο αθηναϊκό διαμέρισμα.

6.2 Έρευνες για τις οικογενειακές αξίες στην Ελλάδα

Οι έρευνες που διεξήχθησαν χρησιμοποίησαν ως μεθοδολογική προσέγγιση παραδοσιακές οικογενειακές αξίες ως μέτρο σύγκρισης, έτσι ώστε ο βαθμός διαφωνίας ή συμφωνίας με τις παραδοσιακές αυτές αξίες να αποτελέσει το δείκτη της τάσης εκσυγχρονισμού των αξιών. Η στατιστική μέθοδος της παραγοντικής ανάλυσης κατηγοριοποίησε τις αξίες σε 3 παράγοντες (Γεώργας, 1986β).

α) Ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας,

β) Ευθύνες των γονέων προς τα παιδιά

γ) Υποχρεώσεις παιδιών προς οικογένεια και συγγενείς

Οι μελέτες που έχουν διεξαχθεί, έχουν ως δείγμα διαφορετικούς πληθυσμούς, όπως εφήβους, φοιτητές, δασκάλους, μητέρες και πατέρες, μετανάστες κ.ά, και μόνο σε μία διάσταση προκύπτουν αντικρουόμενες απόψεις (Γεώργας, 1986· Georgas, 1989, 1991· Παπαδήμου, 1999). Η διάσταση αυτή ονομάστηκε **«Ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας»**, και οι σχετικές αξίες είναι σαφώς της παραδοσιακής αγροτικής εκτεταμένης οικογένειας, όπως: ο πατέρας πρέπει (α) να είναι ο αρχηγός της οικογένειας, (β) να κουμαντάρει τα χρήματα του σπιτιού, (γ) να είναι ο χρηματοδότης, (δ) να δίνει προίκα στην κόρη του, ενώ αντίστοιχα η μητέρα πρέπει (α) να ζει για τα παιδιά της, (β) να δέχεται τις αποφάσεις του πατέρα, (γ) να συμφωνεί με τη γνώμη του πατέρα, (δ) να ψηφίζει όπως ο πατέρας, (ε) η θέση της να είναι στο σπίτι.

Η δεύτερη διάσταση αξιών ονομάστηκε **«Ευθύνες των γονέων προς τα παιδιά»**, με αξίες, όπως: (α) οι γονείς δεν πρέπει να μαλώνουν μπροστά στα παιδιά τους, (β) οι γονείς πρέπει να μαθαίνουν στα παιδιά να φέρονται σωστά, (γ) οι γονείς πρέπει να είναι φιλότιμοι, (δ) τα προβλήματα της οικογένειας να λύνονται μέσα στην οικογένεια, (ε) η μητέρα πρέπει να είναι σύμβουλος, (στ) η μόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση είναι η καλύτερη προίκα για τη γυναίκα.

Μια τρίτη διάσταση οικογενειακών αξιών ονομάστηκε **«Υποχρεώσεις παιδιών προς οικογένεια και συγγενείς»**, με αξίες, όπως: τα παιδιά έχουν την υποχρέωση (α) να φροντίσουν τους γονείς όταν γεράσουν, (β) να δουλεύουν για να βοηθούν την

οικογένεια, (γ) να βοηθούν στις δουλειές του σπιτιού, (δ) να σέβονται τους παππούδες, (ε) να διατηρούν καλές σχέσεις με συγγενείς.

Σε όλες τις έρευνες αυτές βρέθηκε ότι οι νέοι γενικά απορρίπτουν τις αξίες αυτές, σε σύγκριση με τους γονείς. Σε πρόσφατη έρευνα της Παπαδήμου (1999) με 1300 άτομα, ηλικίας από 18 μέχρι 80, από όλη την Ελλάδα, τα κορίτσια, έφηβες και φοιτήτριες, απορρίπτουν πολύ περισσότερο τις αξίες αυτές από ό,τι τα αγόρια. Οι μητέρες, παρ' όλο που δεν τις απορρίπτουν, δεν συμφωνούν τόσο με τις αξίες αυτές όσο οι πατέρες. Απορρίπτουν περισσότερο ή διαφωνούν κάπως με τις αξίες αυτές οι κάτοικοι της Αθήνας σε σύγκριση με κατοίκους μικρών πόλεων στην επαρχία. Οι μετανάστες διαφωνούν πολύ περισσότερο με τις αξίες αυτές από ό,τι αυτοί που ζουν στην Ελλάδα (Georgas et al., 1996).

Μια ερμηνεία που δίνει ο Γεώργας (1999) είναι ότι οι πρόσφατες κοινωνικές αλλαγές και η εσωτερική μετανάστευση που είχαν ως αποτέλεσμα τον μετασχηματισμό της δομής της οικογένειας και των λειτουργιών της, διότι η δομή της εκτεταμένης πολυμελούς οικογένειας είναι λειτουργική σε αγροτικό περιβάλλον, ενώ δεν είναι λειτουργική στο αστικό περιβάλλον. Επομένως, συμπαρασύρονται και οι συνδεδεμένες με την εκτεταμένη οικογένεια αξίες με συνέπεια να απορρίπτονται αυτές από τη νέα γενεά. Η ερμηνεία αυτή, η οποία είναι σύμφωνη με το μοντέλο του Parsons (1943, 1949, 1965), καταλήγει στο ότι μεταβάλλεται η δομή της εκτεταμένης οικογένειας, με αποτέλεσμα να απορρίπτονται οι συναφείς με τη δομή αυτή αξίες και, επίσης, να υιοθετείται στις αστικές περιοχές η δομή της πυρηνικής οικογένειας με ατομιστικές αξίες.

Σύμφωνα με τον Γεώργα (1999), το γενικό συμπέρασμα, από την ανάλυση των τριών αυτών παραγόντων αξιών είναι ότι, αντίθετα με τον παράγοντα «Ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας», οι αξίες που αναφέρονται σε «Ευθύνες των γονέων προς τα παιδιά», όπως και σε «Υποχρεώσεις παιδιών προς οικογένεια και συγγενείς», δεν απορρίφθηκαν από εφήβους και φοιτητές, αλλά, αντίθετα, οι νέοι συμφώνησαν με τις αξίες αυτές. Φαίνεται, λοιπόν, ότι οι έφηβοι και οι φοιτητές δεν απορρίπτουν συλλήβδην όλες τις παραδοσιακές αξίες της εκτεταμένης οικογένειας, αλλά μόνον αυτές που έχουν σχέση με την αυστηρή ιεράρχηση των ρόλων του πατέρα και της μητέρας, με τον απόλυτο έλεγχο από μέρους του άνδρα των οικονομικών του σπιτιού, τον αυταρχικό ρόλο του πατέρα και την υποδεέστερη θέση

της μητέρας. Απορρίπτονται οι οικογενειακές αξίες οι οποίες σχετίζονται με την κοινωνική δύναμη στην οικογένεια (Blood & Wolfe, 1960· Safilios-Rothschild, 1970· Shehan & Lee, 1960), και πιο συγκεκριμένα με την εξουσία του πατέρα-άνδρα σε αγροτικές κοινωνίες να ελέγχει απόλυτα τη μητέρα-γυναίκα. Επομένως, τα ευρήματα των ερευνών μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι σύγχρονοι έφηβοι και νέοι συμφωνούν, τόσο στην Αθήνα όσο και στην επαρχία, με παραδοσιακές αξίες της εκτεταμένης αγροτικής οικογένειας σχετικές με αλληλοβοήθεια, με σεβασμό, με υποχρεώσεις προς γονείς και συγγενείς, κ.ά..

Τα παραπάνω ευρήματα συνάδουν με αντίστοιχα ευρήματα διαπολιτισμικών ερευνών που συγκρίνουν τους Έλληνες με άλλους λαούς ως προς τις αξίες τους. Από τους πιο σημαντικούς τομείς της διαπολιτισμικής ψυχολογίας τα τελευταία 18 χρόνια είναι το ζήτημα των ατομιστικών και των συλλογικών αξιών. Η μελέτη, σε περίπου 50 χώρες, του Ολλανδού Hofstede (1980) τοποθετεί τους Έλληνες να κλίνουν προς την κατεύθυνση των συλλογικών αξιών. Ο Τριάντης (Triandis et al., 1986) κατέληξε ότι, σε κλίμακα ατομιστικών-συλλογικών αξιών, η Ελλάδα βρίσκεται σε μεσαία θέση, ούτε, δηλαδή, κοντά στις ατομιστικές αξίες της βόρειας Αμερικής ή της βόρειας Ευρώπης αλλά ούτε κοντά στις συλλογικές αξίες των Κινέζων. Στις έρευνες του Schwartz (1994), που πραγματοποιήθηκαν σε περισσότερες από 30 χώρες, οι Έλληνες καταλαμβάνουν πάλι μια μεσαία θέση στην κλίμακα, δηλαδή ανάμεσα στις συλλογικές και στις ατομιστικές αξίες (Γεώργας και συν., 1992).

6.3 Άλλα εμπειρικά δεδομένα στην έρευνα για την οικογένεια

Σύμφωνα με τον Γεώργα (1999), ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με τη σύγχρονη ελληνική οικογένεια συνοψίζονται ως εξής:

Πρώτον, το σχήμα της αγροτικής οικογένειας στην Ελλάδα φαίνεται να εκλείπει σταδιακά, όπως έχουν περιγράψει πολλοί Έλληνες κοινωνικοί επιστήμονες, διότι μειώνεται η παραδοσιακή μορφή της οικογενειακής γεωργικής απασχόλησης. Δεν έχει εκλείψει, ωστόσο, το σχήμα της εκτεταμένης ελληνικής οικογένειας στην Αθήνα. Αν λάβουμε υπ' όψη ένα εξαιρετικής σημασίας ψυχολογικό στοιχείο της σημερινής ελληνικής οικογένειας, όπως είναι οι αξίες, καθώς επίσης και η γεωγραφική εγγύτητα

και οι προσωπικές επαφές, είναι σαφέστατο ότι, λειτουργικά, η ελληνική οικογένεια διατηρεί ακόμα τη φυσιολογία της εκτεταμένης οικογένειας, σε ένα έντονα αστικό περιβάλλον. Παρ' όλο που μεταβάλλονται οι οικογενειακές αξίες, τελικά οι νέοι δεν απορρίπτουν συλλήβδην όλες τις αξίες της εκτεταμένης οικογένειας. Απορρίπτονται κυρίως οι αξίες οι σχετικές με την κλασική-πατριαρχική αγροτική οικογένεια και, συγκεκριμένα, ο αυταρχικός ρόλος του πατέρα και η παθητική υποταγή της μητέρας. Αντίθετα, σημαντικές οικογενειακές αξίες, όπως είναι οι σχέσεις στην οικογένεια και οι υποχρεώσεις των παιδιών προς την οικογένεια και τους συγγενείς, εξακολουθούν να έχουν ισχύ ακόμη και στη νεότερη γενιά.

Δεύτερον, το σχήμα της πυρηνικής οικογένειας σε αστικές περιοχές του Parsons (1943, 1949, 1965), ακόμα και στις βιομηχανικά αναπτυγμένες πόλεις της δυτικής Ευρώπης και της βόρειας Αμερικής, με την ψυχολογική απομόνωση των μελών της από τα άλλα μέλη της εκτεταμένης οικογένειας, θεωρείται μύθος από πολλούς σύγχρονους κοινωνιολόγους της οικογένειας. Όπως υπάρχουν διαφορετικά σχήματα της εκτεταμένης οικογένειας σε όλο τον κόσμο, π.χ. η πολυγαμική, η αγροτική εκτεταμένη οικογένεια, με την αυστηρή ιεράρχηση των ρόλων του πατέρα και της μητέρας, των αγοριών και των κοριτσιών, στον αστικό χώρο - περίπου 45% του πληθυσμού της γης ζει σε αστικές περιοχές - φαίνεται να έχει δημιουργηθεί ένα διαφορετικό σχήμα της εκτεταμένης οικογένειας, στο οποίο τα μέλη της διατηρούν συχνές επαφές και η αλληλεγγύη είναι καθημερινό φαινόμενο.

Τρίτον, η ψυχολογία έχει σημαντικό ρόλο να διαδραματίσει στη διερεύνηση της δομής και της λειτουργίας της οικογένειας. Η διαπολιτισμική προσέγγιση προσφέρει μια μεθοδολογία η οποία επιτρέπει τη σύγκριση σχημάτων της οικογένειας σε διαφορετικές κοινωνίες και μειώνει το εγωκεντρικό σφάλμα της διερεύνησης σε μία μόνον κοινωνία. Η οικολογική μεθοδολογία συνδέει τα επί μέρους σχήματα της οικογένειας τόσο με κοινωνικούς θεσμούς και στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος όσο και με ψυχολογικές διεργασίες. Η ανάλυση της δομής - δηλαδή, του αριθμού, των ρόλων και των θέσεων των μελών της οικογένειας - οδηγεί στην καταγραφή των ποικίλων σχημάτων της οικογένειας. Ωστόσο, οι λειτουργίες - δηλαδή, η κατοίκηση, η οικονομική απασχόληση και, επίσης, η μορφή των σχέσεών τους - αποτελούν, το κλειδί για την κατανόηση των κωδικών διαφοροποίησης των σχημάτων της οικογένειας.

Επίσης, ευρήματα άλλων ερευνών (Lambiri-Dimaki, 1972· Maratou-Alibrante, 1995) έδειξαν ότι τα παιδιά, οι έφηβοι και οι νέοι στην Ελλάδα δεν απορρίπτουν όλες τις αξίες της παραδοσιακής εκτεταμένης οικογένειας αλλά μόνο εκείνες που σχετίζονται με τους παραδοσιακούς ιεραρχικούς ρόλους του πατέρα και μητέρα, γιο και κόρη. Τα αποτελέσματα αναφέρουν επίσης ότι η εξουσία του πατέρα μέσα στην οικογένεια έχει μειωθεί και της μητέρας έχει αυξηθεί. Από την άλλη, σύμφωνα με τις ίδιες έρευνες, οι νέοι στην Ελλάδα συμφώνησαν με τις αξίες της παραδοσιακής εκτεταμένης οικογένειας όσον αφορά τη σημασία της διατήρησης των σχέσεων με τους συγγενείς, όπως για παράδειγμα ο σεβασμός για τους παππούδες και τις γιαγιάδες, η προσφορά βοήθειας στους γονείς, λοιπές υποχρεώσεις προς την οικογένεια κ.λπ.

Η ερμηνεία της μετάβασης της ελληνικής παραδοσιακής οικογένειας σε πυρηνική βασίστηκε στη θεωρία της Κοινωνικής Στήριξης (Bengtson & Schrader, 1982· Roberts, Richards & Bengtson, 1991). Τα ευρήματα έδειξαν ότι οι τύποι των μορφών διαμονής και των αλληλεπιδράσεων με συγγενείς στην Αθήνα είναι πολύ παρόμοια με αυτή των πόλεων της επαρχίας. Οι παππούδες και οι γιαγιάδες, οι θείες, οι θείοι, και τα ξαδέλφια διαμένουν πολύ κοντά στην πυρηνική οικογένεια, ακόμα και στην Αθήνα, είτε στο ίδιο συγκρότημα διαμερισμάτων, στη γειτονιά ή στην κοινότητα. Τα μέλη της ευρύτερης οικογένειας επισκέπτονται συχνά και επικοινωνούν τηλεφωνικά μεταξύ τους συχνά. Επιπλέον, φάνηκε ότι τηλεφωνούν μεταξύ τους συχνά ακόμα και όταν οι συγγενείς ζουν εκτός Αθήνας (Γεώργας, 2000· Μαράτου-Αλιμπράντη, 1999). Τα συμπεράσματα αυτά παρέχουν επίσης μια μερική απάντηση στο γιατί το ποσοστό των πυρηνικών οικογενειών στην Ελλάδα ήταν κατά μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε. και των Η.Π.Α. ελαφρώς υψηλότερη από τη Γερμανία (Eurostat, 1995). Πρέπει πρώτα να προσθέσουμε ότι διαπίστωσε ότι ο αριθμός των οικογενειών τριών γενεών στην Ελλάδα, πάνω από το 20%, ήταν η υψηλότερη στην Ε.Ε.

Τέλος, η Segalen (1986) αναφέρει πολλές έρευνες σε αστικές περιοχές της Γαλλίας και της Αγγλίας, όπου τα αποτελούμενα από συγγενείς κοινωνικά πλέγματα προσφέρουν διαρκή υποστήριξη σε μέλη πυρηνικών οικογενειών. Σε μελέτη με αφρικανο-αμερικανικές πυρηνικές και μονογονεϊκές οικογένειες σε αστικές περιοχές της Αμερικής, βρέθηκε ότι οι οικογένειες αυτές υποστηρίζονται από τις ευρείες οικογένειές τους (Jayakody, Chatters & Taylor, 1993). Η Segalen προσθέτει ότι οι

σύγχρονοι Γάλλοι κοινωνιολόγοι της οικογένειας δεν ομιλούν πλέον για την «κρίση της οικογένειας». Θεωρούν πια ως δεδομένη την αλληλεγγύη και τη συμπαράσταση ανάμεσα στις τρεις γενεές της οικογένειας και μελετούν τους τρόπους με τους οποίους διατηρείται η αλληλεξάρτηση αυτή.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Μέθοδος

7. ΣΧΕΛΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

7.1 Θέμα και πρωτοτυπία

Ο θεσμός της οικογένειας τοποθετείται κάτω από το πρίσμα της έρευνας, όντας η μικρότερη αλλά και σημαντικότερη κοινωνική ομάδα. Κρίνεται απαραίτητη η μελέτη της δομής και της λειτουργίας της οικογένειας, θέτοντας το διαχρονικό ερώτημα «πόσο επηρεάζει η μορφολογία της οικογένειας τους αυριανούς ενεργούς πολίτες». Στην Ελλάδα του 21ου αιώνα, σε μία από τις πιο σημαντικές στιγμές της ιστορίας, η οικογένεια καλείται να ισορροπήσει ανάμεσα στις παγκόσμιες επιρροές και στις ήδη υπάρχουσες νόρμες. Η Ελλάδα, βρίσκεται σε ένα καίριο γεωγραφικό σημείο ανάμεσα σε χώρες με κοινωνίες στις οποίες κυριαρχεί το ατομικό στοιχείο και σε χώρες με συλλογικές κοινωνίες, έχοντας αποκτήσει στοιχεία και από τα δύο είδη κοινωνιών.

Με αυτόν τον τρόπο καθίσταται αναγκαία η επανεξέταση των ρόλων των μελών της οικογένειας, η σύνδεση μεταξύ τους, ενώ θα πρέπει να μελετηθούν οι μεταβολές στις αξίες της ελληνικής οικογένειας. Η οικογένεια ως κοινωνική ομάδα, έχει δομή. Αυτή συνίσταται σε ένα σταθερό πλέγμα κοινωνικών θέσεων και κοινωνικών ρόλων.

Παραδοσιακά, οι θέσεις και οι ρόλοι μέσα στην οικογένεια συνδέονται με το φύλο και την ηλικία, δηλαδή με χαρακτηριστικά που είναι δεδομένα για το άτομο, και δεν επηρεάζονται από την προσωπικότητα, τις ικανότητες ή τις επιθυμίες του. Το παραδοσιακό, λοιπόν, σχήμα οικογενειακής δομής συνδέεται με ένα χαρακτηριστικό που δεν αλλάζει κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου (δηλαδή το φύλο) και με ένα χαρακτηριστικό που, εξ ορισμού, μεταβάλλεται (δηλαδή την ηλικία). Αυτό σημαίνει πως η θέση και ο ρόλος του ατόμου προσδιορίζονται από ένα σταθερό κι από ένα ρευστό, συνεχώς μεταβαλλόμενο χαρακτηριστικό. Οι οικογενειακοί ρόλοι χαρακτηρίζονται από μια εγγενή ασάφεια, ρευστότητα και αντιφατικότητα οι οποίες επιτείνονται από τη στιγμή κατά την οποία η οικογένεια και ο κοινωνικός της περίγυρος εισέρχονται στη διαδικασία του εκσυγχρονισμού.

Θα πρέπει να πούμε εδώ ότι το παραδοσιακό οικογενειακό σχήμα, στο οποίο η δομή της οικογένειας παραπέμπει στις σχέσεις των φύλων και των ηλικιών στα

πλαίσιά της, “εκφράζει και αναπαράγει την έννοια της εξουσίας: του άνδρα πάνω στη γυναίκα, του ενήλικα πάνω στο παιδί – όπως και την αντίστοιχη της έννοια της εξάρτησης: της γυναίκας από τον άνδρα και του παιδιού από τον ενήλικα” (Μουσούρου, 1984, σελ. 82). Επιπλέον, το σχήμα αυτό είναι άκαμπτο. Η ακαμψία του συνίσταται στην απόρριψη κάθε καινοτομίας ως προς τους ρόλους και τις σχέσεις μεταξύ ρόλων στην οικογένεια. Όσο πιο παραδοσιακή είναι μια κοινωνία τόσο πιο άκαμπτη η οικογενειακή δομή, τόσο πιο απόλυτη η αναπαραγωγή των ρόλων μέσω της κοινωνικοποίησης και τόσο πιο αποτελεσματική η οικογένεια ως φορέας κοινωνικής σταθερότητας και συντηρητισμού.

Η οικογένεια έχει αλλάξει πολύ ανά τα χρόνια και συνεχίζει να αλλάζει, όπως γίνεται εμφανές από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση. Κοινωνικές συνθήκες, όπως η μετακίνηση στα αστικά κέντρα για λόγους δουλειάς ή η πρόσφατη οικονομική κρίση, τείνουν να επηρεάζουν το οικογενειακό πλαίσιο, μεταβάλλοντας τη δομή, τις λειτουργίες και τους ρόλους των μελών. Έτσι, προκύπτουν νέα οικογενειακά σχήματα, που δεν παρατηρούνταν στο παρελθόν, όπως είναι η αστική εκτεταμένη οικογένεια που προτείνει ο Γεώργας (2002). Παράλληλα, όμως, αλλάζουν και οι παραδοσιακοί ρόλοι που αναλάμβαναν τα δύο φύλα στο παρελθόν.

Με βασικό γνώμονα, λοιπόν, την πρόσφατη οικονομική κρίση, ως ένα φαινόμενο το οποίο βρίσκεται υπό διερεύνηση τα τελευταία χρόνια (Giotsa&Mitrogiorgou, 2014α), μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη των νέων γονέων, αλλά και των ρόλων και των λειτουργιών εντός οικογενειακών συστημάτων που έχουν δημιουργηθεί πρόσφατα. Με άλλα λόγια, βασικός σκοπός της παρούσας έρευνας, είναι η μελέτη των αντιλήψεων των ανδρών και των γυναικών στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια μέσα από τους ρόλους και τις αξίες που φέρουν τα μέλη της σε αυτή. Επιμέρους ερευνητικοί στόχοι είναι η διερεύνηση του κατά πόσο οι οικογενειακοί ρόλοι του πατέρα, της μητέρας, του παππού και της γιαγιάς συνδέονται με τη γεωγραφική εγγύτητα των μελών της οικογένειας, όπως επίσης κατά πόσο σχετίζονται οι οικογενειακοί ρόλοι των μελών με τις οικογενειακές αξίες.

Παρά το γεγονός ότι έχουν διενεργηθεί στην Ελλάδα έρευνες σχετικά με την διερεύνηση της αντίληψης ανδρών και γυναικών για τους οικογενειακούς ρόλους και τις οικογενειακές αξίες, η πρωτοτυπία της παρούσας διατριβής είναι η διερεύνηση

των αντιλήψεων αυτών σε δείγμα νέων γονέων, δηλαδή πατέρων και μητέρων παιδιών προσχολικής ηλικίας.

7.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Για τη διερεύνηση των αντιλήψεων των νέων γονέων που συμμετέχουν στην παρούσα έρευνα, σχετικά με τη λειτουργία των οικογενειακών τους συστημάτων και τις σχέσεις τους με τα υπόλοιπα μέλη της εκτεταμένης οικογένειας, διατυπώθηκαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

Ερευνητικό ερώτημα 1

Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες που αφορούν τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες, ως προς το φύλο τους;

Ερευνητικό ερώτημα 2

Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες που αφορούν τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τον οικογενειακό ρόλο του πατέρα, ως προς το φύλο τους;

Ερευνητικό ερώτημα 3

Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες που αφορούν τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τον οικογενειακό ρόλο της μητέρας, ως προς το φύλο τους;

Ερευνητικό ερώτημα 4

Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες που αφορούν τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τον οικογενειακό ρόλο του παππού, ως προς το φύλο τους;

Ερευνητικό ερώτημα 5

Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες που αφορούν τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τον οικογενειακό ρόλο της γιαγιάς, ως προς το φύλο τους;

Ερευνητικό ερώτημα 6

Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους παράγοντες που αφορούν τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τον οικογενειακό ρόλο του πατέρα και τον οικογενειακό ρόλο της μητέρας, αντίστοιχα;

Ερευνητικό ερώτημα 7

Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες που αφορούν τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της εκτεταμένης οικογένειας;

Ερευνητικό ερώτημα 8

Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες που αφορούν τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τον οικογενειακό ρόλο του πατέρα, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της εκτεταμένης οικογένειας;

Ερευνητικό ερώτημα 9

Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες που αφορούν τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τον οικογενειακό ρόλο της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της εκτεταμένης οικογένειας;

Ερευνητικό ερώτημα 10

Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες που αφορούν τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τον οικογενειακό ρόλο του παππού, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της εκτεταμένης οικογένειας;

Ερευνητικό ερώτημα 11

Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες που αφορούν τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τον οικογενειακό ρόλο της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της εκτεταμένης οικογένειας;

Ερευνητικό ερώτημα 12

Συνδέονται οι αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τους παράγοντες που αφορούν τις οικογενειακές αξίες με τις αντιλήψεις τους για τους παράγοντες που αφορούν τον οικογενειακό ρόλο του πατέρα;

Ερευνητικό ερώτημα 13

Συνδέονται οι αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τους παράγοντες που αφορούν τις οικογενειακές αξίες με τις αντιλήψεις τους για τους παράγοντες που αφορούν τον οικογενειακό ρόλο της μητέρας;

Ερευνητικό ερώτημα 14

Συνδέονται οι αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τους παράγοντες που αφορούν τις οικογενειακές αξίες με τις αντιλήψεις τους για τους παράγοντες που αφορούν τον οικογενειακό ρόλο του παππού;

Ερευνητικό ερώτημα 15

Συνδέονται οι αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τους παράγοντες που αφορούν τις οικογενειακές αξίες με τις αντιλήψεις τους για τους παράγοντες που αφορούν τον οικογενειακό ρόλο της γιαγιάς;

7.3 Ερευνητικές υποθέσεις

Με βάση τα ερευνητικά δεδομένα που προέκυψαν από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, σχετικά με τις αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για τους ρόλους και τις αξίες στο οικογενειακό πλαίσιο, διατυπώνονται οι εξής ερευνητικές υποθέσεις, οπότε αναμένουμε ότι:

Ερευνητική υπόθεση 1

Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων δε μένει στο ίδιο σπίτι με την πατρική οικογένεια, αλλά σε παρακείμενους χώρους ή κτίρια στην ίδια πόλη με τους γονείς ή/και τους παππούδες.

Ερευνητική υπόθεση 2

Παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά στον συναισθηματικό ρόλο των γονέων, με τις μητέρες να εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα, σε σύγκριση με τους πατέρες, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων.

Ερευνητική υπόθεση 3

Παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά στον οικονομικό ρόλο των γονέων, με τις μητέρες να εμφανίζουν χαμηλότερα επίπεδα, σε σύγκριση με τους πατέρες, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων.

Ερευνητική υπόθεση 4

Παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά στον γονεϊκό ρόλο “φροντίδα των παιδιών” μεταξύ των γονέων, με τις μητέρες να εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα, σε σύγκριση με τους πατέρες, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων.

Ερευνητική υπόθεση 5

Παρατηρούνται υψηλές τιμές στον οικονομικό ρόλο του παππού και της γιαγιάς, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων.

Ερευνητική υπόθεση 6

Παρατηρούνται υψηλές τιμές στον συναισθηματικό ρόλο του παππού και της γιαγιάς, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων.

Ερευνητική υπόθεση 7

Παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς το φύλο των συμμετεχόντων, όσον αφορά τον παράγοντα των ιεραρχικών ρόλων στο οικογενειακό πλαίσιο, με τους άνδρες του δείγματος να συμφωνούν σε υψηλότερα επίπεδα με τους ιεραρχικούς ρόλους πατέρα και μητέρας, σε σύγκριση με τις γυναίκες του δείγματος.

Ερευνητική υπόθεση 8

Παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς το φύλο των συμμετεχόντων, όσον αφορά τον παράγοντα των σχέσεων μεταξύ των μελών της οικογένειας, με τις γυναίκες του δείγματος να συμφωνούν σε υψηλότερα επίπεδα με τη διατήρηση των σχέσεων με τα μέλη της οικογένειας, σε σύγκριση με τους άνδρες του δείγματος.

Οι ερευνητικές υποθέσεις διατυπώθηκαν σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφία που αντικατοπτρίζει τις λειτουργίες της παραδοσιακής οικογένειας στην

Ελλάδα. Καθώς δε βρέθηκαν πολύ πρόσφατα ερευνητικά δεδομένα για τις αξίες και τους ρόλους σε νεο-ιδρυθέντα οικογενειακά πλαίσια, είναι ενδιαφέρον να ελέγξουμε αν επιβεβαιώνονται ή απορρίπτονται στη σύγχρονη οικογένεια οι παραδοσιακές αξίες και ρόλοι της ελληνικής οικογένειας, όπως ίσχυαν στο παρελθόν ή αν οι νέοι γονείς τείνουν να απορρίπτουν τις παραδοσιακές αντιλήψεις για την πατρική και την εκτεταμένη οικογένεια στην Ελλάδα του σήμερα.

8. ΔΕΙΓΜΑ

8.1 Επιλογή δείγματος

Η δειγματοληπτική μέθοδος που ακολουθήθηκε για τη διανομή των ερωτηματολογίων και τη συλλογή των δεδομένων ήταν η «κατά στρώματα» τυχαία δειγματοληψία. Έτσι, ο πληθυσμός χωρίζεται σε υποπληθυσμούς και η συγκεκριμένη δειγματοληπτική μέθοδος χρησιμοποιήθηκε επειδή ενδείκνυται για έρευνες που αφορούν ευρείες γεωγραφικές περιοχές με διασπορά, ενώ παράλληλα δεν αυξάνει το κόστος της έρευνας (Ζαφειρόπουλος, 2012). Αφορά περιπτώσεις στις οποίες δεν είναι απαραίτητα γνωστός και καταγεγραμμένος ο πληθυσμός, αλλά υπάρχουν κάποιοι διαθέσιμοι κατάλογοι-λίστες με ομάδες που καλύπτουν μέρος του πληθυσμού, δηλαδή με ορισμένες μονάδες πληθυσμού. Έτσι, στην παρούσα έρευνα, από τους καταλόγους-λίστες ομάδων του γενικού πληθυσμού γονέων παιδιών προσχολικής ηλικίας επιλέξαμε τυχαία δείγμα κάποιων ομάδων, κατά τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους 2016-2017. Στη συνέχεια, χορηγήθηκαν σε όλα τα μέλη των ομάδων που επιλέχθηκαν τα ερευνητικά εργαλεία, οδηγώντας στο τελικό δείγμα της παρούσας έρευνας.

8.2 Χαρακτηριστικά του δείγματος

Το δείγμα της έρευνάς μας αποτελείται από **666 ενήλικες συμμετέχοντες**, γονείς παιδιών προσχολικής ηλικίας, που είναι μεταξύ 23 και 57 ετών, από όλα τα γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδας.

Όπως φαίνεται στους Πίνακες 4 και 5, οι άνδρες είναι συνολικά 187 άτομα, πλήθος που αντιστοιχεί σε ποσοστό 28,08% επί του συνολικού δείγματος, με μέσο όρο ηλικίας 40 έτη ($SD=6,23$). Οι γυναίκες είναι συνολικά 479 άτομα, πλήθος που αντιστοιχεί σε ποσοστό 71,62%, με μέσο όρο ηλικίας 36,39 έτη ($SD=5,38$).

Πίνακας 4. Δημογραφικά στοιχεία ως προς το φύλο των συμμετεχόντων.

Φύλο	Πλήθος (N)	Ποσοστό επί των έγκυρων απαντήσεων (Valid Percent)	Αθροιστικό ποσοστό (Cum Percent)
Άνδρες	187	28,16	28,16
Γυναίκες	479	71,84	100,00

Πίνακας 5. Δημογραφικά στοιχεία ως προς την ηλικία των συμμετεχόντων

Φύλο	Πλήθος (N)	Ελάχιστη τιμή (Minimum)	Μέγιστη τιμή (Maximum)	Μέσος όρος (Mean)	Τυπική απόκλιση (Std. Deviation)
Άνδρες	187	23	57	40,00	6,23
Γυναίκες	479	23	53	36,39	5,38

Όσον αφορά τη **γεωγραφική κατανομή**, το δείγμα της έρευνας αποτελείται κυρίως από κατοίκους της βορειοδυτικής Ελλάδας σε ποσοστό 23,27%, προερχόμενο κυρίως από το γεωγραφικό διαμέρισμα της Ηπείρου (Ιωάννινα, Θεσπρωτία, Άρτα, Πρέβεζα και Κέρκυρα) και της δυτικής Μακεδονίας σε ποσοστό 21,77% (Τρίκαλα, Καρδίτσα, Κοζάνη, Πτολεμαΐδα, Γρεβενά, Καστοριά). Ακολουθεί σε ποσοστό 16,52% η κεντρική Μακεδονία (Θεσσαλονίκη, Βέροια, Χαλκιδική, Κατερίνη, Νάουσα), πόλεις τις κεντρικής Ελλάδας με ποσοστό 12,76% (Λάρισα, Βόλος, Λαμία, Λιβαδειά, Θήβα, Εύβοια), η ευρύτερη περιοχή της Θράκης με ποσοστό 6,76% (Καβάλα, Αλεξανδρούπολη, Κομοτηνή), οι πόλεις τις Πελοποννήσου με ποσοστό 5,11% (Πάτρα, Αίγιο, Καλαμάτα, Πύργος, Λακωνία, Κόρινθος, Ζάκυνθος), η Αθήνα με ποσοστό 4,95%, οι πόλεις της βόρειας Ελλάδας με ποσοστό 3,45% (Σέρρες, Έδεσσα, Κιλκίς), ο νομός Αιτωλοακαρνανίας με 2,25% (Αγρίνιο, Μεσολόγγι), τα νησιά Λέσβος και Κως με ποσοστό 1,5%, η Κρήτη με 0,6% από την πόλη των Χανίων και τέλος, έχουμε ένα πολύ μικρό δείγμα από την Κύπρο με ποσοστό 0,45%.

Πίνακας 6. Γεωγραφική κατανομή του δείγματος στην Ελλάδα, ως προς τον τόπο μόνιμης κατοικίας

	Πλήθος (N)	Ποσοστό (Percent)	Ποσοστό επί των έγκυρων απαντήσεων (Valid Percent)	Αθροιστικό ποσοστό (Cum Percent)
Αθήνα	33	4,95	4,98	4,98
Θεσ/κη, Βέροια, Χαλκιδική, Κατερίνη, Νάουσα	110	16,52	16,62	21,60
Πάτρα, Αίγιο, Καλαμάτα, Πύργος, Λακωνία, Κόρινθος, Ζάκυνθος	34	5,11	5,14	26,74
Λάρισα, Βόλος, Λαμία, Λιβαδειά, Θήβα, Εύβοια	85	12,76	12,84	39,58
Ιωάννινα, Θεσπρωτία, Άρτα, Πρέβεζα, Κέρκυρα	155	23,27	23,41	62,99
Τρίκαλα, Καρδίτσα, Κοζάνη, Πτολεμαΐδα, Γρεβενά, Καστοριά	145	21,77	21,90	84,89
Αγρίνιο, Μεσολόγγι	15	2,25	2,27	87,16
Καβάλα, Έβρος, Κομοτηνή	45	6,76	6,80	93,96
Σέρρες, Έδεσσα, Κιλκίς	23	3,45	3,47	97,43
Κως, Λέσβος	10	1,50	1,51	98,94
Κρήτη, Χανιά	4	,60	,60	99,55
Κύπρος	3	,45	,45	100,00
Σύνολο	666	100,0	100,0	

Όσον αφορά την **οικογενειακή κατάσταση** των συμμετεχόντων (Πίνακας 7), η συντριπτική πλειοψηφία είναι παντρεμένοι με παιδιά (ένα ή περισσότερα), σε ποσοστό 90,3%, ενώ ακολουθούν οι διαζευγμένοι με ποσοστό 4,95%, οι παντρεμένοι χωρίς παιδιά και οι χήροι/ες στο ίδιο ποσοστό (1,5%), οι ανύπαντροι/-ες με ποσοστό 0,9% και ένα ποσοστό 0,75% που δεν έχουν διευκρινίσει την οικογενειακή τους κατάσταση.

Πίνακας 7. Κατανομή του δείγματος, ως προς την οικογενειακή κατάσταση των συμμετεχόντων

	Πλήθος (N)	Ποσοστό (Percent)	Ποσοστό επί των έγκυρων απαντήσεων (Valid Percent)	Αθροιστικό ποσοστό (Cum Percent)
Ανύπαντρος/η	6	,90	,90	,90
Παντρεμένος/η χωρίς παιδιά	10	1,50	1,50	2,40
Παντρεμένος/η με παιδιά	602	90,39	90,39	92,79
Διαζευγμένος/η	33	4,95	4,95	97,75
Χήρος/α	10	1,50	1,50	99,25
Άλλο	5	,75	,75	100,00
Σύνολο	666	100,0	100,0	

Όσον αφορά το **μορφωτικό επίπεδο** των συμμετεχόντων (Πίνακας 8), η πλειοψηφία, δηλαδή το 36,6% του δείγματος είχε λάβει μέση εκπαίδευση (Λυκείου), το 25,2% ανώτερη και το 27,4% ανώτατη εκπαίδευση. Χαμηλά είναι τα ποσοστά των συμμετεχόντων που έχουν λάβει κατώτερη εκπαίδευση (7,51%) ή χαμηλή έως καθόλου εκπαίδευση (1,35%).

Πίνακας 8. Κατανομή του δείγματος, ως προς το μορφωτικό επίπεδο των συμμετεχόντων

	Πλήθος (N)	Ποσοστό (Percent)	Ποσοστό επί των έγκυρων απαντήσεων (Valid Percent)	Αθροιστικό ποσοστό (Cum Percent)
Καθόλου (-2η Δημοτ.)	9	1,35	1,38	1,38
Κατώτερη (-3η Γυμν.)	50	7,51	7,66	9,04
Μέση (-Λύκειο)	244	36,64	37,37	46,40
Ανώτερη	168	25,23	25,73	72,13
Ανώτατη	182	27,33	27,87	100,00
Σύνολο	666	100,0	100,0	100,0

9. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

9.1 Ερευνητικά εργαλεία

9.1.1 Μεταβλητές κοινωνικών δομών: Γεωγραφική εγγύτητα

Το πρώτο ερευνητικό εργαλείο που χορηγήθηκε στους συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα αφορά τις μεταβλητές κοινωνικών δομών που βασίζονται σε βιβλιογραφικές αναφορές για τα κοινωνικά δίκτυα (Georgas et al., 1997· Georgas et al., 2001). Το ερωτηματολόγιο μελετά τους συναισθηματικούς δεσμούς και την απόσταση μεταξύ των μελών της πυρηνικής και της ευρύτερης οικογένειας. Χρησιμοποιήθηκαν κλίμακες βασισμένες σε ομόκεντρους κύκλους και προέρχεται από τη θεωρία του Bogardus (1923) για την κοινωνική απόσταση και τη θεωρία του προσωπικού χώρου. Ο κεντρικός κύκλος αντιπροσωπεύει τον εαυτό. Όσο πιο κοντά είναι ο κύκλος ενός συγγενή τόσο πιο κοντά στο άτομο είναι συναισθηματικά.

Σύμφωνα με τους Georgas, VandeVijver, Berry, Poortinga και Kagitcibasi (2006), το συγκεκριμένο εργαλείο αποτελείται από τρεις μεταβλητές: α) τη γεωγραφική εγγύτητα μεταξύ των μελών της εκτεταμένης οικογένειας (πατέρα, μητέρα, αδέρφια, παππού/γιαγιά, θείο/θείες), β) τη συχνότητα των συναντήσεων με τους συγγενείς και γ) τη συχνότητα της τηλεφωνικής επικοινωνίας με τους συγγενείς.

Στην παρούσα έρευνα, χρησιμοποιήθηκε ένα μέρος του εργαλείου αυτού (Παράρτημα II), αυτό που αναφέρεται στη γεωγραφική εγγύτητα κατοικίας του ατόμου (που απαντά) από τα μέλη της εκτεταμένης οικογένειάς του, δηλαδή τον πατέρα, τη μητέρα, τα αδέρφια, τον παππού, τη γιαγιά και τους θείους. Η κλίμακα είναι 7βαθμη, ξεκινώντας από το 1 (μακριά) μέχρι το 7 (στο ίδιο σπίτι).

9.1.2 Ερωτηματολόγιο Οικογενειακών Ρόλων/FamilyRolesScale

Το δεύτερο ερωτηματολόγιο που χορηγήθηκε στους συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας είναι το Ερωτηματολόγιο Οικογενειακών Ρόλων (Παράρτημα II),

που κατασκευάστηκε από τους Georgas, Giotsa, Mylonas και Bafiti (2006). Αποτελείται από 22 προτάσεις-δηλώσεις και διερευνά τις αντιλήψεις του ατόμου για τους οικογενειακούς ρόλους και λειτουργίες των μελών μέσα στην οικογένειά του.

Η κάθε ερώτηση αναφέρεται σε 9 πρόσωπα-μέλη της οικογένειας και συγγενείς (πατέρα, μητέρα, γιός 10 ετών, κόρη 10 ετών, γιός 20 ετών, κόρη 20 ετών, παππούς, γιαγιά, θείος/α). Οι συμμετέχοντες καλούνται να απαντήσουν για καθένα από τα παραπάνω μέλη ξεχωριστά. Σε περίπτωση που κάποια μέλη της οικογένειας δε ζουν (παππούδες, θείοι), οι συμμετέχοντες καλούνται να απαντήσουν σαν τα πρόσωπα αυτά να είναι στη ζωή. Επίσης, όσον αφορά τον γιο 10 ετών, την κόρη 10 ετών, τον γιο 20 ετών και την κόρη 20 ετών, οι συμμετέχοντες στην έρευνα οφείλουν να απαντήσουν σα να ήταν τα παιδιά τους στην αντίστοιχη ηλικία.

Η κλίμακα διαβάθμισης είναι 6βαθμη, τύπου Likert, ξεκινώντας από το 1 (καθόλου) έως το 6 (πάρα πολύ). Οι δείκτες αξιοπιστίας του εν λόγω ερευνητικού εργαλείου βιβλιογραφικά κυμαίνονται σε υψηλά επίπεδα, μεταξύ $\alpha=0,90$ και $\alpha=0,60$ (Γιώτσα, 2003), καθιστώντας το ένα αξιόπιστο εργαλείο. Παράλληλα, βέβαια, είναι ένα πρωτότυπο εργαλείο, καθώς δεν έχει εντοπιστεί άλλο αντίστοιχο εργαλείο για τη διερεύνηση των οικογενειακών ρόλων.

Σύμφωνα με τη Γιώτσα (2003), τους Georgas et al. (2006), αλλά και τους Mylonas, Pavlopoulos και Georgas (2008), οι οικογενειακοί ρόλοι τείνουν να διαφοροποιούνται πολιτισμικά, αλλά φαίνεται ότι για τα ελληνικά δεδομένα ταξινομούνται σε τρεις διαστάσεις/παράγοντες:

- **Συναισθηματικός ρόλος** (π.χ. ευχάριστο κλίμα στην οικογένεια, συναισθηματική στήριξη στα παιδιά, διατήρηση ηθών/εθίμων, παραδόσεων, θρησκείας),
- **Οικονομική συμβολή** (π.χ. οικονομική διαχείριση του σπιτιού),
- **Φροντίδα παιδιών** (π.χ. πηγαίνει τα παιδιά στο σχολείο, διαβάζει τα παιδιά για το σχολείο).

Ο συναισθηματικός ρόλος που μελετάμε παραπάνω ταυτίζεται με τον εκφραστικό ρόλο και η οικονομική συμβολή με τον εκτελεστικό ρόλο που περιέγραψε ο Parsons (1943, 1949). Στην παρούσα έρευνα, διερευνώνται οι τρεις διαστάσεις των ρόλων που προαναφέρθηκαν για τον πατέρα, τη μητέρα, τον παππού και τη γιαγιά.

9.1.3 Ερωτηματολόγιο Οικογενειακών Αξιών/Family Values Scale

Το τρίτο ερωτηματολόγιο που χορηγήθηκε στους συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας είναι το Ερωτηματολόγιο Οικογενειακών Αξιών (Παράρτημα II· Georgas, 1989, 1991, 1993, 1999). Το ερωτηματολόγιο αυτό προέκυψε ως μια προσαρμογή/σύντομη εκδοχή της Κλίμακας Αξιών του Schwartz (Schwartz's Values Scale), σύμφωνα με τους Georgasetal. (2006). Πιο αναλυτικά, περιλαμβάνει 18 προτάσεις/δηλώσεις που αφορούν οικογενειακές αξίες και εκπροσωπούν τους εξής παράγοντες (Παπαδήμου, 1999):

- **Παράγοντας Α: Ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας.** Οι αξίες που αναφέρονται στο ερωτηματολόγιο αφορούν στην παραδοσιακή εκτεταμένη ελληνική οικογένεια (π.χ. Ο πατέρας πρέπει να είναι αρχηγός της οικογένειας, η μητέρα πρέπει να δέχεται τις αποφάσεις του πατέρα).
- **Παράγοντας Β: Οικογενειακές σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας** (π.χ. Τα παιδιά πρέπει να βοηθούν στις δουλειές του σπιτιού, τα παιδιά πρέπει να εργάζονται για να βοηθούν την οικογένεια, οι γονείς πρέπει να μαθαίνουν τα παιδιά τους να φέρονται σωστά).

Η κλίμακα διαβάθμισης είναι 7βαθμη, τύπου Likert, ξεκινώντας από το 7 (συμφωνώ απόλυτα) μέχρι το 1 (διαφωνώ απόλυτα). Οι δείκτες αξιοπιστίας του συγκεκριμένου εργαλείου παρουσιάζονται βιβλιογραφικά σε υψηλά επίπεδα, μεταξύ $\alpha=0,87$ και $\alpha=0,80$ (Byrne&vandeVijver, 2010), υποδεικνύοντας υψηλή αξιοπιστία. Στην παρούσα έρευνα, διερευνώνται οι αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τις δυο διαστάσεις των οικογενειακών αξιών που προαναφέρθηκαν (Παπαδήμου, 1999).

9.2 Διαδικασία χορήγησης και συλλογής των δεδομένων

Η επιλογή του δείγματος πραγματοποιήθηκε μετά από προσέγγιση συλλόγων γονέων σε νηπιαγωγεία της χώρας, από όλα τα γεωγραφικά διαμερίσματα. Ο αρχικός σχεδιασμός περιλάμβανε τη συμμετοχή ισάριθμων ως προς το φύλο γονέων (ανδρών και γυναικών), ωστόσο δεν κατέστη δυνατή αυτή η εξέλιξη.

Οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για τον σκοπό της έρευνας, αλλά και την προαιρετική και εθελοντική συμμετοχή τους, όπως επίσης και για τη δέσμευση από την πλευρά του ερευνητή για ανωνυμία και εμπιστευτικότητα και υπέγραψαν την έγγραφη συναίνεση για ενήλικες (Παράρτημα Ι).

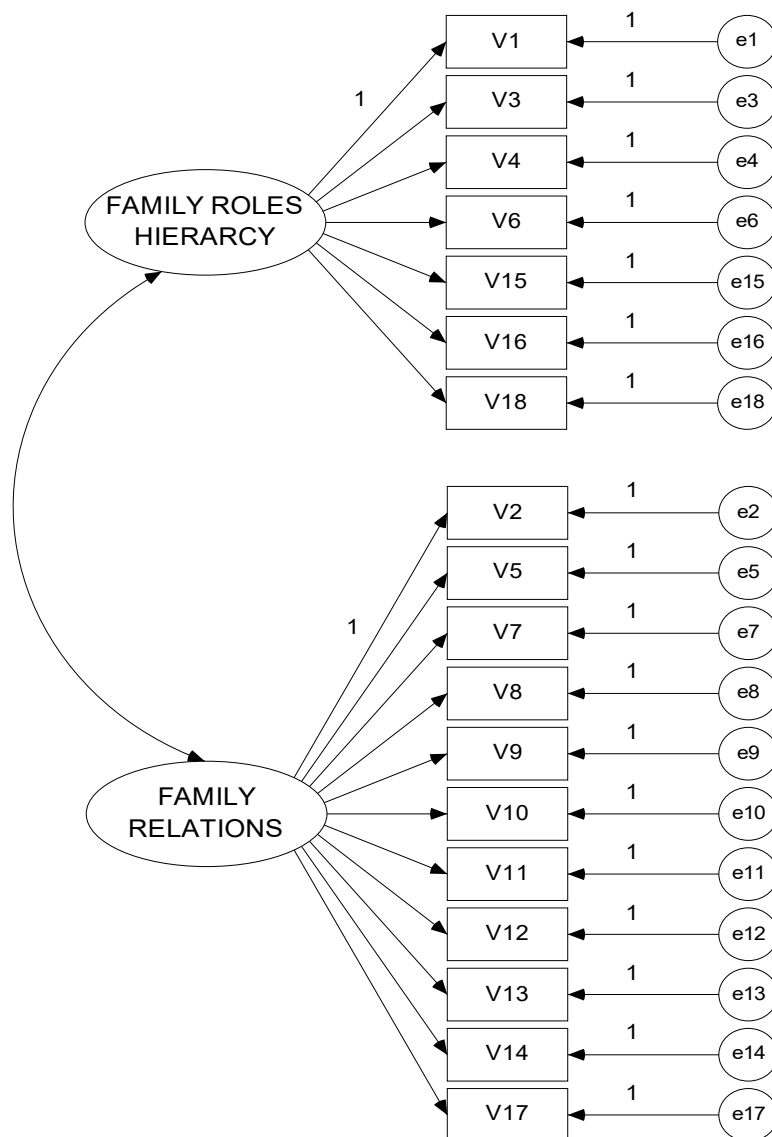
Αρχικά, ζητούνταν από τους συμμετέχοντες να απαντήσουν σε κάποιες ερωτήσεις αναφορικά προς τα δημογραφικά τους στοιχεία, εισαγωγικά προς τα κύρια ερευνητικά εργαλεία. Στη συνέχεια, οι συμμετέχοντες ενημερώνονταν προφορικά για τον τρόπο συμπλήρωσης των εργαλείων, ενώ μπορούσαν παράλληλα να ανατρέξουν και στις γραπτές οδηγίες που περιλαμβάνονταν στα ερωτηματολόγια τα οποία δόθηκαν σε έντυπη μορφή. Ο χρόνος που χρειάζονταν οι συμμετέχοντες για να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια ήταν περίπου 20 λεπτά.

9.3 Κωδικοποίηση και επεξεργασία των δεδομένων

Η κωδικοποίηση των απαντήσεων έγινε με εμπιστευτικότητα και με σεβασμό στην ανωνυμία των συμμετεχόντων. Όλα τα απαντημένα ερωτηματολόγια είχαν αριθμηθεί, ώστε να μην περιλαμβάνονται ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα (π.χ. ονοματεπώνυμο). Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε εισαγωγή όλων των δεδομένων σε φόρμα του ερευνητικού προγράμματος στατιστικής ανάλυσης IBM SPSS Statistics (v.23), έτσι ώστε να καταστεί εφικτή έπειτα η επεξεργασία, η στατιστική ανάλυση και η εξαγωγή των αποτελεσμάτων.

9.4. Δείκτες Αξιοπιστίας Cronbach's alpha

Εισαγωγικά, για την επεξεργασία των δεδομένων και την εξαγωγή αποτελεσμάτων για τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες, βασιστήκαμε στους Παράγοντες που προτείνονται βιβλιογραφικά (Γεώργας, 1999· Georgas et al., 2006· Παπαδήμου, 1999).



Γράφημα 4. Επιβεβαιωτική Παραγοντική Ανάλυση δύο παραγόντων για το Ερωτηματολόγιο Οικογενειακών Αξιών (Πηγή: Γεώργας, 1999· Παπαδήμου, 1999)

Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται και στο Γράφημα 4, εντοπίζονται οι εξής παράγοντες:

- **Ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας**, όπου περιλαμβάνονται δηλώσεις όπως «Ο πατέρας πρέπει να είναι αρχηγός της οικογένειας», «Η μητέρα πρέπει να δέχεται τις αποφάσεις του πατέρα» κ.τ.λ.
- **Οικογενειακές σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας**, όπου περιλαμβάνονται δηλώσεις, όπως «Τα παιδιά πρέπει να βοηθούν στις δουλειές του

σπιτιού», «Τα παιδιά πρέπει να εργάζονται για να βοηθούν την οικογένεια», «Οι γονείς πρέπει να μαθαίνουν τα παιδιά τους να φέρονται σωστά» κ.τ.λ.

Πραγματοποιήθηκε ανάλυση αξιοπιστίας με τον δείκτη Cronbach's alpha, ώστε να επιβεβαιωθεί ότι οι δύο παράγοντες είναι αξιόπιστοι. Όπως γίνεται εμφανές στον Πίνακα 9, οι δείκτες αξιοπιστίας εμφανίζονται υψηλοί τόσο για τον παράγοντα των Ιεραρχικών ρόλων πατέρα και μητέρας ($\alpha=0,798$), όσο και για τον παράγοντα Σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας ($\alpha=0,732$).

Πίνακας 9. Δείκτες αξιοπιστίας (Cronbach's alpha) για τους παράγοντες του Ερωτηματολογίου Οικογενειακών Αξιών

Παράγοντας	Cronbach's alpha
Ιεραρχικός ρόλος πατέρα και μητέρας	0,798
Σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας	0,732

Όσον αφορά στην επεξεργασία των δεδομένων και την εξαγωγή αποτελεσμάτων για τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τους οικογενειακούς ρόλους, βασιστήκαμε στους Παράγοντες που προτείνονται βιβλιογραφικά (Georgas et. al., 2006· Γιώτσα, 2003· Mylonas et. al., 2008).

Συγκεκριμένα, οι οικογενειακοί ρόλοι που διερευνώνται ταξινομούνται σε τρεις διαστάσεις/παράγοντες:

- **Συναισθηματικός ρόλος** (π.χ. ευχάριστο κλίμα στην οικογένεια, συναισθηματική στήριξη στα παιδιά, διατήρηση ηθών/εθίμων, παραδόσεων, θρησκείας),
- **Οικονομική συμβολή** (π.χ. οικονομική διαχείριση του σπιτιού),
- **Φροντίδα παιδιών** (π.χ. πηγαίνει τα παιδιά στο σχολείο, διαβάζει τα παιδιά για το σχολείο).

Υπολογίζοντας, λοιπόν, τους προαναφερθέντες παράγοντες στο παρόν δείγμα, πραγματοποιήθηκε ανάλυση αξιοπιστίας με τον δείκτη Cronbach's alpha, ώστε να επιβεβαιωθεί ότι οι τρεις παράγοντες είναι αξιόπιστοι. Όπως γίνεται εμφανές στον Πίνακα 17, οι δείκτες αξιοπιστίας κυμαίνονται από ικανοποιητικά ($\alpha=0,625$) μέχρι άριστα ($\alpha=0,974$) επίπεδα, για όλα τα μέλη των οποίων διερευνώνται οι οικογενειακοί ρόλοι.

Πίνακας 10. Δείκτες αξιοπιστίας (Cronbach's alpha) για τους παράγοντες του Ερωτηματολογίου Οικογενειακών Ρόλων

Παράγοντας	Cronbach's alpha
Συναισθηματικός ρόλος πατέρα	0.876
Συναισθηματικός ρόλος μητέρας	0.895
Συναισθηματικός ρόλος παππού	0.974
Συναισθηματικός ρόλος γιαγιάς	0.868
Οικονομική συμβολή πατέρα	0.771
Οικονομική συμβολή μητέρας	0.665
Οικονομική συμβολή παππού	0.790
Οικονομική συμβολή γιαγιάς	0.781
Φροντίδα παιδιών από τον πατέρα	0.716
Φροντίδα παιδιών από τη μητέρα	0.625

Φροντίδα παιδιών από τον παππού	0.737
Φροντίδα παιδιών από τη γιαγιά	0.688

Στη συνέχεια, χρησιμοποιώντας, τους προαναφερθέντες παράγοντες, εξετάστηκε η σύνδεση των οικογενειακών ρόλων με το φύλο των συμμετεχόντων (**Ερευνητικά ερωτήματα 2-5**), αλλά και τη γεωγραφική εγγύτητα από τα μέλη της εκτεταμένης οικογένειας, δηλαδή τον πατέρα, τη μητέρα, τον παππού και τη γιαγιά (**Ερευνητικά ερωτήματα 8-11**).

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Αποτελέσματα

10. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

10.1 Γενικές πληροφορίες για την παρουσίαση των αποτελεσμάτων

Για τη διερεύνηση των ερευνητικών ερωτημάτων που τέθηκαν στην παρούσα έρευνα, υπολογίστηκαν περιγραφικά στατιστικά μέτρα (συχνότητες και σχετικές συχνότητες) και τα αντίστοιχα γραφήματα. Επίσης, διενεργήθηκαν ανάλυση αξιοπιστίας με τον δείκτη Cronbach's alpha. Στη συνέχεια, διενεργήθηκαν t-test ανεξάρτητων δειγμάτων, F - test (ANOVA) για τους ελέγχους των μέσων όρων σε ανεξάρτητους πληθυσμούς, t-test κατά ζεύγη, καθώς και έλεγχος γραμμικής συσχέτισης με χρήση του συντελεστή γραμμικής συσχέτισης του Pearson. Το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας ορίστηκε στο $\alpha=0,05$.

Για το t-test ανεξάρτητων δειγμάτων ελέγχθηκαν οι εξής στατιστικές υποθέσεις:

- Τα αποτελέσματα να μην επηρεάζονται από τις ακραίες τιμές. Ο έλεγχος έγινε με σύγκριση της μέσης τιμής με την περικομμένη μέση τιμή.
- Τα δεδομένα να προέρχονται από πληθυσμούς που περιγράφονται ικανοποιητικά από την Κανονική Κατανομή. Ο έλεγχος έγινε με το τεστ των Shapiro – Wilk.
- Να υπάρχει ομοιογένεια των πληθυσμιακών διακυμάνσεων. Ο έλεγχος έγινε με το τεστ του Levene. Σε περίπτωση που δεν υπήρχε ομοιογένεια των πληθυσμιακών διακυμάνσεων, χρησιμοποιήθηκε το τεστ του Welch.
- Οι ανά δύο συγκρίσεις πραγματοποιήθηκαν με χρήση είτε της διόρθωσης Bonferroni, για το F-test, είτε με τη χρήση της διόρθωσης Tamhane, για το Welch test.

Για το t-test κατά ζεύγη ελέγχθηκαν οι εξής υποθέσεις:

- Τα αποτελέσματα να μην επηρεάζονται από τις ακραίες τιμές. Ο έλεγχος έγινε με σύγκριση της μέσης τιμής με την περικομμένη μέση τιμή.
- Τα δεδομένα να προέρχονται από πληθυσμούς που περιγράφονται ικανοποιητικά από την Κανονική Κατανομή. Ο έλεγχος έγινε με το τεστ των Shapiro – Wilk.

10.2 Παρουσίαση αποτελεσμάτων ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τα μέλη της οικογένειας

Με βάση τα δεδομένα που συλλέχθηκαν, όσον αφορά τη γεωγραφική εγγύτητα των συμμετεχόντων από τον πατέρα, τη μητέρα τον παππού και τη γιαγιά, παρουσιάζονται πίνακες που αφορούν τη συχνότητα και τη σχετική συχνότητα (%) της γεωγραφικής εγγύτητας του συμμετέχοντα με τα μέλη της πυρηνικής αλλά και της ευρύτερης οικογένειας (Πίνακας 11).

Πίνακας 11. Παρουσίαση συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα κατοικίας των συμμετεχόντων από μέλη της οικογένειάς τους

	Πατέρας		Μητέρα		Παππούς		Γιαγιά	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Μακριά	89	13,36	80	12,01	149	22,37	148	22,22
Σε κοντινή πόλη	119	17,87	119	17,87	176	26,43	174	26,13
Στην ίδια πόλη	174	26,13	180	27,03	177	26,58	177	26,58
Στην ίδια γειτονιά	69	10,36	69	10,36	62	9,31	67	10,06
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	28	4,20	26	3,90	25	3,75	25	3,75
Πάνω/κάτω/διπλανό διαμέρισμα	96	14,41	96	14,41	47	7,06	48	7,21
Στο ίδιο σπίτι	85	12,76	90	13,51	18	2,70	18	2,70
Missing	6	,90	6	,90	12	1,80	9	1,35
Σύνολο	666	100,0	666	100,0	666	100,0	666	100,0

Στον Πίνακα 12, περιγράφονται οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις των μελών της πυρηνικής και της εκτεταμένης οικογένειας. Παρατηρούμε ότι οι άνδρες και οι γυναίκες του δείγματος κατοικούν πιο κοντά με τη μητέρα και τον πατέρα τους

(στην ίδια γειτονιά, στην ίδια πόλη), σε σύγκριση με τον τόπο διαμονής του παππού και της γιαγιάς (στην ίδια πόλη, σε κοντινή πόλη).

Πίνακας 12. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα κατοικίας με πρόσωπα της πυρηνικής και της ευρύτερης οικογένειας

	Μέσος όρος (Mean)	Τυπική απόκλιση (Std. Deviation)
Πατέρας	3,69	1,97
Μητέρα	3,74	1,97
Παππούς	2,77	1,57
Γιαγιά	2,79	1,57

Όπως φαίνεται στους Πίνακες 11 και 12, αναλυτικά, παρατηρούμε ότι σχετικά με τη γεωγραφική εγγύτητα με τον πατέρα, οι συμμετέχοντες αναφέρουν ότι στο μεγαλύτερο ποσοστό (26,13%) διαμένουν στην ίδια πόλη με τον πατέρα τους, το 17,87% σε κοντινή πόλη, το 14,41% στο πάνω/κάτω/διπλανό διαμέρισμα, το 13,36% σε μακρινή πόλη, το 12,76% στο ίδιο σπίτι, το 10,36% στην ίδια γειτονιά και το 4,20% στο απέναντι σπίτι/κτίριο.

Αντίστοιχα, σχετικά με τη γεωγραφική εγγύτητα με τη μητέρα, οι περισσότεροι συμμετέχοντες απάντησαν ότι μένουν στην ίδια πόλη με τη μητέρα τους σε ποσοστό 27,03%, το 17,87% απάντησε ότι μένει σε κοντινή πόλη, το 14,41% στο πάνω/κάτω/διπλανό διαμέρισμα, το 13,51% στο ίδιο σπίτι, το 12,01% σε μακρινή πόλη, το 10,36% στην ίδια γειτονιά και το 3,90% στο απέναντι σπίτι/κτίριο.

Επιπλέον, οι απαντήσεις των συμμετεχόντων δείχνουν ότι σε ποσοστό 26,58% ζουν στην ίδια πόλη με τον παππού τους, το 26,43% ζει σε κοντινή πόλη, το 22,37% ζει μακριά από τον τόπο κατοικίας του παππού, το 22,37% ζει στην ίδια γειτονιά, το 7,06% ζει στο πάνω/κάτω/διπλανό διαμέρισμα, το 3,75% ζει στο απέναντι σπίτι/κτίριο και το 2,70% ζει στο ίδιο σπίτι.

Τέλος, σχετικά με τη γεωγραφική εγγύτητα με τη γιαγιά, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι ερωτώμενοι ζουν σε ποσοστό 26,58% στην ίδια πόλη, 26,43% σε κοντινή πόλη, το 22,37% ζει μακριά από τον τόπο διαμονής της γιαγιάς, το 10,06% ζει στην ίδια γειτονιά, το 7,21% ζει στο πάνω/κάτω/διπλανό διαμέρισμα, το 3,75% ζει στο απέναντι σπίτι/κτίριο και το 2,70% ζει στο ίδιο σπίτι.

10.3 Παρουσίαση αποτελεσμάτων ως προς τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες

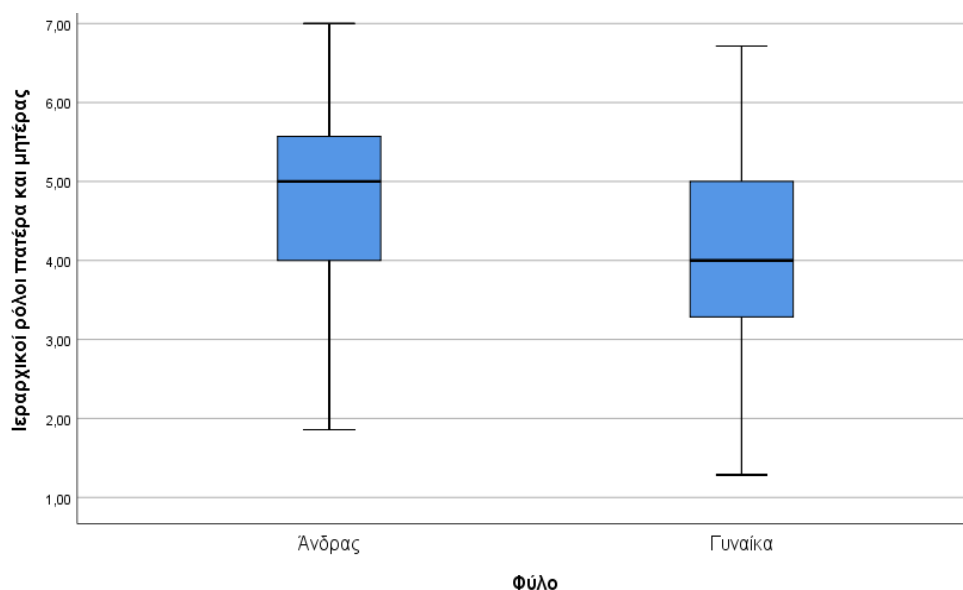
Χρησιμοποιώντας τους προαναφερθέντες παράγοντες (Πίνακας 9), εξετάστηκε η σύνδεση των οικογενειακών αξιών με το φύλο των συμμετεχόντων (**Ερευνητικό ερώτημα 1**), αλλά και τη γεωγραφική εγγύτητα από τα μέλη της εκτεταμένης οικογένειας, δηλαδή τον πατέρα, τη μητέρα, τον παππού και τη γιαγιά (**Ερευνητικό ερώτημα 7**).

Αναλυτικά, όσον αφορά το **φύλο**, από τις στατιστικές αναλύσεις (t-test για ανεξάρτητα δείγματα) προέκυψε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των αντιλήψεων ανδρών και γυναικών για τον ιεραρχικό ρόλο του πατέρα και της μητέρας. Ειδικότερα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 12 και στο Γράφημα 5, οι άνδρες θεωρούν σημαντικότερους τους ιεραρχικούς ρόλους του πατέρα και της μητέρας ($M=4.85$, $SD=1.15$), σε σύγκριση με τις γυναίκες ($M=4.14$, $SD=1.07$). Αντίθετα, δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς το φύλο των συμμετεχόντων, όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας (Πίνακας 12).

Πίνακας 13. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες οικογενειακών αξιών, ως προς το φύλο των συμμετεχόντων

Παράγοντας	Φύλο	Πλήθος(N)	Μέσος όρος (Mean)	Τυπική απόκλιση (Std. Deviation)	t	p
Ιεραρχικός ρόλος πατέρα και μητέρας	Άνδρας	187	4.85	1.15	7.348**	<0.05
	Γυναίκα	476	4.14	1.07		
Σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας	Άνδρας	187	6.21	0.60	-0.163	0.871
	Γυναίκα	476	6.22	0.49		

* $p<0.05$, ** $p<0.01$



Γράφημα 5. Αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για τον ιεραρχικό ρόλο πατέρα και μητέρας

Στη συνέχεια, όσον αφορά τη **γεωγραφική εγγύτητα**, από τις στατιστικές αναλύσεις (F-test ANOVA) δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με τα μέλη της οικογένειας (πατέρας, μητέρα, παππούς, γιαγιά), στις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τον ιεραρχικό ρόλο του πατέρα και της μητέρας, ούτε για τις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας (Πίνακες 13-16).

Πίνακας 14. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες οικογενειακών αξιών, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα των συμμετεχόντων από τον πατέρα

Πόσο μακριά μένετε από τον πατέρα σας;	Ιεραρχικός ρόλος πατέρα και μητέρας					Σχέσεις μεταξύ μελών της οικογένειας				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	89	4,09	1,21	1,081	0,373	89	6,17	0,55	0,767	0,596
Σε κοντινή πόλη	119	4,29	1,17			119	6,26	0,53		
Στην ίδια πόλη	174	4,37	1,10			174	6,22	0,55		
Στην ίδια γειτονιά	69	4,31	1,14			69	6,22	0,40		

Απέναντι σπίτι ή κτίριο	28	4,31	1,06		28	6,09	0,57
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	96	4,44	1,14		96	6,16	0,56
Στο ίδιο σπίτι	85	4,48	1,27		85	6,26	0,43
Σύνολο	660	4,33	1,16		660	6,21	0,52

**p<0.05, **p<0.01*

Πίνακας 15. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες οικογενειακών αξιών, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα των συμμετεχόντων από τη μητέρα

Πόσο μακριά μένετε από τη μητέρα σας;	Ιεραρχικός ρόλος πατέρα και μητέρας					Σχέσεις μεταξύ μελών της οικογένειας				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	80	4,20	1,22			80	6,18	0,57		
Σε κοντινή πόλη	119	4,22	1,16			119	6,25	0,53		
Στην ίδια πόλη	180	4,35	1,12			180	6,22	0,55		
Στην ίδια γειτονιά	69	4,30	1,14			69	6,22	0,40		
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	26	4,37	1,07	0,682	0,664	26	6,12	0,57	0,443	0,850
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	96	4,45	1,13			96	6,17	0,57		
Στο ίδιο σπίτι	90	4,46	1,26			90	6,23	0,43		
Σύνολο	660	4,33	1,16			660	6,21	0,52		

**p<0.05, **p<0.01*

Πίνακας 16. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες οικογενειακών αξιών, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα των συμμετεχόντων από τον παππού

Πόσο μακριά μένετε από τον παππού σας;	Ιεραρχικός ρόλος πατέρα και μητέρας					Σχέσεις μεταξύ μελών της οικογένειας				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	149	4,11	1,11			149	6,18	0,48		
Σε κοντινή πόλη	176	4,28	1,15			176	6,23	0,54		
Στην ίδια πόλη	177	4,43	1,15			177	6,22	0,53		
Στην ίδια γειτονιά	62	4,59	1,16			62	6,21	0,47		
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	4,55	1,22	2,01 8	0,061	25	6,28	0,58	0,348	0,911
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	47	4,30	1,29			47	6,15	0,62		
Στο ίδιο σπίτι	18	4,66	1,27			18	6,19	0,37		
Σύνολο	654	4,33	1,16			654	6,21	0,52		

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Πίνακας 17. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες οικογενειακών αξιών, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα των συμμετεχόντων από τη γιαγιά

Πόσο μακριά μένετε από τη γιαγιά σας;	Ιεραρχικός ρόλος πατέρα και μητέρας					Σχέσεις μεταξύ μελών της οικογένειας				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	148	4,13	1,13	2,072	0,055	148	6,18	0,49	0,597	0,733
Σε κοντινή πόλη	174	4,31	1,13			174	6,24	0,54		
Στην ίδια πόλη	177	4,42	1,15			177	6,21	0,53		
Στην ίδια γειτονιά	67	4,60	1,16			67	6,25	0,48		
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	4,58	1,23			25	6,30	0,59		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	48	4,21	1,31			48	6,12	0,60		
Στο ίδιο σπίτι	18	4,66	1,27			18	6,187	0,37		
Σύνολο	657	4,34	1,16			657	6,21	0,52		

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

10.4 Παρουσίαση αποτελεσμάτων ως προς τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τους οικογενειακούς ρόλους

10.4.1 Συναισθηματικός ρόλος

Αναλυτικά, όσον αφορά τον **συναισθηματικό ρόλο** των μελών της οικογένειας, από τις στατιστικές αναλύσεις (t-test για ανεξάρτητα δείγματα) προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των αντιλήψεων **ανδρών και γυναικών**, όσον αφορά τον συναισθηματικό ρόλο του πατέρα, της μητέρας και της γιαγιάς (Πίνακας 18).

Πίνακας 18. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος, ως προς το φύλο των συμμετεχόντων

	Φύλο γονέων	Πλήθος (N)	Μέσος όρος (Mean)	Τυπική απόκλιση (Std. Deviation)	t	p
Συναισθηματικός Ρόλος Πατέρα	Άνδρας	187	4,87	0,59	5,674**	<0.05
	Γυναίκα	477	4,53	0,92		
Συναισθηματικός Ρόλος Μητέρας	Άνδρας	187	5,25	0,64	-2,246*	0.025
	Γυναίκα	477	5,36	0,51		
Συναισθηματικός Ρόλος Παππού	Άνδρας	187	4,04	0,83	-0.443	0.658
	Γυναίκα	477	4,07	0,93		
Συναισθηματικός Ρόλος Γιαγιάς	Άνδρας	187	4,36	0,84	-2.143*	0.032
	Γυναίκα	477	4,53	0,89		

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 18, λοιπόν, οι άνδρες θεωρούν πιο σημαντικό τον συναισθηματικό ρόλο του πατέρα ($M=4.87$, $SD.=0.59$), σε σχέση με τις απαντήσεις

των γυναικών ($M=4.53$, $SD=0.92$), ενώ θεωρούν λιγότερο σημαντικό τον συναισθηματικό ρόλο της μητέρας ($M= 5.25$, $SD=0.64$), σε σχέση με τις γυναίκες ($M= 5.36$, $SD=0.51$). Επίσης, οι άνδρες θεωρούν σε στατιστικό σημαντικό βαθμό ότι ο συναισθηματικός ρόλος της γιαγιάς ($M=4.36$, $SD=0.84$) είναι λιγότερο σημαντικός, σε σχέση με τις απαντήσεις των γυναικών ($M= 4.53$, $SD=0.89$).

Στη συνέχεια, εξετάζοντας την ύπαρξη ή μη στατιστικά σημαντικών διαφορών όσον αφορά τον **συναισθηματικό ρόλο** των μελών της οικογένειας των συμμετεχόντων, ως προς τη **γεωγραφική εγγύτητα**, από το F-test (ANOVA), δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στον συναισθηματικό ρόλο του πατέρα και της μητέρας (Πίνακες 19-22).

Πίνακας 19. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα

Πόσο μακριά μένετε από τον πατέρα σας;	Συναισθηματικός ρόλος πατέρα					Συναισθηματικός ρόλος μητέρας				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	89	4,47	1,01			89	5,22	0,62		
Σε κοντινή πόλη	119	4,67	0,74			119	5,33	0,50		
Στην ίδια πόλη	174	4,69	0,71			174	5,37	0,51		
Στην ίδια γειτονιά	69	4,59	0,78			69	5,29	0,52		
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	28	4,45	1,27	0.905	0.492	28	5,39	0,42	0.987	0.433
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	96	4,69	0,86			96	5,32	0,71		
Στο ίδιο σπίτι	85	4,55	0,98			85	5,39	0,49		
Σύνολο	660	4,62	0,86			660	5,33	0,55		

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

Πίνακας 20. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός

ρόλος του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα

Πόσο μακριά μένετε από τη μητέρα σας;	Συναισθηματικός ρόλος πατέρα					Συναισθηματικός ρόλος μητέρας				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	80	4,5 8	0,8 7			80	5,2 3	0,6 1		
Σε κοντινή πόλη	11 9	4,6 2	0,7 8			11 9	5,3 2	0,5 1		
Στην ίδια πόλη	18 0	4,7 0	0,7 0	0.86	0.52	18 0	5,3 6	0,5 2	0.87	0.51
Στην ίδια γειτονιά	69	4,6 1	0,7 8	4	3	69	5,2 9	0,5 2	1	6
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	26	4,5 4	1,2 0			26	5,4 0	0,4 3		
Πάνω/Κάτω/ Διπλανό διαμέρισμα	96	4,7 0	0,8 6			96	5,3 2	0,7 1		
Στο ίδιο σπίτι	90	4,4 4	1,1 3			90	5,3 9	0,4 9		
Σύνολο	66 0	4,6 2	0,8 6			66 0	5,3 3	0,5 5		

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

Πίνακας 21. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον παππού

Πόσο μακριά μένετε από τον παππού σας;	Συναισθηματικός ρόλος πατέρα					Συναισθηματικός ρόλος μητέρας				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	149	4,59	0,90			149	5,25	0,57		
Σε κοντινή πόλη	176	4,67	0,75			176	5,36	0,51		
Στην ίδια πόλη	177	4,60	0,85			177	5,34	0,55		

Στην ίδια γειτονιά	62	4,60	0,74	0.193	0.979	62	5,31	0,57	0.992	0.430
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	4,57	1,16			25	5,48	0,36		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	47	4,66	0,98			47	5,32	0,77		
Στο ίδιο σπίτι	18	4,59	1,17			18	5,44	0,39		
Σύνολο	654	4,62	0,86			654	5,33	0,55		

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

Πίνακας 22. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη γιαγιά

Πόσο μακριά μένετε από τη γιαγιά σας;	Συναισθηματικός ρόλος πατέρα					Συναισθηματικός ρόλος μητέρας				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	14 8	4,5 9	0,9 0			14 8	5,2 6	0,5 6		
Σε κοντινή πόλη	17 4	4,6 5	0,7 5			17 4	5,3 5	0,5 1		
Στην ίδια πόλη	17 7	4,6 0	0,8 6	0.11 4	0.99 5	17 7	5,3 5	0,5 4	0.87 5	0.51 2
Στην ίδια γειτονιά	67	4,6 4	0,7 2			67	5,3 1	0,5 9		
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	4,5 9	1,1 8			25	5,4 7	0,4 2		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	48	4,6 6	0,9 8			48	5,3 3	0,7 6		
Στο ίδιο σπίτι	18	4,5 9	1,1 7			18	5,4 4	0,4 0		
Σύνολο	65 7	4,6 2	0,8 6			65 7	5,3 3	0,5 5		

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

Αντίθετα, εξετάζοντας την ύπαρξη ή μη στατιστικά σημαντικών διαφορών όσον αφορά τον **συναισθηματικό ρόλο** των μελών της οικογένειας των συμμετεχόντων, ως προς τη **γεωγραφική εγγύτητα**, από το F-test (ANOVA), προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στον συναισθηματικό ρόλο του παππού και της γιαγιάς (Πίνακες 23-26).

Όπως γίνεται εμφανές στον Πίνακα 23, όσο πιο κοντά με την οικογένεια μένει ο πατέρας, τόσο περισσότερο εμπλέκεται συναισθηματικά ο παππούς και η γιαγιά με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας.

Πίνακας 23. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα

Πόσο μακριά μένετε από τον πατέρα σας;	Συναισθηματικός ρόλος παππού					Συναισθηματικός ρόλος γιαγιάς				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	89	3,59	1,16			89	4,16	1,06		
Σε κοντινή πόλη	119	4,02	0,96			119	4,38	0,89		
Στην ίδια πόλη	174	4,05	0,90			174	4,46	0,92		
Στην ίδια γειτονιά	69	4,09	0,61			69	4,53	0,72		
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	28	4,46	0,78	4.786**	<0.05	28	4,81	0,58	4.287*	<0.05
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	96	4,21	0,77			96	4,68	0,71		
Στο ίδιο σπίτι	85	4,24	0,81			85	4,59	0,85		
Σύνολο	660	4,06	0,91			660	4,48	0,88		

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

Αντίστοιχα, όπως γίνεται εμφανές στον Πίνακα 24, παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά τόσο στον συναισθηματικό ρόλο του παππού, όσο και στον συναισθηματικό ρόλο της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα των συμμετεχόντων από τη μητέρα τους.

Πίνακας 24. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα

Πόσο μακριά μένετε από τη μητέρα σας;	Συναισθηματικός ρόλος παππού					Συναισθηματικός ρόλος γιαγιάς				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	80	3,66	1,10			80	4,20	1,03		
Σε κοντινή πόλη	119	4,00	0,99			119	4,35	0,92		
Στην ίδια πόλη	180	4,03	0,92			180	4,44	0,95		
Στην ίδια γειτονιά	69	4,10	0,60	3.774**	0.001	69	4,56	0,68	3.986*	0.001
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	26	4,40	0,75			26	4,79	0,56		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	96	4,22	0,78			96	4,67	0,71		
Στο ίδιο σπίτι	90	4,22	0,88			90	4,59	0,85		
Σύνολο	660	4,06	0,91			660	4,48	0,88		

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

Αντίστοιχα, όπως γίνεται εμφανές στον Πίνακα 25, παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά τόσο στον συναισθηματικό ρόλο του παππού, όσο και στον συναισθηματικό ρόλο της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα των συμμετεχόντων από τον παππού τους. Ο συναισθηματικός ρόλος που έχει στην οικογένεια ο παππούς και η γιαγιά συνδέεται με το πόσο κοντά μένει ο παππούς στην οικογένεια.

Πίνακας 25. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον παππού

Πόσο μακριά μένετε από τον παππού σας;	Συναισθηματικός ρόλος παππού					Συναισθηματικός ρόλος γιαγιάς				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	149	3,73	1,10			149	4,21	1,04		
Σε κοντινή πόλη	176	4,02	0,86			176	4,47	0,81		
Στην ίδια πόλη	177	4,14	0,86			177	4,53	0,87		
Στην ίδια γειτονιά	62	4,18	0,76	6.550**	<0.05	62	4,57	0,69	6.338*	<0.05
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	4,53	0,62			25	4,96	0,61		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	47	4,42	0,72			47	4,83	0,62		
Στο ίδιο σπίτι	18	4,14	0,72			18	4,44	0,87		
Σύνολο	654	4,06	0,91			654	4,48	0,88		

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Τέλος, όπως γίνεται εμφανές στον Πίνακα 26, παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά τόσο στον συναισθηματικό ρόλο του παππού, όσο και στον συναισθηματικό ρόλο της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα των συμμετεχόντων από τη γιαγιά τους. Ο συναισθηματικός ρόλος που έχει στην οικογένεια ο παππούς και η γιαγιά συνδέεται με το πόσο κοντά μένει η γιαγιά στην οικογένεια.

Πίνακας 26. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Συναισθηματικός ρόλος του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη γιαγιά

Πόσο μακριά μένετε από τη γιαγιά σας;	Συναισθηματικός ρόλος παππού					Συναισθηματικός ρόλος γιαγιάς				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p

	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	148	3,72	1,10			148	4,18	1,05		
Σε κοντινή πόλη	174	4,03	0,85			174	4,48	0,80		
Στην ίδια πόλη	177	4,14	0,87			177	4,54	0,89		
Στην ίδια γειτονιά	67	4,23	0,76	6.077**	<0.05	67	4,60	0,69	5.631*	<0.05
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	4,46	0,62			25	4,88	0,65		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	48	4,37	0,79			48	4,81	0,64		
Στο ίδιο σπίτι	18	4,14	0,72			18	4,44	0,87		
Σύνολο	657	4,05	0,92			657	4,48	0,88		

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

10.4.2 Οικονομική συμβολή

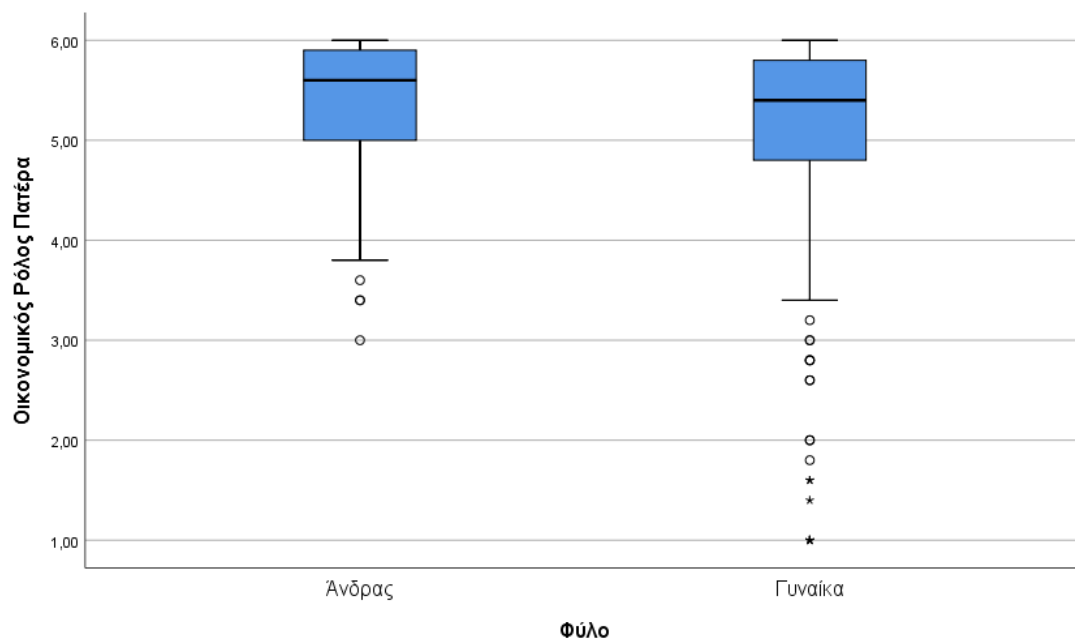
Στη συνέχεια, όσον αφορά την **οικονομική συμβολή** των μελών της οικογένειας, από τις στατιστικές αναλύσεις (t-test για ανεξάρτητα δείγματα) προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των αντιλήψεων **ανδρών και γυναικών**, όσον αφορά την οικονομική συμβολή του πατέρα, της μητέρας, του παππού και της γιαγιάς (Πίνακας 27).

Πίνακας 27. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή, ως προς το φύλο των συμμετεχόντων

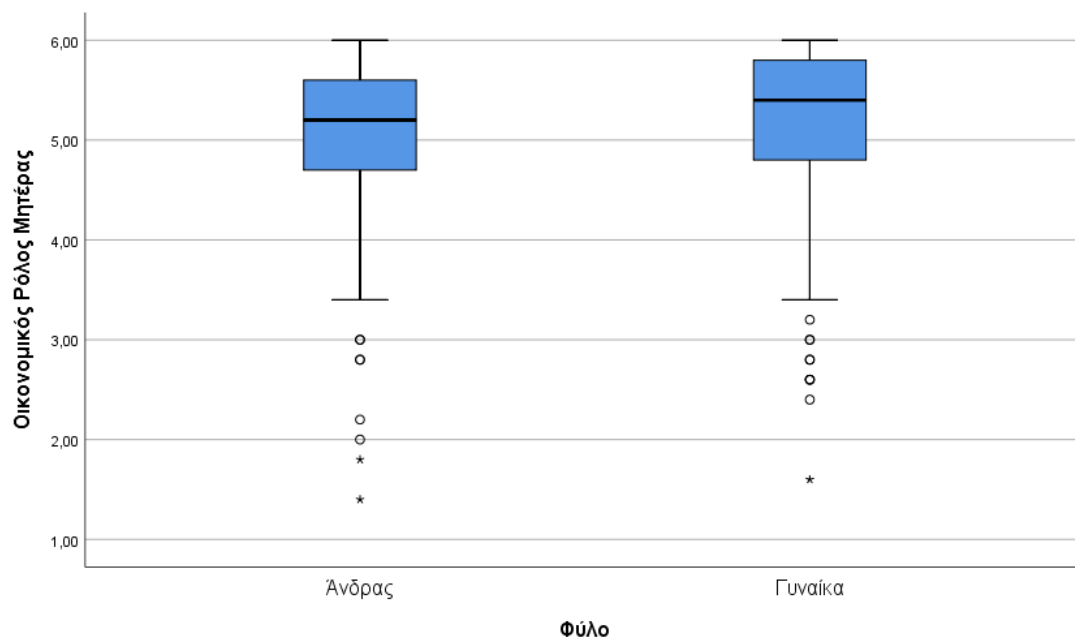
	Φύλο γονέων	Πλήθος (N)	Μέσος όρος (Mean)	Τυπική απόκλιση (Std. Deviation)	t	p
Οικονομική συμβολή Πατέρα	Άνδρας	187	5,41	0,61	2.851**	0.004
	Γυναίκα	476	5,20	0,93		

Οικονομική συμβολή Μητέρας	Άνδρας	187	5,03	0,86	-3.253**	0.001
	Γυναίκα	476	5,26	0,72		
Οικονομική συμβολή Παππού	Άνδρας	187	3,21	1,06	-2.203*	0.028
	Γυναίκα	476	3,42	1,13		
Οικονομική συμβολή Γιαγιάς	Άνδρας	187	3,06	1,00	-3.176**	0.002
	Γυναίκα	476	3,36	1,12		

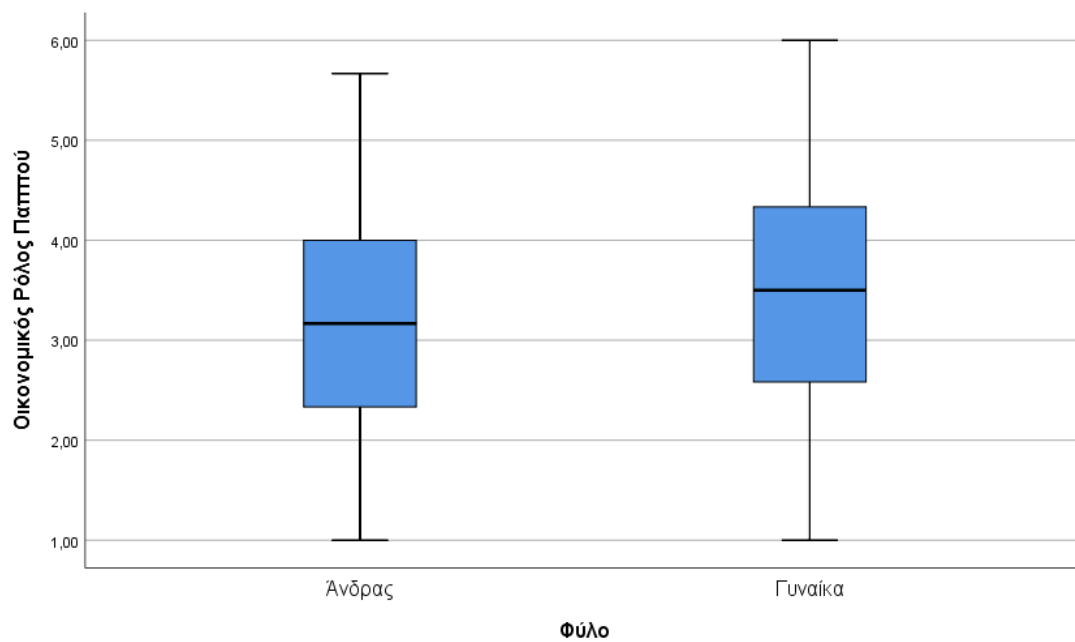
Ειδικότερα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 27, οι άνδρες απάντησαν ότι ο πατέρας (Γράφημα 6) έχει μεγαλύτερη οικονομική συμβολή ($M=5.41$, $SD=0.61$) σε σχέση με τις απαντήσεις των γυναικών ($M=5.20$, $SD=0.93$). Επίσης, οι άνδρες του δείγματος θεωρούν την οικονομική συμβολή της μητέρας ($M=5.03$, $SD=0.86$) λιγότερο σημαντική σε σχέση πάντα με τις απαντήσεις των γυναικών ($M=5.26$, $SD=0.72$) (Γράφημα 7), η οικονομική συμβολή του παππού ($M=3.21$, $SD=1.06$) είναι λιγότερο σημαντική σε σχέση με τις απαντήσεις των γυναικών ($M=3.42$, $SD=1.13$) (Γράφημα 8) και τέλος, οι άνδρες απάντησαν ότι η οικονομική συμβολή της γιαγιάς ($M=3.06$, $SD=1.00$) είναι λιγότερο σημαντική σε σχέση με τις απαντήσεις των γυναικών ($M=3.36$, $SD=1.12$) (Γράφημα 9).



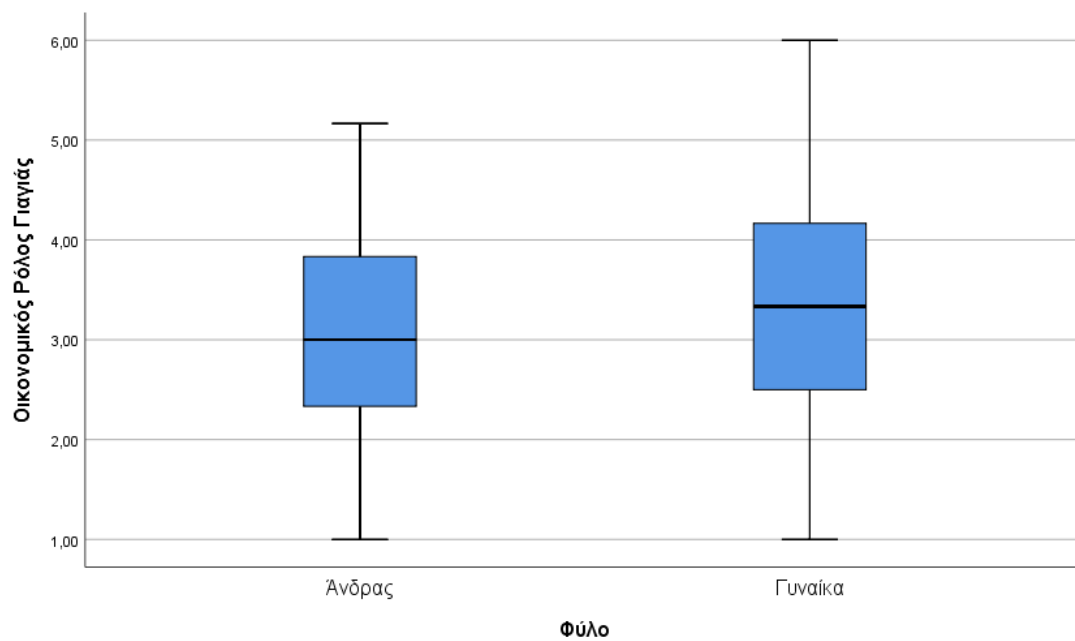
Γράφημα 6. Αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για την οικονομική συμβολή του πατέρα



Γράφημα 7. Αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για την οικονομική συμβολή της μητέρας



Γράφημα 8. Αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για την οικονομική συμβολή του παππού



Γράφημα 9. Αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για την οικονομική συμβολή της γιαγιάς

Στη συνέχεια, εξετάζοντας την ύπαρξη ή μη στατιστικά σημαντικών διαφορών όσον αφορά την **οικονομική συμβολή** των μελών της πυρηνικής οικογένειας των συμμετεχόντων, ως προς τη **γεωγραφική εγγύτητα**, από το F-test (ANOVA), προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές:

(α) στην οικονομική συμβολή του πατέρα, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα (Πίνακας 28),

(β) στην οικονομική συμβολή του πατέρα, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα (Πίνακας 29),

Σε όλες τις περιπτώσεις, η οικονομική συμβολή του εκάστοτε μέλους γίνεται αντιληπτή ως περισσότερο σημαντική από τους συμμετέχοντες, όταν μένουν κοντά στα αντίστοιχα μέλη της οικογένειάς τους.

Πίνακας 28. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα

Πόσο μακριά μένετε από τον πατέρα σας;	Οικονομική συμβολή πατέρα					Οικονομική συμβολή μητέρας				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	89	5,08	1,10			89	5,12	0,86		
Σε κοντινή πόλη	119	5,31	0,76			119	5,21	0,76		
Στην ίδια πόλη	174	5,44	0,63			174	5,22	0,75		
Στην ίδια γειτονιά	69	5,21	0,78			69	5,28	0,70		
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	28	4,98	1,26	2.864*	0.011	28	5,09	0,74	0.501	0.808
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	96	5,21	0,87			96	5,17	0,80		
Στο ίδιο σπίτι	84	5,17	0,93			84	5,14	0,74		
Σύνολο	659	5,26	0,85			659	5,19	0,77		

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Πίνακας 29. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα

Πόσο μακριά μένετε από τη μητέρα σας;	Οικονομική συμβολή πατέρα					Οικονομική συμβολή μητέρας				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	80	5,20	0,90	3.029**	0.008	80	5,15	0,85	0.343	0.954
Σε κοντινή πόλη	119	5,25	0,80			119	5,21	0,76		
Στην ίδια πόλη	180	5,45	0,62			180	5,20	0,77		
Στην ίδια γειτονιά	69	5,24	0,76			69	5,28	0,70		
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	26	5,03	1,28			26	5,09	0,76		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	96	5,19	0,87			96	5,16	0,80		
Στο ίδιο σπίτι	89	5,07	1,11			89	5,15	0,73		
Σύνολο	659	5,26	0,85			659	5,19	0,77		

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Πίνακας 30. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον παππού

Πόσο μακριά μένετε από τον παππού σας;	Οικονομική συμβολή πατέρα					Οικονομική συμβολή μητέρας				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	148	5,24	0,91	0.378	0.893	148	5,20	0,78	0.533	0.783
Σε κοντινή πόλη	176	5,30	0,76			176	5,12	0,81		
Στην ίδια πόλη	177	5,28	0,83			177	5,24	0,72		
Στην ίδια γειτονιά	62	5,24	0,63			62	5,20	0,78		
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	5,23	1,12			25	5,26	0,59		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	47	5,16	1,07			47	5,27	0,83		

Στο ίδιο σπίτι	18	5,06	1,23		18	5,09	0,79
Σύνολο	653	5,25	0,86		653	5,19	0,77

**p<0.05, **p<0.01*

Πίνακας 31. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του πατέρα και της μητέρας, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη γιαγιά

Πόσο μακριά μένετε από τη γιαγιά σας;	Οικονομική συμβολή πατέρα					Οικονομική συμβολή μητέρας				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	147	5,24	0,92			147	5,19	0,78		
Σε κοντινή πόλη	174	5,30	0,77			174	5,12	0,81		
Στην ίδια πόλη	177	5,28	0,82			177	5,24	0,72		
Στην ίδια γειτονιά	67	5,28	0,63	0.458	0.840	67	5,22	0,77	0.449	0.433
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	5,22	1,10			25	5,22	0,58		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	48	5,13	1,06			48	5,25	0,83		
Στο ίδιο σπίτι	18	5,06	1,23			18	5,09	0,79		
Σύνολο	656	5,26	0,86			656	5,19	0,77		

**p<0.05, **p<0.01*

Επίσης, εξετάζοντας την ύπαρξη ή μη στατιστικά σημαντικών διαφορών όσον αφορά την **οικονομική συμβολή** των μελών της εκτεταμένης οικογένειας των συμμετεχόντων, ως προς τη **γεωγραφική εγγύτητα**, από το F-test (ANOVA), προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές:

(α) στην οικονομική συμβολή του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα (Πίνακας 32),

(β) στην οικονομική συμβολή του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα (Πίνακας 33),

(γ) στην οικονομική συμβολή του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον παππού (Πίνακας 34) και

(δ) στην οικονομική συμβολή του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη γιαγιά (Πίνακας 35).

Σε όλες τις περιπτώσεις, η οικονομική συμβολή του εκάστοτε μέλους γίνεται αντιληπτή ως περισσότερο σημαντική από τους συμμετέχοντες, όταν μένουν κοντά στα αντίστοιχα μέλη της οικογένειάς τους.

Πίνακας 32. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα

Πόσο μακριά μένετε από τον πατέρα σας;	Οικονομική συμβολή παππού					Οικονομική συμβολή γιαγιάς				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	89	2,98	1,21			89	3,00	1,15		
Σε κοντινή πόλη	119	3,29	1,17			119	3,20	1,12		
Στην ίδια πόλη	174	3,26	1,05			174	3,13	1,05		
Στην ίδια γειτονιά	69	3,51	0,92	4.072**	0.001	69	3,52	0,97	3.400**	0.003
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	28	3,78	1,13			28	3,66	1,13		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	96	3,47	1,11			96	3,41	1,12		
Στο ίδιο σπίτι	84	3,65	1,09			84	3,47	1,07		
Σύνολο	659	3,36	1,12			659	3,27	1,10		

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Πίνακας 33. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα

Πόσο μακριά μένετε από τη μητέρα σας;	Οικονομική συμβολή παππού					Οικονομική συμβολή γιαγιάς				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p

Μακριά	80	3,02	1,21			80	3,00	1,18		
Σε κοντινή πόλη	119	3,30	1,17			119	3,20	1,12		
Στην ίδια πόλη	180	3,23	1,06			180	3,12	1,04		
Στην ίδια γειτονιά	69	3,50	0,93	3.469**	0.002	69	3,55	0,97	3.548**	0.002
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	26	3,71	1,10			26	3,64	1,13		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	96	3,48	1,11			96	3,41	1,12		
Στο ίδιο σπίτι	89	3,63	1,13			89	3,47	1,06		
Σύνολο	659	3,36	1,12			659	3,27	1,10		

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

Πίνακας 34. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον παππού

Πόσο μακριά μένετε από τον παππού σας;	Οικονομική συμβολή παππού					Οικονομική συμβολή γιαγιάς				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	148	3,13	1,16			148	3,10	1,16		
Σε κοντινή πόλη	176	3,27	1,11			176	3,20	1,07		
Στην ίδια πόλη	177	3,35	1,11			177	3,19	1,04		
Στην ίδια γειτονιά	62	3,45	0,97	4.887**	<0.05	62	3,48	0,98	4.998**	<0.05
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	3,97	1,10			25	3,77	1,10		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	47	3,93	1,04			47	3,88	1,04		
Στο ίδιο σπίτι	18	3,66	0,89			18	3,57	1,06		
Σύνολο	653	3,36	1,12			653	3,28	1,09		

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

Πίνακας 35. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Οικονομική συμβολή του παππού και της γιαγιάς, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη γιαγιά

Πόσο μακριά μένετε από τη γιαγιά σας;	Οικονομική συμβολή παππού					Οικονομική συμβολή γιαγιάς				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	147	3,12	1,16			147	3,08	1,18		
Σε κοντινή πόλη	174	3,31	1,10			174	3,21	1,07		
Στην ίδια πόλη	177	3,33	1,12			177	3,20	1,05		
Στην ίδια γειτονιά	67	3,51	0,99	3.071**	0.001	67	3,52	1,00	4.056**	<0.05
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	3,76	1,12			25	3,59	1,06		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	48	3,83	1,10			48	3,80	1,08		
Στο ίδιο σπίτι	18	3,66	0,89			18	3,57	1,06		
Σύνολο	656	3,36	1,12			656	3,28	1,10		

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

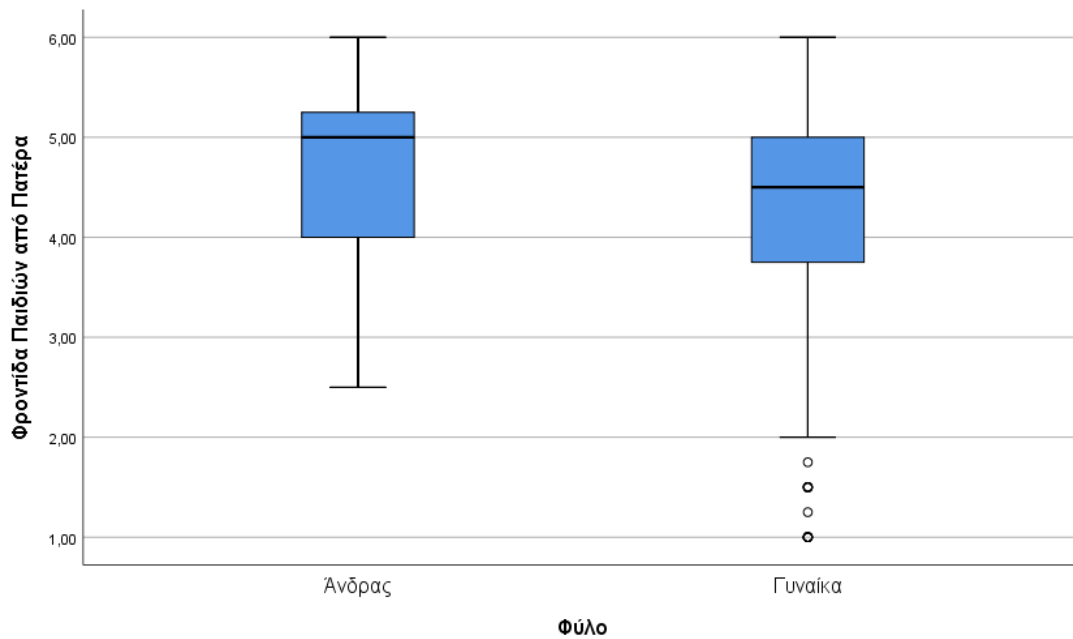
10.4.3 Φροντίδα των παιδιών

Έπειτα, όσον αφορά τη **φροντίδα των παιδιών** από τα μέλη της οικογένειας, από τις στατιστικές αναλύσεις (t-test για ανεξάρτητα δείγματα) προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των αντιλήψεων **ανδρών και γυναικών**, όσον τη φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα.

Πίνακας 36. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών, ως προς το φύλο των συμμετεχόντων

	Φύλο γονέων	Πλήθος (N)	Μέσος όρος (Mean)	Τυπική απόκλιση (Std. Deviation)	t	p
Φροντίδα των παιδιών από τον Πατέρα	Άνδρας	187	4,71	0,83	5.637**	<0.05
	Γυναίκα	476	4,27	1,05		
Φροντίδα των παιδιών από τη Μητέρα	Άνδρας	187	5,38	0,68	0.866	0.387
	Γυναίκα	476	5,33	0,69		
Φροντίδα των παιδιών από τον Παππού	Άνδρας	187	3,68	1,00	1.030	0.303
	Γυναίκα	476	3,58	1,09		
Φροντίδα των παιδιών από τη Γιαγιά	Άνδρας	187	3,85	0,90	-0.211	0.833
	Γυναίκα	476	3,87	0,96		

Ειδικότερα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 36 και το Γράφημα 10, οι άνδρες του δείγματος απάντησαν ότι ο ρόλος του πατέρα στη φροντίδα των παιδιών είναι σημαντικότερος από αυτόν της μητέρας ($M=4,71$, $SD.=0.83$), σε σχέση με τις απαντήσεις των γυναικών ($M=4,27$, $SD=1.05$).



Γράφημα 10. Αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για τη φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα

Στη συνέχεια, εξετάζοντας την ύπαρξη ή μη στατιστικά σημαντικών διαφορών όσον αφορά τη **φροντίδα των παιδιών** από τα μέλη της πυρηνικής οικογένειας των συμμετεχόντων, ως προς τη **γεωγραφική εγγύτητα**, από το F-test (ANOVA), δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στη φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα και τη μητέρα (Πίνακες 37-40).

Πίνακας 37. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα και τη μητέρα, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα

Πόσο μακριά μένετε από τον πατέρα σας;	Φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα					Φροντίδα των παιδιών από τη μητέρα				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	89	4,24	1,14			89	5,28	0,78		
Σε κοντινή πόλη	119	4,45	0,91			119	5,36	0,66		
Στην ίδια πόλη	174	4,54	0,92			174	5,41	0,63		
Στην ίδια γειτονιά	69	4,37	0,97	1.339	0.238	69	5,34	0,70	0.629	0.707

Απέναντι σπίτι ή κτίριο	28	4,15	1,31		28	5,38	0,60
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	96	4,36	1,00		96	5,32	0,70
Στο ίδιο σπίτι	84	4,32	1,10		84	5,26	0,77
Σύνολο	659	4,40	1,01		659	5,34	0,69

**p<0.05, **p<0.01*

Πίνακας 38. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα και τη μητέρα, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα

Πόσο μακριά μένετε από τη μητέρα σας;	Φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα					Φροντίδα των παιδιών από τη μητέρα				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	80	4,36	1,04			80	5,29	0,78		
Σε κοντινή πόλη	119	4,39	0,96			119	5,35	0,67		
Στην ίδια πόλη	180	4,54	0,91			180	5,42	0,63		
Στην ίδια γειτονιά	69	4,43	0,92	1.251	0.278	69	5,33	0,70	0.882	0.433
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	26	4,21	1,30			26	5,38	0,63		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	96	4,36	1,00			96	5,33	0,69		
Στο ίδιο σπίτι	89	4,22	1,20			89	5,23	0,77		
Σύνολο	659	4,40	1,01			659	5,34	0,69		

**p<0.05, **p<0.01*

Πίνακας 39. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα και τη μητέρα, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον παππού

Πόσο μακριά μένετε από τον παππού σας;	Φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα					Φροντίδα των παιδιών από τη μητέρα				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	148	4,45	1,07			148	5,36	0,74		
Σε κοντινή πόλη	176	4,38	0,92			176	5,36	0,66		
Στην ίδια πόλη	177	4,42	0,94			177	5,38	0,62		
Στην ίδια γειτονιά	62	4,29	0,97	0.276	0.947	62	5,14	0,84	1.679	0.124
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	4,41	1,24			25	5,52	0,50		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	47	4,30	1,25			47	5,34	0,78		
Στο ίδιο σπίτι	18	4,32	1,25			18	5,08	0,71		
Σύνολο	653	4,39	1,01			653	5,34	0,69		

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Πίνακας 40. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα και τη μητέρα, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη γιαγιά

Πόσο μακριά μένετε από τη γιαγιά σας;	Φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα					Φροντίδα των παιδιών από τη μητέρα				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	147	4,45	1,08			147	5,37	0,73		
Σε κοντινή πόλη	174	4,38	0,91			174	5,36	0,67		
Στην ίδια πόλη	177	4,41	0,96			177	5,38	0,62		
Στην ίδια γειτονιά	67	4,36	0,95	0.181	0.982	67	5,18	0,78	1.358	0.229
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	4,40	1,21			25	5,47	0,54		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	48	4,27	1,23			48	5,31	0,82		
Στο ίδιο σπίτι	18	4,32	1,25			18	5,08	0,71		

Σύνολο	656	4,39	1,01	656	5,34	0,69
--------	-----	------	------	-----	------	------

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Εξετάζοντας, από την άλλη πλευρά, την ύπαρξη ή μη στατιστικά σημαντικών διαφορών όσον αφορά τη **φροντίδα των παιδιών** από τα μέλη της εκτεταμένης οικογένειας των συμμετεχόντων, ως προς τη **γεωγραφική εγγύτητα**, από το F-test (ANOVA), προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στη φροντίδα των παιδιών από τον παππού και τη γιαγιά, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από όλα τα μέλη, δηλαδή πατέρα, μητέρα, παππού και γιαγιά (Πίνακες 41-44).

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι όσο πιο κοντά μένουν οι γονείς με τον πατέρα, τη μητέρα, το παππού και τη γιαγιά, τόσο πιο μεγάλη είναι η άποψή τους για το ρόλο των παππούδων στη φροντίδα των παιδιών.

Πίνακας 41. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον παππού και τη γιαγιά, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον πατέρα

Πόσο μακριά μένετε από τον πατέρα σας;	Φροντίδα των παιδιών από τον παππού					Φροντίδα των παιδιών από τη γιαγιά				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	89	3,27	1,19			89	3,60	1,05		
Σε κοντινή πόλη	119	3,35	1,06			119	3,63	0,94		
Στην ίδια πόλη	174	3,55	1,01			174	3,83	0,95		
Στην ίδια γειτονιά	69	3,78	0,96	6.755**	<0.05	69	4,03	0,83	6.238**	<0.05
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	28	4,37	1,12			28	4,49	0,78		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	96	3,81	0,98			96	4,11	0,89		
Στο ίδιο σπίτι	84	3,78	1,00			84	3,90	0,85		
Σύνολο	659	3,60	1,07			659	3,86	0,94		

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Πίνακας 42. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον παππού και τη γιαγιά, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη μητέρα

Πόσο μακριά μένετε από τη μητέρα σας;	Φροντίδα των παιδιών από τον παππού					Φροντίδα των παιδιών από τη γιαγιά				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	80	3,31	1,20			80	3,62	1,09		
Σε κοντινή πόλη	119	3,34	1,06			119	3,62	0,95		
Στην ίδια πόλη	180	3,53	1,02			180	3,81	0,95		
Στην ίδια γειτονιά	69	3,80	0,93	6.041**	<0.05	69	4,06	0,80	6.054**	<0.05
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	26	4,34	1,13			26	4,49	0,80		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	96	3,80	0,97			96	4,10	0,89		
Στο ίδιο σπίτι	89	3,78	1,03			89	3,91	0,84		
Σύνολο	659	3,60	1,07			659	3,86	0,94		

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Πίνακας 43. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον παππού και τη γιαγιά, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τον παππού

Πόσο μακριά μένετε από τον παππού σας;	Φροντίδα των παιδιών από τον παππού					Φροντίδα των παιδιών από τη γιαγιά				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	148	3,38	1,13			148	3,68	1,04		
Σε κοντινή πόλη	176	3,39	1,03			176	3,69	0,91		
Στην ίδια πόλη	177	3,73	1,01			177	3,96	0,90		

Στην ίδια γειτονιά	62	3,72	1,06	6.800**	<0.05	62	4,05	0,89	6.038**	<0.05
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	4,38	0,86			25	4,46	0,72		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	47	4,07	0,92			47	4,26	0,73		
Στο ίδιο σπίτι	18	3,68	1,07			18	3,76	0,89		
Σύνολο	653	3,61	1,07			653	3,87	0,94		

**p<0.05, **p<0.01*

Πίνακας 44. Στατιστικά σημαντικές διαφορές στον παράγοντα Φροντίδα των παιδιών από τον παππού και τη γιαγιά, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα από τη γιαγιά

Πόσο μακριά μένετε από τη γιαγιά σας;	Φροντίδα των παιδιών από τον παππού					Φροντίδα των παιδιών από τη γιαγιά				
	N	M	SD	F	p	N	M	SD	F	p
Μακριά	147	3,36	1,13			147	3,66	1,05		
Σε κοντινή πόλη	174	3,43	1,01			174	3,71	0,91		
Στην ίδια πόλη	177	3,71	1,04			177	3,95	0,90		
Στην ίδια γειτονιά	67	3,78	1,08	5.259*	<0.01	67	4,08	0,88	5.118**	<0.05
Απέναντι σπίτι ή κτίριο	25	4,22	0,94			25	4,31	0,84		
Πάνω/Κάτω/Διπλανό διαμέρισμα	48	3,97	0,99			48	4,25	0,79		
Στο ίδιο σπίτι	18	3,68	1,07			18	3,76	0,89		
Σύνολο	656	3,60	1,07			656	3,87	0,94		

**p<0.05, **p<0.01*

10.4.4 Συγκρίσεις μεταξύ των παραγόντων των οικογενειακών ρόλων πατέρα και μητέρας

Με βάση το **Ερευνητικό ερώτημα 6**, εξετάστηκε το αν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στις απόψεις των γονέων για τον συναισθηματικό ρόλο του πατέρα και της μητέρας, για την οικονομική συμβολή του πατέρα και της μητέρας, καθώς και για τον ρόλο του πατέρα και της μητέρας στη φροντίδα των παιδιών. Από τις στατιστικές αναλύσεις (t-test κατά ζεύγη) προέκυψε ότι οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι ο πατέρας έχει μεγαλύτερη οικονομική συμβολή σε σχέση με τη μητέρα, ενώ η μητέρα υπερτερεί στη συναισθηματική στήριξη όπως επίσης και στη φροντίδα των παιδιών, σε σχέση με τον πατέρα (Πίνακας 45).

Πίνακας 45. Συγκρίσεις κατά ζεύγη μεταξύ των παραγόντων των οικογενειακών ρόλων πατέρα και μητέρας

	M	SD	t	p
Συναισθηματικός ρόλος	-0,71	0,80	-22,979**	0,000
Οικονομική Συμβολή	0.07	1,10	1,552	0,121
Φροντίδα των παιδιών	-0,95	1,03	-23,883**	0,000

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

10.5 Παρουσίαση αποτελεσμάτων για τη σύνδεση οικογενειακών ρόλων και αξιών

Διερευνώντας τα **Ερευνητικά ερωτήματα 12 ως 15**, εξετάστηκε το αν υπάρχει γραμμική συσχέτιση μεταξύ των παραγόντων του ερωτηματολογίου των οικογενειακών αξιών (ιεραρχικοί ρόλοι πατέρα και μητέρας, σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας) και των παραγόντων του ερωτηματολογίου των οικογενειακών ρόλων (συναισθηματικός ρόλος, οικονομική συμβολή, φροντίδα των παιδιών). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι στις περισσότερες περιπτώσεις υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση, η οποία χαρακτηρίζεται ως θετική.

Πιο αναλυτικά, εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές θετικές συσχετίσεις ανάμεσα στον παράγοντα **Ιεραρχικός ρόλος του πατέρα και της μητέρας** και του Συναισθηματικού ρόλου όλων των μελών της οικογένειας των συμμετεχόντων (πατέρα, μητέρας, παππού, γιαγιάς). Αυτό σημαίνει ότι όσο πιο σημαντικός είναι ο ιεραρχικός ρόλος του πατέρα και της μητέρας, τόσο σημαντικότερος είναι ο συναισθηματικός ρόλος του πατέρα, της μητέρας, του παππού ή της γιαγιάς (Πίνακας 46).

Πίνακας 46. Συσχετίσεις μεταξύ του Ιεραρχικού ρόλου πατέρα και μητέρας και του συναισθηματικού ρόλου των μελών της οικογένειας

		Συναισθηματικ ός Ρόλος Πατέρα	Συναισθηματικ ός Ρόλος Μητέρας	Συναισθηματικ ός Ρόλος Παππού	Συναισθηματικ ός Ρόλος Γιαγιάς
Ιεραρχικ ός Ρόλος Πατέρα και Μητέρας	r	0,286	0,136	0,174	0,106
	p	<0.05*	<0.05*	<0.05*	<0.05*
	N	665	664	665	665

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

Επίσης, εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές θετικές συσχετίσεις ανάμεσα στον παράγοντα Ιεραρχικός ρόλος του πατέρα και της μητέρας και της Οικονομικής συμβολής των περισσότερων μελών της οικογένειας των συμμετεχόντων (πατέρα, παππού, γιαγιάς). Αυτό σημαίνει ότι όσο πιο σημαντικός είναι ο ιεραρχικός ρόλος του πατέρα και της μητέρας, τόσο μεγαλύτερη είναι η οικονομική συμβολή του πατέρα, του παππού ή της γιαγιάς (Πίνακας 47).

Πίνακας 47. Συσχετίσεις μεταξύ του Ιεραρχικού ρόλου πατέρα και μητέρας και της οικονομικής συμβολής των μελών της οικογένειας

		Οικονομική Συμβολή Πατέρα	Οικονομική Συμβολή Μητέρας	Οικονομική Συμβολή Παππού	Οικονομική Συμβολή Γιαγιάς
Ιεραρχικό	r	0.266	0.018	0.134	0.149

ς Ρόλος	p	<0.05*	0.642	0.001*	<0.05*
Πατέρα					
και	N	664	664	664	664
Μητέρας					

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Επίσης, εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές θετικές συσχετίσεις ανάμεσα στον παράγοντα Ιεραρχικός ρόλος του πατέρα και της μητέρας και της Φροντίδας των παιδιών από όλα τα μέλη της οικογένειας των συμμετεχόντων (πατέρα, μητέρα, παππού, γιαγιά). Αυτό σημαίνει ότι όσο πιο σημαντική θεωρούν οι συμμετέχοντες την ιεραρχία στους ρόλους του πατέρα και της μητέρας, τόσο περισσότερη τείνει να είναι η φροντίδα που αντιλαμβάνονται ότι παρέχεται στα παιδιά της οικογένειας από την πλευρά του πατέρα, της μητέρας, του παππού ή της γιαγιάς (Πίνακας 48).

Πίνακας 48. Συσχετίσεις μεταξύ του Ιεραρχικού ρόλου πατέρα και μητέρας και της φροντίδας των παιδιών από τα μέλη της οικογένειας

		Φροντίδα των Παιδιών από τον Πατέρα	Φροντίδα των Παιδιών από τη Μητέρα	Φροντίδα των Παιδιών από τον Παππού	Φροντίδα των Παιδιών από τη Γιαγιά
Ιεραρχικό	r	0.219	0.117	0.117	0.129
ς Ρόλος	p	<0.05*	<0.05*	0.032*	0.029*
Πατέρα					
και	N	664	664	664	664
Μητέρας					

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Στη συνέχεια, εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές θετικές συσχετίσεις ανάμεσα στον παράγοντα «Σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας» και του Συναισθηματικού ρόλου όλων των μελών της οικογένειας των συμμετεχόντων

(πατέρα, μητέρα, παππού, γιαγιάς). Αυτό σημαίνει ότι όσο πιο σημαντικές είναι οι σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας, τόσο μεγαλύτερος είναι ο συναισθηματικός ρόλος του πατέρα, της μητέρας, του παππού ή της γιαγιάς (Πίνακας 49).

Πίνακας 49. Συσχετίσεις μεταξύ των Σχέσεων των μελών της οικογένειας και του συναισθηματικού ρόλου

		Συναισθηματικός Ρόλος Πατέρα	Συναισθηματικός Ρόλος Μητέρας	Συναισθηματικός Ρόλος Παππού	Συναισθηματικός Ρόλος Γιαγιάς
Σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας	r	0.197	0.302	0.181	0.186
	p	<0.05*	<0.05*	<0.05*	<0.05*
	N	665	664	665	665

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Επίσης, εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές θετικές συσχετίσεις ανάμεσα στον παράγοντα Σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας και της Οικονομικής συμβολής όλων των μελών της οικογένειας των συμμετεχόντων (πατέρα, μητέρα, παππού, γιαγιάς). Αυτό σημαίνει ότι όσο πιο σημαντικές είναι οι σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας, τόσο μεγαλύτερη είναι η οικονομική συμβολή του πατέρα, της μητέρας, του παππού ή της γιαγιάς (Πίνακας 50).

Πίνακας 50. Συσχετίσεις μεταξύ των Σχέσεων των μελών της οικογένειας και της οικονομικής συμβολής των μελών της οικογένειας

		Οικονομική Συμβολή Πατέρα	Οικονομική Συμβολή Μητέρας	Οικονομική Συμβολή Παππού	Οικονομική Συμβολή Γιαγιάς
Σχέσεις μεταξύ των	r	0.200	0.121	0.128	0.092
	p	<0.05*	0.002*	0.001*	0.018*

	N	664	664	664	664
μελών της οικογένειας					

Επίσης, εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές θετικές συσχετίσεις ανάμεσα στον παράγοντα Σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας και της Φροντίδας των παιδιών από όλα τα μέλη της οικογένειας των συμμετεχόντων (πατέρα, μητέρα, παππού, γιαγιά). Αυτό σημαίνει ότι όσο πιο σημαντικές είναι οι σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας, τόσο περισσότερη είναι η φροντίδα των παιδιών από την πλευρά του πατέρα, της μητέρας, του παππού ή της γιαγιάς (Πίνακας 51).

Πίνακας 51. Συσχετίσεις μεταξύ των Σχέσεων των μελών της οικογένειας και της φροντίδας των παιδιών από τα μέλη της οικογένειας

		Φροντίδα των Παιδιών από τον Πατέρα	Φροντίδα των Παιδιών από τη Μητέρα	Φροντίδα των Παιδιών από τον Παππού	Φροντίδα των Παιδιών από τη Γιαγιά
Σχέσεις	r	0.141	0.223	0.083	0.085
μεταξύ των μελών της οικογένειας	p	<0.05*	<0.05*	0.032*	0.029*
	N	664	664	664	664

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Ολοκληρώνοντας, πρέπει, παρόλα αυτά, να αναφερθεί ότι συνολικά, σε όλα τα παραπάνω αποτελέσματα που αφορούν τη γιαγιά, ο δείκτης του Pearson είναι μικρός, υποδηλώνοντας ότι, αν και υπάρχουν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις, είναι μικρές ή μηδενικές.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Συζήτηση

11. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

11.1 Συμπεράσματα αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες ως προς το φύλο τους

Από τα αποτελέσματά μας προκύπτει ότι οι αντιλήψεις των ανδρών και των γυναικών του δείγματος για τις οικογενειακές αξίες διαφοροποιούνται ως προς το φύλο τους σε στατιστικά σημαντικό βαθμό. Πιο συγκεκριμένα, οι άνδρες θεωρούν ότι είναι σημαντικό να υπάρχουν ιεραρχικοί ρόλοι μέσα στην οικογένεια (για παράδειγμα, ο πατέρας πρέπει να είναι ο αρχηγός της οικογένειας, η θέση της μητέρας είναι στο σπίτι) σε υψηλότερο βαθμό σε σχέση με τις απαντήσεις των γυναικών του δείγματος. Αυτό σημαίνει ότι οι άνδρες θεωρούν ότι είναι σημαντική η ιεράρχηση των ρόλων μέσα στην οικογένεια και ότι οι ρόλοι θα πρέπει να είναι ευδιάκριτοι μεταξύ των γονέων, σε σχέση με τις απαντήσεις των γυναικών.

Το αποτέλεσμα αυτό έρχεται σε συμφωνία με την **Ερευνητική Υπόθεση 7**, στην οποία αναμέναμε ότι οι μητέρες απορρίπτουν την ιεράρχηση των οικογενειακών ρόλων και, πιο συγκεκριμένα, την εξουσία του πατέρα. Παράλληλα, επιβεβαιώνει παλαιότερες έρευνες οι οποίες αναφέρουν ότι οι μητέρες, παρ' όλο που δεν τις απορρίπτουν, δεν συμφωνούν τόσο με τις αξίες αυτές όσο οι πατέρες (Georgas et al., 1996). Επίσης, πλήθος ερευνών (Γεώργας, 1997, 1999· Georgas, 1989, 1991· Georgas et al., 1996· Γεώργας και συν., 2004· Γιώτσα, 1999· Γιώτσα & Μητρογιώργου, 2014β· Παπαδήμου, 1999), επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι η σύγχρονη ελληνική οικογένεια τείνει να απορρίπτει παραδοσιακούς, ιεραρχικούς ρόλους του πατέρα, που συχνά σήμαιναν απόλυτο έλεγχο του πατέρα πάνω στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας, πολύ αυστηρούς κανόνες και αυταρχικές μεθόδους.

Αναφορικά με τον παράγοντα «**Σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας**», δεν παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών ως προς το φύλο των συμμετεχόντων. Παρατηρούμε ότι οι μέσοι όροι των ανδρών και των γυναικών του δείγματος είναι παρόμοιοι, για τους άνδρες $M=6.21$ και για τις γυναίκες $M=6.22$, χωρίς όμως η διαφορά να είναι στατιστικά σημαντική. Τόσο οι

άνδρες όσο και οι γυναίκες εκτιμούν ότι είναι σημαντικό να διατηρούνται καλές σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας, σημειώνοντας υψηλούς μέσους όρους.

11.2 Συμπεράσματα αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τους οικογενειακούς ρόλους ως προς το φύλο τους

11.2.1 Συμπεράσματα αντιλήψεων για τον οικογενειακό ρόλο του πατέρα ως προς το φύλο των συμμετεχόντων

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας έδειξαν ότι στο συναισθηματικό ρόλο του πατέρα, παρατηρήθηκαν διαφοροποιήσεις στις απαντήσεις του δείγματος ως προς το φύλο. Πιο αναλυτικά, ο συναισθηματικός ρόλος του πατέρα φαίνεται να είναι σε υψηλότερα επίπεδα για τους άνδρες του δείγματος σε σχέση με τις απαντήσεις των γυναικών, σε στατιστικά σημαντικό βαθμό.

Όσον αφορά τις αντιλήψεις του δείγματος για τον οικονομικό ρόλο του πατέρα, παρατηρούμε ότι υπάρχει διαφοροποίηση ως προς το φύλο, με στατιστικά σημαντική διαφορά. Οι άνδρες του δείγματος απάντησαν ότι η οικονομική συμβολή του πατέρα βρίσκεται σε υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με τις απαντήσεις των γυναικών, κάτι που επιβεβαιώνει την **Ερευνητική Υπόθεση 3** και συμφωνεί με προηγούμενη έρευνα (Κορωναίου, 2007) όπου επισημαίνεται ότι για τους περισσότερους πατέρες η έννοια της συμμετοχής στην οικογένεια δε σχετίζεται τόσο με τη φροντίδα των παιδιών, όσο (ακόμη και σήμερα) κυρίως με την οικονομική βοήθεια (21,9%), με την τιμωρία-συμμόρφωση (14,5%) και με την καθοδήγηση των παιδιών (7,9%).

Σχετικά με τις απαντήσεις των ανδρών και των γυναικών για τη φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα, παρατηρείται διαφοροποίηση ως προς το φύλο των ερωτηθέντων. Οι άνδρες του δείγματος εκτιμούν ότι ο πατέρας συμβάλλει σε υψηλότερα επίπεδα στη φροντίδα των παιδιών σε σχέση με τις απαντήσεις των γυναικών, σε στατιστικά σημαντικό βαθμό.

Συμπερασματικά, οι αντιλήψεις των ανδρών και των γυναικών του δείγματος για τον οικογενειακό ρόλο του πατέρα, διαφοροποιούνται σε στατιστικά σημαντικό

βαθμό ως προς το φύλο, σε όλους τους ρόλους που αναλύθηκαν παραπάνω. Οι άνδρες του δείγματος εκτιμούν ότι ο πατέρας έχει πιο ενεργό ρόλο μέσα στην οικογένεια από ό,τι πιστεύουν οι γυναίκες. Ένας λόγος που ενδεχομένως οι άνδρες αντιλαμβάνονται τον ρόλο του πατέρα διαφορετικά από ό,τι οι γυναίκες, είναι το γεγονός ότι είναι και οι ίδιοι πατέρες, και μάλιστα νέοι, προβάλλουν θετικά αυτή τους την ιδιότητα.

11.2.2 Συμπεράσματα αντιλήψεων για τον οικογενειακό ρόλο της μητέρας ως προς το φύλο των συμμετεχόντων

Τα αποτελέσματα της έρευνας για τον συναισθηματικό ρόλο της μητέρας διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο των γονέων. Πιο συγκεκριμένα, το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών του δείγματος απάντησαν ότι η μητέρα έχει μεγαλύτερη συναισθηματική συμβολή στην οικογένεια σε σημαντικό βαθμό, σε αντίθεση με τις απαντήσεις του αντίστοιχου ποσοστού των ανδρών.

Όσον αφορά τον οικονομικό ρόλο, παρατηρούμε διαφοροποίηση στην αντίληψη του οικονομικού ρόλου της μητέρας ανάλογα με το φύλο των συμμετεχόντων. Πιο αναλυτικά, οι γυναίκες του δείγματος απάντησαν ότι η μητέρα συμβάλλει οικονομικά στην οικογένεια σε υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με τις απαντήσεις των ανδρών, σε στατιστικά σημαντικό βαθμό.

Τα αποτελέσματα σχετικά με τη φροντίδα των παιδιών ως προς το φύλο των συμμετεχόντων, δεν παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά. Πιο συγκεκριμένα, τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες του δείγματος εμφανίζουν παρόμοιους μέσους όρους στις απαντήσεις τους ως τη φροντίδα των παιδιών. Το παραπάνω εύρημα δείχνει ότι και οι άνδρες και οι γυναίκες αντιλαμβάνονται τη σημαντικότητα του ρόλου της μητέρας ως προς τη φροντίδα των παιδιών και δίνουν παρόμοιες απαντήσεις, κάτι που επιβεβαιώνεται από παλαιότερη έρευνα (Georgas et. el., 2006).

Συνολικά, όσον αφορά τον οικογενειακό ρόλο της μητέρας, παρουσιάζονται παρόμοια αποτελέσματα με αυτά του ρόλου του πατέρα. Παρατηρούνται διαφοροποιήσεις του οικογενειακού ρόλου ανάλογα με το φύλο των συμμετεχόντων.

Για τις γυναίκες του δείγματος δηλαδή, η μητέρα έχει συναισθηματική και οικονομική συμβολή σε υψηλά επίπεδα σε σχέση με τις απαντήσεις των ανδρών στην αντίστοιχη ερώτηση. Όσον αφορά, όμως, τη φροντίδα των παιδιών παρατηρούνται παρόμοιες απαντήσεις και από τους άνδρες και από τις γυναίκες.

11.2.3 Συμπεράσματα αντιλήψεων για τον οικογενειακό ρόλο του παππού ως προς το φύλο των συμμετεχόντων

Τα αποτελέσματα της έρευνας για τις αντιλήψεις του δείγματος για τον συναισθηματικό ρόλο του παππού ως προς το φύλο, δείχνουν ότι δεν παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών. Πιο συγκεκριμένα, οι άνδρες και οι γυναίκες παρουσίασαν παρόμοιους μέσους όρους στις απαντήσεις τους (οι άνδρες $M=4,04$ και οι γυναίκες $M=4,07$). Από τα αποτελέσματα φαίνεται ότι, τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες, δεν διαφέρουν ως προς την αντίληψη του συναισθηματικού ρόλου του παππού στην οικογένεια.

Όσον αφορά στον οικονομικό ρόλο του παππού στην οικογένεια, υπάρχει διαφοροποίηση ως προς το φύλο των συμμετεχόντων. Οι γυναίκες απάντησαν ότι ο παππούς έχει οικονομική συμβολή σε υψηλά επίπεδα, σε σχέση με τις απαντήσεις των ανδρών, με στατιστικά σημαντική διαφορά. Το παρόν εύρημα συμφωνεί με την **Ερευνητική Υπόθεση 8**, κατά την οποία παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς το φύλο των συμμετεχόντων, όσον αφορά τον παράγοντα των σχέσεων μεταξύ των μελών της οικογένειας, με τις γυναίκες του δείγματος να συμφωνούν σε υψηλότερα επίπεδα με τη διατήρηση των σχέσεων με τα μέλη της οικογένειας, σε σύγκριση με τους άνδρες του δείγματος, κάτι που επιβεβαιώνεται από παλαιότερες έρευνες (Γιώτσα, 2003·Georgas, et. al., 2006).

Αναφορικά με τις αντιλήψεις του δείγματος για τη φροντίδα των παιδιών ως προς το φύλο των συμμετεχόντων, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στις απαντήσεις των ανδρών σε σχέση με αυτές των γυναικών. Τόσο οι άνδρες ($M=3,68$) όσο και οι γυναίκες ($M=3,58$) απάντησαν σχετικά με τη φροντίδα που παρέχει ο παππούς στα παιδιά με παρόμοιους μέσους όρους, με τους

άνδρες, ωστόσο, να εκτιμούν ότι ο παππούς συμβάλλει στη φροντίδα των παιδιών σε υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με τις απαντήσεις των γυναικών.

11.2.4 Συμπεράσματα αντιλήψεων για τον οικογενειακό ρόλο της γιαγιάς ως προς το φύλο των συμμετεχόντων

Τα αποτελέσματα της έρευνας σχετικά με τις αντιλήψεις για τον συναισθηματικό ρόλο της γιαγιάς ως προς το φύλο των συμμετεχόντων, έδειξαν ότι υπάρχει διαφοροποίηση ως προς το φύλο σε στατιστικά σημαντικό βαθμό. Πιο αναλυτικά, οι γυναίκες απάντησαν ότι η γιαγιά συμβάλλει συναισθηματικά σε υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με τις απαντήσεις των ανδρών, σε στατιστικά σημαντικό βαθμό.

Αναφορικά με τον οικονομικό ρόλο της γιαγιάς στην οικογένεια, οι γυναίκες φαίνεται ότι διαφοροποιούνται στις απαντήσεις τους ως προς τις απαντήσεις των ανδρών. Πιο συγκεκριμένα, οι γυναίκες απάντησαν ότι η γιαγιά συμβάλλει οικονομικά περισσότερο από όσο απάντησαν οι άνδρες, με στατιστικά σημαντική διαφορά, εύρημα που επιβεβαιώνει την **Ερευνητική Υπόθεση 5** και συμφωνεί με προηγούμενες έρευνες σχετικά με την οικονομική συμβολή των παππούδων στο νοικοκυριό (Georgas et. al., 2006' Giotsa & Mitrogiorgou, 2014).

Τέλος, όσον αφορά τις αντιλήψεις για τη φροντίδα των παιδιών από τη γιαγιά ως προς το φύλο του δείγματος, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν υπάρχει ιδιαίτερη διαφοροποίηση ως προς το φύλο. Τόσο οι άνδρες ($M=3,85$) όσο και οι γυναίκες ($M=3,87$) έχουν παρόμοιους μέσους όρους στις απαντήσεις τους για τη φροντίδα των παιδιών από τη γιαγιά, με τις γυναίκες να απαντούν ότι η συμβολή της γιαγιάς στη φροντίδα είναι μεγαλύτερη σε σχέση με τις απαντήσεις των ανδρών.

Συμπερασματικά, οι αντιλήψεις για τον οικογενειακό ρόλο της γιαγιάς ως προς το φύλο του δείγματος, παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους παράγοντες **«Συναισθηματικός και οικονομικός ρόλος στην οικογένεια»**. Οι γυναίκες διαφοροποιούνται στις απαντήσεις ως προς τους άνδρες και φαίνεται ότι αντιλαμβάνονται το ρόλο της γιαγιάς στους παραπάνω παράγοντες ως πολύ σημαντικό, κάτι που επιβεβαιώνεται από παλαιότερη έρευνα (Giotsa&Mitrogiorgou, 2014).

11.3 Συμπεράσματα αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τους οικογενειακούς ρόλους ως προς το φύλο των γονέων τους

Τα αποτελέσματα της έρευνας όσον αφορά τον συναισθηματικό ρόλο του πατέρα και τον οικογενειακό ρόλο της μητέρας, έδειξαν ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά των αντιλήψεων του δείγματος. Η μητέρα φαίνεται να είναι εκείνη που έχει μεγαλύτερη συναισθηματική συμβολή στην οικογένεια σε σχέση με τον πατέρα με στατιστικά σημαντική διαφορά. Το παρόν εύρημα φαίνεται ότι επιβεβαιώνει **την Ερευνητική Υπόθεση 2**, κατά την οποία παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά στον συναισθηματικό ρόλο των γονέων, με τις μητέρες να εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα σε σύγκριση με τους πατέρες, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται από παλαιότερες διαπολιτισμικές έρευνες (Γιώτσα, 2003·Georgas et al., 2006) που αναφέρουν ότι η μητέρα διατηρεί τον εκφραστικό της ρόλο μέσα στην οικογένεια (φροντίζει, για παράδειγμα, να στηρίζει συναισθηματικά τα μέλη της οικογένειας, να κρατάει ενωμένη την οικογένεια, να φροντίζει για το καλό κι ευχάριστο κλίμα, συμβάλλοντας έτσι στη διατήρηση των οικογενειακών σχέσεων),έχοντας τους υψηλότερους μέσους όρους σε σχέση με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας.

Στα αποτελέσματα σχετικά με τον οικονομικό ρόλο των γονέων, οι αντιλήψεις του δείγματος δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντική διαφορά. Πιο συγκεκριμένα, οι συμμετέχοντες εκτιμούν ότι ο οικονομικός ρόλος είναι ο ίδιος για τον πατέρα και τη μητέρα. Η **Ερευνητική Υπόθεση 3**, σύμφωνα με την οποία παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά στον οικονομικό ρόλο των γονέων, δεν επιβεβαιώνεται από το παραπάνω εύρημα, με τις μητέρες να εμφανίζουν χαμηλότερα επίπεδα, σε σύγκριση με τους πατέρες, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων. Επίσης, το παρόν εύρημα επιβεβαιώνει πλήθος ερευνών (Γιώτσα, 2003·Georgas et al., 2006), σύμφωνα με τις οποίες η αυξανόμενη επαγγελματική δραστηριοποίηση της γυναίκας και η οικονομική της συνεισφορά στην οικογένεια επιφέρει την ισχυροποίησή της σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, μειώνοντας την οικονομική και κοινωνική ισχύ του πατέρα.

Η φροντίδα των παιδιών στην οικογένεια είναι ένας παράγοντας στον οποίο παρατηρούμε στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων. Η μητέρα είναι εκείνη που παρουσιάζει υψηλότερα επίπεδα στη φροντίδα σε σχέση με τον πατέρα, σύμφωνα πάντα με τις απαντήσεις του δείγματος. Η **Ερευνητική Υπόθεση 4** συμφωνεί με το συγκεκριμένο αποτέλεσμα, σύμφωνα με το οποίο παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά στον γονεϊκό ρόλο “φροντίδα των παιδιών” μεταξύ των γονέων, με τις μητέρες να εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα, σε σύγκριση με τους πατέρες, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων και συνδέεται με παλαιότερη έρευνα σύμφωνα με την οποία ότι η μητέρα εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να είναι η κύρια υπεύθυνη για τη φροντίδα των παιδιών και παρουσιάζεται ως το μέλος που επωμίζεται το βάρος της φροντίδας των παιδιών (Κορωναίου, 2007).

11.4 Συμπεράσματα αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της πυρηνικής και εκτεταμένης οικογένειας

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας σχετικά με τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με τον πατέρα, έδειξε ότι δεν παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά για τους παράγοντες «**ιεραρχικοί ρόλοι το πατέρα και της μητέρας**» και «**οικογενειακές σχέσεις μεταξύ των μελών**». Οι συμμετέχοντες απάντησαν ότι οι ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας είναι περισσότερο ισχυροί ($M=4,48$) όπως επίσης και οι οικογενειακές σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας είναι στενές ($M=6,26$) όταν ο πατέρας μένει στο ίδιο σπίτι με την υπόλοιπη οικογένεια.

Όσον αφορά στη γεωγραφική εγγύτητα της μητέρας, τα αποτελέσματα των παραγόντων των οικογενειακών αξιών είναι παρόμοια, δηλαδή δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά. Αντίστοιχα, οι ιεραρχικοί ρόλοι είναι έντονοι όταν η μητέρα μένει στο ίδιο σπίτι με την υπόλοιπη οικογένεια ($M=4,46$) και οι οικογενειακές σχέσεις μεταξύ των μελών είναι περισσότερο στενές όταν η μητέρα μένει σε κοντινή πόλη ($M=6,25$).

Σχετικά με τη γεωγραφική εγγύτητα του παππού, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με τα αποτελέσματα των

παραγόντων των οικογενειακών αξιών. Οι ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας είναι κι εδώ πιο έντονοι όταν ο παππούς μένει στο ίδιο σπίτι με την οικογένεια ($M=4,66$) και οι σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας είναι περισσότερο στενές όταν ο παππούς μένει στο απέναντι σπίτι ή κτήριο ($M=6,28$).

Παρόμοια με τα αποτελέσματα του παππού είναι και τα αποτελέσματα για τη γεωγραφική εγγύτητα της γιαγιάς, αφού δεν παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς τις αντιλήψεις του δείγματος για τους παράγοντες των οικογενειακών αξιών. Οι ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας είναι κι εδώ πιο έντονοι όταν η γιαγιά μένει στο ίδιο σπίτι με την οικογένεια ($M=4,66$) και οι σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας είναι περισσότερο στενές όταν η γιαγιά μένει στο απέναντι σπίτι ή κτήριο ($M=6,30$).

11.5 Συμπεράσματα αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τους οικογενειακούς ρόλους ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της πυρηνικής και εκτεταμένης οικογένειας

11.5.1 Συμπεράσματα για τους οικογενειακούς ρόλους του πατέρα ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της πυρηνικής και εκτεταμένης οικογένειας

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας έδειξαν δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς τον συναισθηματικό ρόλο του πατέρα και τη γεωγραφική εγγύτητα του πατέρα στην οικογένεια. Ως προς τον συναισθηματικό ρόλο του πατέρα και τη γεωγραφική εγγύτητα της μητέρας, δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά σύμφωνα με τους συμμετέχοντες. Παρόμοια είναι και τα αποτελέσματα και ως προς το συναισθηματικό ρόλο του πατέρα και τη γεωγραφική εγγύτητα του παππού, όπου δεν παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο παραγόντων. Επίσης, το ίδιο αποτέλεσμα υπάρχει και για το συναισθηματικό ρόλο του πατέρα σε σχέση με τη γεωγραφική εγγύτητα της γιαγιάς, όπου δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο παραγόντων.

Όσον αφορά τον οικονομικό ρόλο του πατέρα, παρατηρούμε στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα του πατέρα στην οικογένεια. Ο πατέρας φαίνεται να έχει μεγαλύτερη οικονομική συμβολή όταν μένει στην ίδια πόλη

με την υπόλοιπη οικογένεια ($M=5,44$) και μικρότερη όταν μένει στο απέναντι σπίτι ή κτήριο ($M=4,98$). Ως προς τον οικονομικό ρόλο του πατέρα και τη γεωγραφική εγγύτητα της μητέρας, παρατηρούμε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο αυτών παραγόντων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, ο πατέρας φαίνεται ότι συμβάλλει περισσότερο οικονομικά στην οικογένεια όταν η μητέρα μένει στην ίδια πόλη ($M=5,25$). Η οικονομική συμβολή του πατέρα σε σχέση με τη γεωγραφική εγγύτητα του παππού στην οικογένεια δε συνδέονται με στατιστικά σημαντικό βαθμό. Παρόμοια αποτελέσματα έχουμε και σχετικά με τη γεωγραφική εγγύτητα της γιαγιάς και τον οικονομικό ρόλο του πατέρα, όπου και σε αυτό το αποτέλεσμα δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά.

Σχετικά με τη φροντίδα των παιδιών, δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων και τη γεωγραφική εγγύτητα του πατέρα. Παρόμοια είναι τα αποτελέσματα μεταξύ των παραγόντων της γεωγραφικής εγγύτητας της μητέρας και της φροντίδας των παιδιών από τον πατέρα, όπου δεν παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά. Επίσης, η φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα φαίνεται ότι δε συνδέεται με στατιστικά σημαντικό βαθμό με τη γεωγραφική εγγύτητα του παππού και της γιαγιάς.

11.5.2 Συμπεράσματα για τους οικογενειακούς ρόλους της μητέρας ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της πυρηνικής και εκτεταμένης οικογένειας

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τον συναισθηματικό ρόλο της μητέρας ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα του πατέρα δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές. Παρόμοια είναι τα αποτελέσματα σχετικά με τον συναισθηματικό ρόλο της μητέρας και τη γεωγραφική εγγύτητα της μητέρας, του παππού και της γιαγιάς στην οικογένεια, που δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.

Όσον αφορά τον οικονομικό ρόλο της μητέρας, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με τη γεωγραφική εγγύτητα του πατέρα, της μητέρας, του παππού και της γιαγιάς. Από τα παραπάνω αποτελέσματα θα μπορούσαμε να πούμε ότι η οικονομική συμβολή της μητέρας στην οικογένεια δεν

συνδέεται με τη γεωγραφική εγγύτητα των μελών της εκτεταμένης οικογένειας σε στατιστικά σημαντικό βαθμό.

Σχετικά με τον παράγοντα της φροντίδας των παιδιών, η μητέρα φαίνεται ότι δεν συνδέεται με τη γεωγραφική εγγύτητα του πατέρα σε στατιστικά σημαντικό βαθμό. Παρόμοια αποτελέσματα παρατηρούνται σχετικά με τη γεωγραφική εγγύτητα της μητέρας, του παππού και της γιαγιάς.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματά μας, λοιπόν, ο οικογενειακός ρόλος της μητέρας δεν συνδέεται σε στατιστικά σημαντικό βαθμό με τη γεωγραφική εγγύτητα κανενός μέλους από την εκτεταμένη οικογένεια.

11.5.3 Συμπεράσματα για τους οικογενειακούς ρόλους του παππού ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της πυρηνικής και εκτεταμένης οικογένειας

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τον συναισθηματικό ρόλο του παππού, ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα του πατέρα, διαφέρουν σε στατιστικά σημαντικό βαθμό. Παρατηρούμε ότι ο παππούς συμβάλλει περισσότερο συναισθηματικά, όταν ο πατέρας μένει στο απέναντι κτήριο ή σπίτι ($M=4,46$) και λιγότερο όταν μένει μακριά ($M=3,59$). Παρόμοια είναι τα αποτελέσματα και για τη γεωγραφική εγγύτητα με τη μητέρα, όπου παρατηρούμε ότι ο παππούς εμπλέκεται συναισθηματικά σε στατιστικά σημαντικό βαθμό. Φαίνεται ότι ο παππούς έχει μεγαλύτερη συναισθηματική συμβολή, όταν η μητέρα μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,40$) και λιγότερο, όταν η μητέρα μένει μακριά ($M=3,66$). Ο παππούς έχει συναισθηματική συμβολή σε σχέση με τη γεωγραφική του εγγύτητα σε στατιστικά σημαντικό βαθμό. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι είναι περισσότερο πιθανό να έχει συναισθηματική συμβολή, όταν μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,53$) και λιγότερη όταν μένει μακριά ($M=3,73$). Επίσης, παρόμοια αποτελέσματα συναντάμε και με τη γεωγραφική εγγύτητα της γιαγιάς σε σχέση με τον συναισθηματικό ρόλο του πατέρα, όπου υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά των αντιλήψεων του δείγματος.

Αναφορικά με τον οικονομικό ρόλο του παππού στην οικογένεια σε σχέση με τη γεωγραφική εγγύτητα του πατέρα, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο παραγόντων, σύμφωνα με τις αντιλήψεις του δείγματος. Ο παππούς φαίνεται να συμβάλλει οικονομικά περισσότερο, όταν ο

πατέρας μένει στο απέναντι σπίτι ($M=3,78$), και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=2,98$). Παρόμοια αποτελέσματα παρατηρούμε και στον οικονομικό ρόλο του παππού στην οικογένεια σε σχέση με τη γεωγραφική εγγύτητα της μητέρας, όπου υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά. Ο παππούς φαίνεται να συμβάλλει οικονομικά περισσότερο, όταν η μητέρα μένει στο απέναντι σπίτι ($M=3,71$) και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=3,02$). Επίσης, η οικονομική συμβολή του παππού συνδέεται με τη γεωγραφική του εγγύτητα στην οικογένεια, σε στατιστικά σημαντικό βαθμό. Ο παππούς φαίνεται να συμβάλλει οικονομικά περισσότερο, όταν μένει στο απέναντι σπίτι ($M=3,97$), και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=3,13$). Οι αντιλήψεις του δείγματος για την οικονομική συμβολή του παππού συνδέονται με στατιστικά σημαντικό βαθμό με τη γεωγραφική εγγύτητα της γιαγιάς. Ο παππούς φαίνεται να συμβάλλει οικονομικά περισσότερο, όταν η γιαγιά μένει στο πάνω/κάτω/διπλανό διαμέρισμα ($M=3,83$) και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=3,12$).

Όσον αφορά στη φροντίδα των παιδιών από τον παππού, βρέθηκε ότι επηρεάζεται στατιστικά σημαντικά σε σχέση με τη γεωγραφική εγγύτητα του πατέρα. Όπως φαίνεται και από τα αποτελέσματα, ο παππούς ενδέχεται να φροντίζει περισσότερο τα παιδιά, όταν ο πατέρας μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,37$) και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=3,27$). Αντίστοιχα είναι τα αποτελέσματα και για τη φροντίδα των παιδιών από τον παππού και τη γεωγραφική εγγύτητα της μητέρας. Ο παππούς ενδέχεται να φροντίζει περισσότερο τα παιδιά, όταν η μητέρα μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,34$), και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=3,31$). Επίσης, η φροντίδα των παιδιών από τον παππού συνδέεται με τη γεωγραφική του εγγύτητα με την οικογένεια. Φαίνεται ότι φροντίζει περισσότερο τα παιδιά, όταν μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,38$) και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=3,38$). Η γεωγραφική εγγύτητα της γιαγιάς συνδέεται με τη φροντίδα των παιδιών από τον παππού σε στατιστικά σημαντικό βαθμό. Ο παππούς ενδέχεται να φροντίζει περισσότερο τα παιδιά, όταν η γιαγιά μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,22$) και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=3,36$).

Γενικότερα, όπως φαίνεται και στα αποτελέσματα ο οικογενειακός ρόλος του παππού συνδέεται σε στατιστικά σημαντικό βαθμό με τη γεωγραφική εγγύτητα όλων των μελών της οικογένειας, κάτι που επιβεβαιώνει τις **Ερευνητικές Υποθέσεις 5 και 6**, σύμφωνα με τα οποία οι παππούδες συμβάλλουν σε υψηλό βαθμό οικονομικά και συναισθηματικά και συμφωνεί με τα ευρήματα προηγούμενων έρευνων (Γεώργας, 2000· Giotsa & Mitrogiorgou, 2014).

11.5.4 Συμπεράσματα για τους οικογενειακούς ρόλους της γιαγιάς ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα με μέλη της πυρηνικής και εκτεταμένης οικογένειας

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι ο συναισθηματικός ρόλος της γιαγιάς συνδέεται με τη γεωγραφική εγγύτητα του πατέρα σε στατιστικά σημαντικό βαθμό. Η γιαγιά ενδέχεται να εμπλέκεται περισσότερο συναισθηματικά με τα μέλη της οικογένειας, όταν ο πατέρας μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,81$) και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=4,16$). Αντίστοιχα, φαίνεται ότι ο συναισθηματικός ρόλος της μητέρας συνδέεται σε στατιστικά σημαντικό βαθμό με τη γεωγραφική εγγύτητα της μητέρας. Η γιαγιά ενδέχεται να εμπλέκεται περισσότερο συναισθηματικά με τα μέλη της οικογένειας, όταν η μητέρα μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,79$), και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=4,20$). Ένας άλλος παράγοντας που φαίνεται να συνδέεται με τον συναισθηματικό ρόλο της γιαγιάς είναι η γεωγραφική εγγύτητα του παππού, σε στατιστικά σημαντικό βαθμό. Η γιαγιά ενδέχεται να εμπλέκεται περισσότερο συναισθηματικά με τα μέλη της οικογένειας, όταν η μητέρα μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,96$), και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=4,21$). Επίσης, ο συναισθηματικός ρόλος της γιαγιάς φαίνεται να συνδέεται με τη γεωγραφική της εγγύτητα στην οικογένεια σε στατιστικά σημαντικό βαθμό. Η γιαγιά ενδέχεται να εμπλέκεται περισσότερο συναισθηματικά με τα μέλη της οικογένειας, όταν η μητέρα μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,88$) και λιγότερο όταν μένει μακριά ($M=4,18$).

Σχετικά με την οικονομική συμβολή της γιαγιάς, φαίνεται ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με τη γεωγραφική εγγύτητα του πατέρα. Η γιαγιά ενδέχεται να συμβάλλει περισσότερο στην οικογένεια, όταν ο πατέρας μένει στο απέναντι σπίτι ($M=3,78$), και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=2,98$). Αντίστοιχα αποτελέσματα παρατηρούμε και με τη γεωγραφική εγγύτητα της μητέρας στην οικογένεια, όπου σημειώνεται στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με την οικονομική συμβολή της γιαγιάς. Η γιαγιά ενδέχεται να συμβάλλει περισσότερο στην οικογένεια, όταν η μητέρα μένει στο απέναντι σπίτι ($M=3,64$) και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=3,00$). Επίσης, στατιστικά σημαντική διαφορά παρατηρείται και με τον οικονομικό ρόλο της γιαγιάς σε σχέση με τη γεωγραφική εγγύτητα του παππού. Η

γιαγιά ενδέχεται να συμβάλλει περισσότερο στην οικογένεια, όταν ο παππούς μένει στο πάνω/κάτω/διπλανό διαμέρισμα ($M=3,88$) και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=3,10$). Η οικονομική συμβολή της γιαγιάς στην οικογένεια φαίνεται να συνδέεται με τη γεωγραφική της εγγύτητα στην οικογένεια σε στατιστικά σημαντικό βαθμό. Η γιαγιά ενδέχεται να συμβάλλει περισσότερο στην οικογένεια, όταν μένει στο πάνω/κάτω/διπλανό διαμέρισμα ($M=3,80$) και λιγότερο όταν μένει μακριά ($M=3,08$).

Η φροντίδα των παιδιών από τη γιαγιά φαίνεται ότι συνδέεται με τη γεωγραφική εγγύτητα του πατέρα σε στατιστικά σημαντικό βαθμό. Η γιαγιά ενδέχεται να φροντίζει περισσότερο τα παιδιά, όταν μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,49$), και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=3,60$). Παρόμοια αποτελέσματα παρατηρούμε και για τη γεωγραφική εγγύτητα της μητέρας σε σχέση με τη φροντίδα των παιδιών από τη γιαγιά. Υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά και αυτό σημαίνει ότι η γιαγιά ενδέχεται να φροντίζει περισσότερο τα παιδιά, όταν μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,49$) και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=3,62$). Παρατηρούμε στατιστικά σημαντική διαφορά της φροντίδας των παιδιών από τη γιαγιά ως προς τη γεωγραφική εγγύτητα του παππού. Η γιαγιά ενδέχεται να φροντίζει περισσότερο τα παιδιά, όταν μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,46$), και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=3,68$). Τέλος, παρατηρούμε στατιστικά σημαντική διαφορά της φροντίδας των παιδιών από τη γιαγιά ως προς τη γεωγραφική εγγύτητά της στην οικογένεια. Η γιαγιά ενδέχεται να φροντίζει περισσότερο τα παιδιά, όταν μένει στο απέναντι σπίτι ($M=4,31$), και λιγότερο, όταν μένει μακριά ($M=3,66$).

Συμπερασματικά, παρατηρούμε ότι οικογενειακός ρόλος της γιαγιάς συνδέεται σε στατιστικά σημαντικό βαθμό με τη γεωγραφική εγγύτητα όλων των μελών της εκτεταμένης οικογένειας. Μια ερμηνεία που θα μπορούσαμε να δώσουμε είναι η σπουδαιότητα του ρόλου των γιαγιάδων και των παππούδων από τους συμμετέχοντες. Μέσα από τα αποτελέσματα της έρευνας γίνεται φανερό πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος των παππούδων για τα μέλη της πυρηνικής οικογένειας. Συνολικά, μέσα από τα συμπεράσματά μας μπορούμε να πούμε ότι επιβεβαιώνονται οι **Ερευνητικές Υποθέσεις 5 και 6**, οι οποίες αναφέρονται στις υψηλές τιμές συναισθηματικού και οικονομικού ρόλου και συνδέονται με έρευνες, κατά τις οποίες το συγγενικό δίκτυο στηρίζει οικονομικά και συναισθηματικά τα μέλη της πυρηνικής οικογένειας, (Γεώργας, 2000· Giotsa & Mitrogiorgou, 2014).

11.6 Συμπεράσματα σχετικά με τη σύνδεση των αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες και τους οικογενειακούς ρόλους

11.6.1 Συμπεράσματα σχετικά με τη σύνδεση των αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες και τους οικογενειακούς ρόλους των γονέων

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ του παράγοντα **«ιεραρχικός ρόλος του πατέρα και μητέρας»** και όλων των παραγόντων του οικογενειακού ρόλου του πατέρα. Αυτό σημαίνει ότι για τους συμμετέχοντες όσο πιο σημαντικοί είναι οι ιεραρχικοί ρόλοι στην οικογένεια, τόσο πιο σημαντικός είναι ο συναισθηματικός ρόλος του πατέρα, η οικονομική του συμβολή στην οικογένεια και η φροντίδα των παιδιών από εκείνον. Αντίστοιχα είναι τα αποτελέσματα και με τον παράγοντα **«σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας»**, όπου βρέθηκε θετική συσχέτιση με όλους τους παράγοντες του οικογενειακού ρόλου του πατέρα (συναισθηματικό - οικονομικό) και τη φροντίδα παιδιών. Αυτό σημαίνει ότι όσο σημαντικές για τους συμμετέχοντες είναι οι σχέσεις μέσα στην οικογένεια μεταξύ των μελών, τόσο πιο σημαντικός για εκείνους είναι ο συναισθηματικός και ο οικονομικός ρόλος μέσα στην οικογένεια, όπως επίσης και η φροντίδα των παιδιών.

Αντίστοιχα, θετική συσχέτιση παρατηρούμε για τον οικογενειακό ρόλο της μητέρας, με τους ιεραρχικούς ρόλους του πατέρα και της μητέρας. Δηλαδή, βρέθηκε θετική συσχέτιση του παράγοντα **«ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας»** με τον συναισθηματικό ρόλο και τη φροντίδα των παιδιών από τη μητέρα. Δε βρέθηκε συσχέτιση μεταξύ των παραγόντων **«ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας»** με τον οικονομικό ρόλο της μητέρας.

Επίσης, βρέθηκε θετική συσχέτιση του παράγοντα **«σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας»** με όλους τους παράγοντες του οικογενειακού ρόλου της μητέρας, δηλαδή τον συναισθηματικό, τον οικονομικό ρόλο και τη φροντίδα των παιδιών από τη μητέρα. Αυτό σημαίνει ότι για τους συμμετέχοντες, όσο πιο σημαντικές είναι οι

σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα στην οικογένεια, τόσο πιο σημαντικός είναι ο συναισθηματικός, ο οικονομικός ρόλος της μητέρας και η φροντίδα των παιδιών.

11.6.2 Συμπεράσματα σχετικά με τη σύνδεση των αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες και τους οικογενειακούς ρόλους των παππούδων

Οι συμμετέχοντες απάντησαν ότι βρίσκουν θετική συσχέτιση μεταξύ του παράγοντα **«ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας»** και του οικογενειακού ρόλου του παππού, του συναισθηματικού ρόλου, του οικονομικού ρόλου και της φροντίδας των παιδιών από τον παππού. Αυτό σημαίνει ότι, όσο πιο σημαντικοί είναι οι ιεραρχικοί ρόλοι στην οικογένεια από τον πατέρα και τη μητέρα, τόσο σημαντικός είναι και ο συναισθηματικός και οικονομικός ρόλος του παππού στην οικογένεια, όπως επίσης σημαντική είναι για το δείγμα η φροντίδα των παιδιών από τον παππού.

Επίσης, παρατηρούμε θετική συσχέτιση μεταξύ του παράγοντα **«σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας»** με όλους τους παράγοντες του οικογενειακού ρόλου του παππού, δηλαδή τον συναισθηματικό, τον οικονομικό ρόλο και τη φροντίδα των παιδιών από τον παππού. Αυτό σημαίνει ότι, όσο σημαντικές είναι οι οικογενειακές σχέσεις μεταξύ των μελών, τόσο σημαντικός είναι ο συναισθηματικός ρόλος του παππού στην οικογένεια, η οικονομική του συμβολή και η φροντίδα των παιδιών από τον παππού.

Αντίστοιχα είναι τα αποτελέσματα και για τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων για τις οικογενειακές αξίες σε σχέση με τον οικογενειακό ρόλο της γιαγιάς. Βρέθηκε θετική συσχέτιση μεταξύ του οικογενειακού ρόλου της γιαγιάς και των ιεραρχικών ρόλων του πατέρα και της μητέρας. Αυτό σημαίνει ότι για τους συμμετέχοντες, όσο σημαντικοί είναι οι ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας στην οικογένεια, τόσο αυξάνεται και η σημαντικότητα του συναισθηματικού και του οικονομικού ρόλου της γιαγιάς, όπως επίσης και της φροντίδας των παιδιών από τη γιαγιά.

Τέλος, βρέθηκε θετική συσχέτιση του παράγοντα σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας» με όλους τους παράγοντες του οικογενειακού ρόλου της γιαγιάς, δηλαδή τον συναισθηματικό, τον οικονομικό ρόλο και τη φροντίδα των παιδιών από τη γιαγιά. Αυτό σημαίνει ότι, για τους συμμετέχοντες, όσο ανεβαίνουν οι τιμές του συναισθηματικού και οικονομικού ρόλου της γιαγιάς στην οικογένεια και της

φροντίδας των παιδιών, τόσο περισσότερο αυξάνουν οι τιμές της σημαντικότητας των οικογενειακών σχέσεων μέσα στην οικογένεια.

12. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ

12.1 Περιορισμοί της παρούσας έρευνας

Όπως ήδη ειπώθηκε στα παραπάνω κεφάλαια, με την παρούσα έρευνα επιδιώκουμε να καλύψουμε το βιβλιογραφικό κενό που υπάρχει στη διερεύνηση των αντιλήψεων των ανδρών και των γυναικών σχετικά με τους οικογενειακούς ρόλους και τις αξίες στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια. Ωστόσο, οφείλουμε να επισημάνουμε τις δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε σε όλη την πορεία της ερευνητικής διαδικασίας και να αναφέρουμε τους παρακάτω περιορισμούς της παρούσας έρευνας.

Αρχικά, πρέπει να αναφερθούμε στη γεωγραφική κατανομή του δείγματος, το οποίο δεν αντιπροσωπεύει πλήρως περιοχές, όπως η νότια Ελλάδα και, συγκεκριμένα, η Πελοπόννησος και τα νησιά. Αυτό οφείλεται στις δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε στην εύρεση περισσότερων συμμετεχόντων, κυρίως λόγω κόστους μετακίνησης του ερευνητή και των συνεργατών. Περιοχές, όπως η Αττική, δεν αντιπροσωπεύονται επαρκώς, ενώ άλλες υπερτερούν σε αντιπροσώπευση, όπως για παράδειγμα η Ήπειρος και η δυτική Μακεδονία.

Ένας ακόμα σημαντικός περιορισμός που αφορά την παρούσα έρευνα είναι η προσέγγιση της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Στην προσπάθειά μας να αναλύσουμε σε βάθος και να αποτυπώσουμε τους ρόλους και τις αντιλήψεις των ανδρών των γυναικών για τους ρόλους και τις αξίες τους, αναδείξαμε ένα μέρος από τα αποτελέσματα που θα μπορούσαν να αναδειχθούν από την παρούσα έρευνα. Είναι φυσικό, ένα ερευνητικό πεδίο, όπως οι οικογενειακοί ρόλοι και οι αξίες, να έχουν μελετηθεί στις περισσότερες χώρες του κόσμου τις τελευταίες δεκαετίες. Επιλέξαμε να αναφερθούμε βιβλιογραφικά, σε θεωρητικό επίπεδο αλλά και στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων μας, σε συγκεκριμένες έρευνες που αφορούν κυρίως την ελληνική αλλά και την ευρωπαϊκή κουλτούρα.

12.2 Προτάσεις για μελλοντικές προεκτάσεις

Η οικογένεια έχει μελετηθεί εκτενώς μέσα από πολλά επιστημονικά πεδία, κεντρίζοντας το ενδιαφέρον των επιστημόνων διαχρονικά αλλά και διαπολιτισμικά, καθώς αποτελεί έναν ζωντανό οργανισμό που αναπτύσσεται και διαμορφώνεται μέσα στους αιώνες. Με την παρούσα έρευνα ευελπιστούμε ότι έχουμε καλύψει το ερευνητικό κενό που υπάρχει σχετικά με τη διερεύνηση των αντιλήψεων νέων πατέρων και μητέρων αναφορικά με τους οικογενειακούς ρόλους και αξίες, γονέων με παιδιά προσχολικής ηλικίας και, επομένως, νέων σε ό,τι αφορά και τον γονεϊκό τους ρόλο. Ωστόσο, οφείλουμε να κάνουμε προτάσεις για μελλοντικές έρευνες, οι οποίες προέκυψαν από περιορισμούς της παρούσας έρευνας και αφορούν τη διερεύνηση και άλλων μορφών οικογένειας καθώς η παρούσα έρευνα καταπιάνεται μόνο με την κυρίαρχη μορφή οικογένειας στην ελληνική επικράτεια, την πυρηνική με στοιχεία εκτεταμένης, όπως έχει αναλυθεί και στα συμπεράσματα. Ωστόσο, τις τελευταίες δεκαετίες και λόγω οικονομικών και άλλων συγκυριών, έχουν αναδυθεί νέου τύπου οικογένειες που χρήζουν διερεύνησης, για παράδειγμα η διπυρηνική οικογένεια (Giotsa & Mitrogiorgou, 2014).

Επίσης, ένας άλλος παράγοντας που θα μπορούσε να μελετηθεί περαιτέρω είναι η σύνδεση με το μορφωτικό επίπεδο των συμμετεχόντων και των γονέων τους, παράγοντας που θα μπορούσε να συνδέεται με τις αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για τις οικογενειακές αξίες και τους γονεϊκούς ρόλους.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

Βιβλιογραφικές Αναφορές & Παραρτήματα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Ainsworth, M. D. S. (1973). The development of infant-mother attachment. In B. Cardwell & H. Ricciuti (Eds.), *Review of child development research*, 3, 1-94 Chicago: University of Chicago Press.
- Ανδρεαδάκης, Ν., Καϊλα, Μ., Ξανθάκου, Γ., Τσαμπαρλή-Κιτσαρά, Α., Φιλίππου-Χρίστου, Κ. (1998). *Η σχολική αποτυχία. Από την «οικογένεια» του σχολείου στο «σχολείο» της οικογένειας*. Επιμ. Μαρία Καϊλα, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Bar-Tal, D. Raviv, A. & Leiser, T. (1980). The development of altruistic behavior: Empirical evidence. *Developmental Psychology*, 16, 516-524
- Barker R. G. (1968). *Ecological psychology*, Stanford, CA, Stanford U. Press.
- Barker R. G. (1987). Prospecting in environmental psychology: Oskaloosa revisited, In D. Stokols, I. Altman (επ.), *Handbook of Environmental Psychology*, 2, 1413-32, Chichester, Wiley.
- Βασιλείου, Γ. (1966). *Διερεύνησις μεταβλητών υπεισερχόμενων εις την ψυχοδυναμική της Ελληνικής Οικογένειας*. Αθηναϊκό Ινστιτούτο του Ανθρώπου.
- Βασιλείου, Γ. (1987). Ο άνθρωπος ως σύστημα: Μια παρουσίαση για τον παιδοψυχίατρο. Στο Ι. Τσιάντης & Σ. Μανωλόπουλος (επιμ.), *Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής*, 1(3), 261-273. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Bender, D. R. (1967). A Refinement of the Concept of Household: Families, Co-residence, and Domestic Functions 1. *American Anthropologist*, 69(5), 493-504.
- Bengtson, V. L., & Schrader, S. S. (1982). Parent-child relations. *Research instruments in social gerontology*, 2, 115-186.
- Bengtson, V. L., & Harootyan, R. A. (1994). *Intergenerational linkages: Hidden connections in American society*. Springer Publishing Co.

- Bengtson, V. L., Rosenthal, C., & Burton, L. (1996). Paradoxes of families and aging. *Handbook of aging and the social sciences*, 4, 253-282.
- Bengtson, V. L. (2001). Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds: The burgess award lecture. *Journal of marriage and family*, 63(1), 1-16.
- Bettio, F. and Verashchagina, A. (2012). *Long-Term care for the elderly. Provisions and providers in 33 European countries*, EGGE/European Commission – DG for Justice, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Berkner, L. K. (1975). *The use and misuse of census data for the historical analysis of family structure*. J. Interdisc. Hist. 5:721-38
- Bernard, M. M. Maio, G. R., & Olson, J. M. (2003). The vulnerability of values to attack: Inoculation of values and value-relevant attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 63-75.
- Blood, R. O. Jr., & Wolfe, D. M. (1960). *Husbands and wives: The dynamics of family living*. Free Press Glencoe.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss, Vol. 1: Attachment. Attachment and Loss*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1979). *The Making and Breaking of Affectional Bonds*. London: Tavistock
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss, Vol. I: Attachment* (2nd ed.). New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent child attachment and healthy human development*. New York: Basic Books.
- Brofenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge, Mass: Harbard.

- Bronfenbrenner, U., & Ceci, S. J. (1994). Nature-nuture reconceptualized in developmental perspective: A bioecological model. *Psychological review*, 101(4), 568.
- Brown, J. & Christensen, D. (1999). *Family therapy*. CA: Brooks/Cole.
- Berry J. W. (1966). Temne and Eskimo perceptual skills. *International Journal of Psychology*, 1, 207-229.
- Berry J. W. (1971). Ecological and cultural factors in spatial perceptual development. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 3, 324-336.
- Byrne, B. M., & van de Vijver, F. J. R. (2010). Testing for measurement and structural equivalence in large-scale cross-cultural studies: Addressing the issue of nonequivalence. *International Journal of Testing*, 10(2), 107-132.
- Campbell, J. K. (1964). *Honour, Family and Patronage, a Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*. Clarendon Press
- Cavounides, J. (2004). Migration to Greek from the Balkans, *South Eastern Journal of Economics*, 2, 35-59
- Γεώργας, Δ. (1986). Οικολογική Ψυχολογία: Ελληνική πραγματικότητα. *Νέα Παιδεία*, 39, 53-71.
- Γεώργας, Δ. (1990). *Οικογενειακές αξίες στη σύγχρονη εποχή*. Στο Α. Καλαντζή-Αζίζι, Ν. Παρίτση, (επ.). *Οικογένεια: Ψυχοκοινωνικές-Ψυχοθεραπευτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γεώργας, Δ. (2000). *Η ψυχοδυναμική της οικογένειας στην Ελλάδα: Ομοιότητες και διαφορές με άλλες χώρες*. Στο Α. Καλαντζή-Αζίζι, Η. Μπεζεβέγκη, (επ.). *Θέματα επιμόρφωσης/ευαισθητοποίησης στελεχών ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Γεώργας, Δ., Χριστακοπούλου, Σ., Μυλωνάς, Κ., Schwartz, S. (1992). Οικουμενικές αξίες: Ελληνική πραγματικότητα. *Ψυχολογικά Θέματα*, 5, 7-25.

- Γεώργας, Δ., Χριστακοπούλου, Σ., Σ., Μ Λωνάς, Κ., & Παπαλόη, Β. (1998). Οικογενειακές σχέσεις των Ελλήνων φοιτητών στο παρόν και στο μέλλον. *Βήμα Κοινωνικών Επιστημών*, 6, 167-187.
- Γιαννουλέας, Μ. Π. (2011). *Συμπεριφορά και διαπροσωπική επικοινωνία στον εργασιακό χώρο*. Αθήνα: εκδ. Πεδίο.
- Γιώτσα, Α. (1999). Ο προσωπικός χώρος και η γειτονιά. Μία διαπολιτιστική προσέγγιση σε γειτονιές της Γενεύης, της Αθήνας και της Κεφαλλονιάς, *Ψυχολογία*, 6, 124-136.
- Γιώτσα, Α. (2003). *Διαμόρφωση ψυχολογικών μεταβλητών στην οικογένεια. Μια διαπολιτισμική προσέγγιση*. Διδακτορική Διατριβή. Φιλοσοφική Σχολή, Τομέας Ψυχολογίας. Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Γιώτσα, Α. (2007α). Αξίες και οικογένεια. Μια διαπολιτισμική μελέτη. *Ψυχολογία*, 13(4), 111-128.
- Γιώτσα, Α. (2007β). Δομή και λειτουργία της ελληνικής οικογένειας. Ομοιότητες και διαφορές με τη μορφή της οικογένειας σε άλλες χώρες. *Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών της Σχολής Επιστημών Αγωγής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, Τόμος Γ', 25-41.
- Γιώτσα, Α., & Μητρογιώργου, Ε. (2014β). Η δυναμική των διαπροσωπικών σχέσεων στην οικογένεια μέσα από τα μάτια των παιδιών. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, θεματικό τεύχος 13/2014.
- Δαλακούρας, Θ., Ζαφειροπούλου, Μ. & Καζαντζής, Α. (1999). Η οικογένεια στη σύγχρονη κοινωνία, Πρακτικά 3ου Πανελλήνιου Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Κομοτηνή
- Da Vanzo, J., & Goldscheider, F. K. (1990). Coming home again: Returns to the parental home of young adults. *Population Studies*, 44(2), 241-255.
- Déchaux, J. H. (2008). Kinship studies: Neoclassicism and new wave. A critical review, *Revue Française de Sociologie* 49, 215–43

- Diener, E., Gohm, C. L., Suh, E., & Oishi, S. (2000). Similarity of the relations between marital status and subjective well-being across cultures. *Journal of cross-cultural psychology*, 31(4), 419-436.
- Dion, K. K., & Dion, K. L. (1996). Cultural perspectives on romantic love. *Personal Relationships*, 3, 5-17.
- Du Boulay, J. (1974). *Portrait of a Greek mountain village*. Clarendon Press Oxford
- Engels, F., Morgan, L. H., & Engels, F. (1972). *The origin of the family, private property, and the state*. New York: Pathfinder Press.
- Eurostat (2015). *People in the EU: who are we and how do we live?* Ανακτήθηκε στις 20 Αυγούστου 2018 από: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=People_in_the_EU_%E2%80%93_who_are_we_and_how_do_we_live%3F
- Ζαφείρης Α., Ζαφείρη Ε., Μουζακίτης Χ., (1999). *Οικογενειακή Θεραπεία: Θεωρία και πρακτικές εφαρμογές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ζαφειροπούλου, Μ., (1999). *Η Γνωστική-Συμπεριφορική προσέγγιση για τη μάθηση και τη συμπεριφορά του παιδιού στο σχολείο*. Πανεπιστημιακές σημειώσεις. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις
- Feather, N. T. (1991). Human values, global self-esteem, and belief in a just world. *Journal of Personality*, 59, 83-106.
- Feather, N. T. (1994). Attitudes towards high achievers and reactions to their fall: Theory and research toward tall poppies. In L. Berkowitz (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, 26, 1-73. New York: Academic Press.
- Friedl, E. (1962). *Vasilika*. Holt, Rinehart and Winston.
- Fustel de Coulanges, N. D. (1877). *The ancient city: a study on the religion, laws and institutions of Greece and Rome*. Boston: Lee and Shepard, New York: Charles T. Dillingham

- Geka, M. (2003). Valeurs et Représentations sociales du politique pendant la jeunesse : analyse de la construction sociale et individuelle d'un objet, in M. Lavallée, S. Vincent, C. Ouellet, C. Garnier (dir.), *Les représentations sociales, Constructions nouvelles*, Montréal, GEIRSO, UQAM, 206-216,
- Georgas, J., Berry, J. W., van de Vijver, F. J. R., Kağıtçıbaşı, C., & Poortinga, Y. H. (2006). *Families across cultures: A 30- nation psychological study*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Georgas, J., Christakopoulou, S., Poortinga, Y. H., Angleitner, A., Goodwin, R., & Charalambous, N. (1997). The relationship of family bonds to family structure and function across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 28(3), 303-320.
- Giotsa, A., & Mitrogiorgou E. (2014α). Economic Crisis in Greece: Impact on Different Fields. Στο: A. Giotsa (Επιμ.), *Psychological and Educational Approaches in Times of Crises: Exploring New Data*, 5-22. New York: Untested Ideas Research Center.
- Goldenberg, I. & Goldenberg, H. (2005). *Οικογενειακή θεραπεία, μια επισκόπηση* (επιμ. Β. Κοτρώτσου). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Goody, J. (1983). *The Development of the Family and Marriage in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2010). *Κοινωνική Ψυχολογία* (επιμέλεια Α. Χαντζή). Αθήνα: εκδ. Gutenberg (έκδοση πρωτοτύπου 2008).
- Hofstede, G. (1980). Motivation, leadership, and organization: do American theories apply abroad?. *Organizational dynamics*, 9(1), 42-63.
- Hofstede, G. (1983). National cultures in four dimensions: A research-based theory of cultural differences among nations. *International Studies of Management & Organization*, 13(1-2), 46-74.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. Sage publications.

- Jayakody, R., Chatters, L. M., & Taylor, R. J. (1993). Family support to single and married African American mothers: The provision of financial, emotional, and child care assistance. *Journal of Marriage and Family*, 55(2), 261.
- Johnston, C. S. (1995). The Rokeach Value Survey: Underlying Structure and Multidimensional Scaling. *The Journal of Psychology*, 129(5), 583-597.
- Κασιμάτη, Ρ., Παπαιωάννου, Μ., Γεωργουλάς Σ., Πράνταλος Ι. (2015). *Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου, Βιβλίο μαθητή*. ΟΕΔΒ (ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ), ΥΠ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ- ΙΤΥΕ ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ
- Kagitcibasi, C. (1997). Individualism and collectivism. *Handbook of cross-cultural psychology*, (3), 1-49.
- Καραμεσίνη, Μ. (2015). Διαρθρωτική κρίση και προσαρμογή στην Ελλάδα: κοινωνική οπισθοδρόμηση και προκλήσεις για την ισότητα των φύλων", στο Καραμεσίνη Μ. και Ruberry, J., *Γυναίκες και λιτότητα: Η οικονομική κρίση και το μέλλον της ισότητας των φύλων*, Αθήνα, εκδ. Νήσος
- Καραμεσίνη, Μ., Σκόμπα, Μ., Χατζηβαρβάβα Ε., (2016). *Βιβλιογραφική ανασκόπηση και ανάλυση πολιτικών σχετικά με τη συμφιλίωση της επαγγελματικής και οικογενειακής/ιδιωτικής ζωής*. Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ)
- Κατάκη, Χ. (1984). *Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας*, Αθήνα: Κέδρος.
- Κατάκη, Χ. (1989). *Η σύγχρονη οικογένεια στα πρόθυρα της μεταβιομηχανικής εποχής: Μορφογενετικές αναθεωρήσεις και ανακατατάξεις*. Διάλεξη: Ελληνική Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του Παιδιού.
- Katz, D. (1960). The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinions Quarterly*, 24,163 - 204
- Καυτατζόγλου Ρ. (1996). *Οι Οικογένειες Του Παρελθόντος: Μορφές Οικιακής Οργάνωσης Στην Ευρώπη Και Τα Βαλκάνια*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Καφέτσιος, Κ. (2008). Διαπροσωπικές σχέσεις και ποιότητα ζωής στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία: Μια κοινωνιοψυχολογική ανάγνωση. *Πρακτικά Κύκλου Ανοιχτών Διαλέξεων Δήμου Ρεθύμνου*.

- Kim, U. (1994). Individualism and collectivism: Conceptual clarification and elaboration. In U. Kim, H. C. Triandis, C. Kagitcibasi, S. Choi, & G. Yoon (Eds.), *Individualism and collectivism: Theory, method, and applications* (19–40). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kim, H. S., Sherman, D. K., Ko, D., & Taylor, S. E. (2006). Pursuit of comfort and pursuit of harmony: Culture, relationships, and social support seeking. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(12), 1595-1607.
- King, V., & Elder Jr, G. H. (1997). The legacy of grandparenting: Childhood experiences with grandparents and current involvement with grandchildren. *Journal of Marriage and the Family*, 59(4), 848-859.
- Kluckhohn, C. (1951). *Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Κογκίδου Δ. (1995). *Μονογονεϊκές οικογένειες: Πραγματικότητα-Προοπτικές - Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Κορωναίου, Α., (2007). *Ο ρόλος των πατέρων στην εξισορρόπηση επαγγελματικής και οικογενειακής-προσωπικής ζωής*. Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.)
- Κορώσης, Κ. (2003). *Πατέρας και παιδί: η επικοινωνία του πατέρα με το παιδί της σχολικής ηλικίας κατά τις ελεύθερες ώρες*, Αθήνα: Ατραπός
- Κούτρας, Β., & Νάστου, Α. (2014). Πολιτικές και πρακτικές για επιτυχημένη συμμετοχή γονέων στην εκπαίδευση του παιδιού. *Διερευνώντας τον κόσμο του παιδιού* (Επιστημονική Περιοδική Έκδοση της Ο.Μ.Ε.Π.), 13, 247-254
- Krevans, J. & Gibbs, J. C. (1996). Parents' use of inductive discipline: Relations to children's empathy and prosocial behaviour. *Child Development*, 67, 3263-3277.
- Laing, R.D. & Esterson, A. (1964). *Sanity, Madness and the Family*. London: Tavistock.

- Λαλούμη - Βιδάλη, Ε. (2007). *Ανθρώπινες Σχέσεις και Επικοινωνία στην Προσχολική Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη. Σύγχρονες Εκδόσεις Θεσσαλονίκη.
- Lambiri-Dimaki, I. (1972). *Mvkonos-Dilos-Rinia: DeveloomentPlan. Ministrv of Governmental Policy, Athens*.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (1997). *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα. Με κείμενα τριάντα συγγραφέων*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση
- Laslett, P. (1972). *Introduction: The history of the family. In Household and Family in Past Time*, New York: Cambridge Univ. Press
- Laslett, P. (1983). Family and household as work group and kin group: areas of traditional Europe compared. *Family forms in historic Europe*, 513.
- Lefaucheur, N. (1993). Sur la scène de l'anormalité familiale, In: M.-Thérèse MEULDERS-KLEIN & Irène Théry (dir.), *Les recompositions familiales aujourd'hui*, Nathan, 123-136
- Le Play, F. (1855). *Les ouvriers europe'ens [The European Workers]. E' tudes sur les travaux, la vie domestique et la condition morale des populations ouvrie`res del'Europe, pre'ce'de'es d'un expose' de la me'thode d'observation*. Paris: Imprimerie imperiale.
- Levinson D., & Malone M. L, (1980). *Toward explaining human nature*, New Haven, HRAF Press.
- Malinowski, B. (1913). *The family among the Australian Aborigines: a sociological study*. London: University of London Press.
- Malti, T., Gummerum, M. & Keller, M. (2009). Children's moral motivation, sympathy and prosocial behaviour. *Child Development*, 80, 2, 442-460.
- Mares, M. L. & Woodard, E. (2005). Positive effects of television on children's social interactions: A meta-analysis, *Media Psychology*, 7(3), 301-322.
- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (1990). *Δομικά χαρακτηριστικά και παραδοσιακές λειτουργίες της αγροτικής οικογένειας: Εμπειρικές έρευνες*, ΕΚΚΕ, 73-105.

- Μαράτου-Αλιμπράντη, Λ. (1995). Η Οικογένεια στην Αθήνα: Οικογενειακά Πρότυπα και Συζυγικές Πρακτικές. Αθήνα: *Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών*, 92-93, 267-270
- Μαράτου – Αλιμπράντη, Λ. (1999). *Η οικογένεια στην Αθήνα. Οικογενειακά μοντέλα και συζυγικές πρακτικές*, ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Μαρκαντώνης, Ι. Σ. & Ρήγα, Α. Β. (1991). *Οικογένεια, μητρότητα, αναδοχή: Διεπιστημονική προσέγγιση*. Αθήνα: Εκδόσεις Μαυρομάτη.
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological review*, 98(2), 224.
- McNeill, W.H. (1978). *The Metamorphosis of Greece Since World War II*. The University of Chicago Press.
- Mesuda, K., & Toyama, N. (2008). *U.S. Patent No. 7,367,010*. Washington, DC: U.S. Patent and Trademark Office.
- Michel, A. (1991). *Η Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας και του γάμου*. μτφρ. Λ. Μουσούρου. Αθήνα: εκδ. Gutenberg
- Miell, D. & Dallos, R. (2008). *Διαπροσωπικές σχέσεις: μια συνεχής κοινωνική αλληλεπίδραση* (Επιστημονική επιμέλεια Α. Γκαρή). Αθήνα: Έλληνικά Γράμματα
- Miller, J. G. (1965). Living systems: basic concepts. *Behavioral Science*, 10, 193-231.
- Minuchin, S. (1974). *Families and Family therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Μισέλα.(1987). *Κοινωνιολογία της οικογένειας και του γάμου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου, Λ. (1989). *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*, Αθήνα: Gutenberg
- Μουσούρου, Λ. (1996). *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*, Αθήνα: Gutenberg, Β' ανατύπωση.

- Μπάγκαβος, Χ., & Παπαδοπούλου, Δ. (2003). *Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*. ΙΝΕ, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ ΑΔΕΔΥ, Αθήνα, Μελέτη αρ, 15.
- Mueller, D. J. & Wornhoff, S.A. (1990). Distinguishing personal and social values. *Educational and Psychological Measurement*, 50, 691–699.
- Murdock, G. P. (1949). *Social structure*. New York: Free Press.
- Mylonas, K., Pavlopoulos, V., & Georgas, J. (2008). Multilevel structure analysis for family-related constructs. *Multilevel Analysis of Individuals and cultures*, 345-377.
- Napier, A. Y., & Whitaker, C. (1978). *The family crucible: The intense experience of therapy*. New York: HarperCollins
- Νασιάκου, Μ., Χατζή, Α., Φατούρου-Χαρίτου, Μ., (1999.). *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*. Τόμος Β', Αθήνα:GUTENBERG
- Needham, R. (1974). *Remarks and inventions: Skeptical essays about kinship*. London: Tavistock.
- Oyserman, D. (1993). The lens of personhood: Viewing the self and others in a multicultural society. *Journal of personality and social psychology*, 65(5), 993.
- Παπαδήμου Α. (1999), *Κοινωνική και ψυχολογική ανάλυση της οικογένειας*, Διδακτορική διατριβή. Τομέας Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα
- Παπαδιώτη–Αθανασίου, Β. (1993). *Τα "όρια" και η σημασία τους στη λειτουργία της οικογένειας και την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού –Συστημική προσέγγιση*. Ιωάννινα: Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
- Παπαστάμου, Σ. (1989). *Εγχειρίδιο κοινωνικής ψυχολογίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.
- Παρασκευόπουλος Ι. (1985). *Εξελικτική Ψυχολογία*. Τόμος. Αθήνα (αυτοέκδοση)

- Πετρογιάννης, Κ. (2003). Η μελέτη της ανθρώπινης ανάπτυξης: *Οικοσυστημική προσέγγιση. Παρουσίαση της θεωρίας του Urie Bronfenbrenner με βάση ευρήματα από τη διεθνή έρευνα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Πολέμη-Τοδούλου, Μ., Βασιλείου, Β., & Βασιλείου, Γ. (2003). Η διεργασία ομάδας δια μέσου της πολιτισμικής αλλαγής. *Μετάλογος*, 4, 82-100.
- Polemi-Todoulou, M. (1981). Cooperation and competition in the family and peer group: *A study of interdependence in a Greek community*. Doctoral Dissertation, Bryn Mawr College.
- Popenoe, D. (1988). *Disturbing the next-Family changes and decline in modern societies*. New York: AldineDeGruyter
- Πρέσβελου Κ., (2003). Μετανεωτερική Κοινωνία και Οικογενειακά Μορφώματα. στο Ρήγα και συν. *Το κουτί της Πανδώρας-Οικογένεια και η διαπολιτισμική της ταυτότητα σήμερα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Πρεσβέλου, Κ., (2012). *Οικογένεια και μετανεωτερικότητα*. Στο Α.Β. Ρήγα, Κ. Πρεσβέλου, Α. Γιώτσα, Μ., Γκέκα. Η οικογένεια στην Ελλάδα σήμερα. Θεωρητικές προσεγγίσεις και ερευνητικά δεδομένα. Αθήνα: Πεδίο
- Psacharopoulos, H. T., Mowat, A. P., Cook, P. J., Carlile, P. A., Portmann, B., & Rodeck, C. H. (1983). Outcome of liver disease associated with alpha 1 antitrypsin deficiency (PiZ). Implications for genetic counselling and antenatal diagnosis. *Archives of disease in childhood*, 58(11), 882-887.
- Rauh, H. (1995). Friihe Kindheit. In R.Oerter & L.Montada (Hrsg.), *Entwicklungspsychologie- Ein Lehrbuch (S.1-71)*. Weinheim: PsychologieVerlags
- Ρήγα, Α. Β. (2012). *Η οικογένεια στην Ελλάδα σήμερα. Θεωρητικές προσεγγίσεις και ερευνητικά δεδομένα*. Αθήνα: Εκδ. Πεδίο
- Safilios-Rothschild, C. (1970). *The sociology and social psychology of disability and rehabilitation*, New York: Random House.

- Roberts, R. E., Richards, L. N., & Bengtson, V. (1991). Intergenerational solidarity in families: Untangling the ties that bind. *Marriage & Family Review*, 16(1-2), 11-46.
- Stephens, W. N. (1963). *The family in crosscultural perspective*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values?, *Journal of social issues*, 50(4), 19-45.
- Segalen, M. (1986). *Historical anthropology of the family*. Cambridge University Press.
- Πήγα, Α. Β. (2012). *Η οικογένεια στην Ελλάδα σήμερα*. Αθήνα: εκδ. Πεδίο
- Rohan, M. J. & Zanna, M. P. (2001). Values and ideologies. In: Tesser, A. & Schwarz, N. (eds.) *Blackwell Handbook of social psychology: intraindividual processes*. Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Rokeach, M. (1968). *Beliefs, Attitudes and Values. A theory of organization and change*. San Francisco: Jossey- Bass Inc., Publishers.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Rokeach, M. & Ball-Rokeach, S. J. (1989). Stability and change in American value priorities 1968 - 1981. *American Psychologist*, 44, 5, 775-784
- Segall, M. H., Dasen, P. R., Berry, J., & Poortinga, Y. H. (1990). *Human behavior in a global perspective: An introduction to cross-cultural psychology*. New York: Pergamon Press.
- Smith S., 1995, Family theory and multicultural family studies. In: B. Ingoldsby & S. Smith (eds.), *Families in multicultural perspective*, New York, The Guilford Press.
- Shigetomi, C. C., Hartman, D. P. & Gelfand, D. M. (1981). Sex differences in children's altruistic behaviour and reputations for helpfulness. *Developmental Psychology*, 17, 434-437

- Silverstein, M., Giarrusso, R., & Bengtson, V. L. (1998). *Intergenerational solidarity and the grandparent role. Handbook on grandparenthood*, Connecticut: Greenwood.
- Strayer, J. & Roberts, W. (2004). Children's anger, emotional expressiveness, and empathy: Relations with parents' empathy, emotional expressiveness, and parenting practices. *Social Development*, 13(2), 229-254
- Taylor, S. E., Welch, W. T., Kim, H. S., & Sherman, D. K. (2007). Cultural differences in the impact of social support on psychological and biological stress responses. *Psychological Science*, 18(9), 831-837.
- Τεπέρογλου, Α. (1999). Οικογένεια, γάμος, θεσμοί: απόψεις και αντιλήψεις των έγγαμων νέων: αποτελέσματα εμπειρικής έρευνας Νομού Θεσσαλονίκης, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 98(98-99), 221-256.
- Tepperman, L., & Wilson, S. (1993). *Next of kin: An international reader of changing families*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
- Triandis, H. (1978). Some universals of social behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 4, 1-16.
- Triandis, H.C. (1983). *Allocentric vs. idiocentric social behavior: A major cultural difference between Hispanics and the Mainstream (ONR Technical Report 16)*. Campaign University of Illinois, Department of Psychology.
- Triandis, H. C. (1988). Collectivism vs. Individualism: A Reconceptualization of a Basic Concept in Cross-Cultural Psychology. *Cross-Cultural Studies of Personality, Attitudes and Cognition*, 60-95.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and Collectivism*. Boulder, CO: West View Press
- Triandis, H. C., & Vassiliou, V. (1972). Interpersonal influence and employee selection in two cultures. *Journal of Applied Psychology*, 56(2), 140.
- Τσαμπαρλή, Α. & Σαμιωτάκης, Ν. (2002). Σχέση λειτουργικής επάρκειας της οικογένειας και αυτοεκτίμησης του παιδιού. Στο Πολεμικός, Ν., Καΐλα, Μ.,

- Καλαβάσης, Φ. (Επιμ. Έκδ). *Εκπαιδευτική ,Οικογενειακή και Πολιτική Ψυχοπαθολογία. Αποκλίνουσες διαστάσεις στο χώρο της εκπαίδευσης*. Αθήνα. Ατραπός. Τόμος Β, 337-354
- Τσαούσης, Δ. Γ., (1984). *Χρηστικό λεξικό Κοινωνιολογίας*. Αθήνα, Gutenberg
- Vauclair, C. M., Hanke, K., Fischer, R., & Fontaine, J. (2011). The structure of human values at the culture level: A meta-analytical replication of Schwartz's value orientations using the Rokeach Value Survey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(2), 186-205.
- Von Bertalanffy, L. (1968). *General System Theory: Foundations, Development*. New York: George Braziller.
- Waters, E., Merrick, Treboux, D., Crowell, J., & Albersheim, L. (2000). Attachment security in infancy and adulthood: A twenty-year longitudinal study. *Child Development*, 71(3), 684-689
- Waters, E., Corcoran, D., & Anafarta, M. (2005). Attachment, other relationships, and the theory that all good things go together. *Human Development*, 48, 80–84.
- Yanagisako, S. J. (1979). Family and household: The analysis of domestic groups. *Annual Review of Anthropology*, 8, 161–205
- Yver, J. (1966). *Essai de géographie coutumière*, Sirey, Paris.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι



Σχολή Επιστημών Αγωγής
Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών
Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Έντυπο ενημέρωσης και συγκατάθεσης για συμμετοχή σε έρευνα

Με στόχο τη διαρκή πληροφόρηση σχετικά με την ανάπτυξη και εξέλιξη του ατόμου, αλλά και την ενημέρωση των νέων παιδαγωγών, έχει ξεκινήσει μια έρευνα, *υπό την επίβλεψη της Αναπληρώτριας Καθηγήτριας Κοινωνικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Α. Γιώτσα*. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα διεξάγεται από το Τμήμα Νηπιαγωγών και αφορά τις αντιλήψεις ανδρών και γυναικών για τους οικογενειακούς ρόλους και αξίες στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια.

Η ερευνητική διαδικασία θα συμπεριλαμβάνει συμπλήρωση ερωτηματολογίων. Ο κάθε συμμετέχων θα κληθεί, με καθοδήγηση από έμπειρο και εκπαιδευμένο ερευνητή, να συμπληρώσει ερωτηματολόγια. Η κωδικοποίηση των δεδομένων θα γίνει από την ερευνητική ομάδα ανώνυμα και εμπιστευτικά. Ανά πάσα στιγμή, μπορεί να διακοπεί η συμμετοχή στην έρευνα και τα δεδομένα δε θα ληφθούν υπόψη.

Χρειαζόμαστε την πολύτιμη βοήθειά σας σε αυτή την ερευνητική προσπάθεια! Επίσης, για οποιαδήποτε απορία ή παρατήρηση μπορείτε να επικοινωνήσετε με την επιβλέπουσα της έρευνας, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Α. Γιώτσα, στο e-mail: agiotsa@uoi.gr.

Ευχαριστούμε εκ των προτέρων για τη συμβολή σας σε αυτή την προσπάθεια!

Με το παρόν έντυπο, δηλώνω εγγράφως, ότι έχω ενημερωθεί για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας και συμφωνώ να συμμετέχω και οι απαντήσεις μου να χρησιμοποιηθούν στην ερευνητική διαδικασία.

Ο/Η Υπογράφων/-ουσα

.....

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

ΟΔΗΓΙΕΣ

Παρακαλούμε συμπληρώστε τις παρακάτω ερωτήσεις και τα ερωτηματολόγια που ακολουθούν. Προσπαθήστε να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις ανεξάρτητα από το πόσο σίγουροι είστε για την απάντησή σας. Απαντήστε με ειλικρίνεια και αυθόρμητα – μην ξοδέψετε πολύ χρόνο για κάθε απάντηση. Δεν πρόκειται για τεστ γνώσεων. Όλες οι απαντήσεις και τα στοιχεία σας είναι εμπιστευτικά.

A. ΑΤΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. ΚΩΔΙΚΟΣ: _____

(Παρακαλούμε συμπληρώστε τα δύο αρχικά του ονόματός σας και τους δύο πρώτους αριθμούς της ταυτότητάς σας. Π.χ. αν ονομάζεστε Σπύρος Αντωνίου, με αριθμό δελτίου ταυτότητας Π165734, συμπληρώνετε ΣΑ16)

2. ΦΥΛΟ: Γυναίκα _____ Άνδρας _____

3. ΗΛΙΚΙΑ: _____ έτη

Τόπος μόνιμης κατοικίας (Πόλη ή Κοινότητα, Νομός): _____

Μένετε τώρα στον τόπο της μόνιμης κατοικίας σας: Ναι ⑤ Όχι ⑤

Οικογενειακή κατάσταση:

_____ Ανύπαντρος/η και ζω μόνος/η
_____ Παντρεμένος/η χωρίς παιδιά
_____ Παντρεμένος/η με παιδιά
_____ Διαζευγμένος/η
_____ Χήρος/α
_____ Άλλο (παρακαλώ διευκρινείστε)

ΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΔΙΚΟ ΣΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΣΑΣ:

ΜΟΡΦΩΣΗ	ΕΣΕΙΣ	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ
Καθόλου (- 2 ^η Δημοτ.)			
Κατώτερη (-3 ^η Γυμν.)			
Μέση (-Λύκειο)			
Ανώτερη			
Ανώτατη			
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ			
ΚΥΡΙΟΣ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΑΣ (στην			

ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΠΡΟΣΕΚΤΙΚΑ ΤΙΣ ΟΔΗΓΙΕΣ.

Στο παρακάτω ερωτηματολόγιο, κάθε ερώτηση αναφέρεται σε 9 πρόσωπα, μέλη της οικογένειας και συγγενείς (πατέρας, μητέρα, γιος 10 ετών, κόρη 10 ετών, γιος 20 ετών, κόρη 20 ετών, παππούς, γιαγιά, θείος/θεία).

Σας παρακαλούμε να απαντήσετε ξεχωριστά για κάθε μέλος της οικογένειας, αφού σκεφτείτε τα μέλη της ΔΙΚΗΣ ΣΑΣ οικογένειας.

Εάν κάποια μέλη της οικογένειας (π.χ. παππούδες) δεν είναι πια στη ζωή, θα θέλαμε να απαντήσετε σαν αυτά τα πρόσωπα να βρίσκονταν ακόμα στη ζωή.

Σε περίπτωση που έχετε περισσότερους από έναν/μία θείο/θεία, διαλέξτε εκείνους που βρίσκονται πιο κοντά συναισθηματικά σε εσάς. Εάν ΔΕΝ έχετε θείο ή θεία απαντήστε σαν να είχατε.

‘Όσον αφορά στο γιο 10 ετών την κόρη 10 ετών, το γιο 20 ετών, την κόρη 20 ετών, απαντήστε σαν να ήταν τα παιδιά σας στην αντίστοιχη ηλικία.

Παρακαλούμε να απαντήσετε στις ακόλουθες ερωτήσεις σαν να ζούσατε **στο μόνιμο τόπο κατοικίας σας** με την οικογένειά σας.

Σας παρακαλούμε να απαντήσετε στις ακόλουθες ερωτήσεις χρησιμοποιώντας την ακόλουθη κλίμακα:

7 =στο ίδιο σπίτι,

6 = πάνω/κάτω/διπλανό διαμέρισμα,

5 = απέναντι σπίτι ή κτίριο,

4 = στην ίδια γειτονιά,

3 = στην ίδια πόλη,

2 = Σε κοντινή πόλη

1 = μακριά.

Πόσο μακριά μένετε από τα ακόλουθα πρόσωπα?

πατέρας	μητέρα	αδέλφια	παππούς	γιαγιά	θείος/θεία

Σας παρακαλούμε να απαντήσετε στις ακόλουθες ερωτήσεις χρησιμοποιώντας την ακόλουθη κλίμακα:

6 = καθημερινά,

5 = μία ή δύο φορές την εβδομάδα,

4 = κάθε δύο εβδομάδες,

3 = μία φορά το μήνα,

2 = μία ή δύο φορές το χρόνο,

1 = σπάνια.

Πόσο συχνά συναντάτε τα ακόλουθα πρόσωπα;

πατέρας	μητέρα	αδέλφια	παππούς	γιαγιά	θείος/θεία

Πόσο συχνά επικοινωνείτε τηλεφωνικά με τα ακόλουθα πρόσωπα;

πατέρας	μητέρα	αδέλφια	παππούς	γιαγιά	θείος/θεία

Σε κάθε δήλωση σημειώστε τις απαντήσεις σας χρησιμοποιώντας την παρακάτω κλίμακα:

6-πέρα πολύ, 5-πολύ , 4-αρκετά, 3-λίγο, 2-πολύ λίγο , 1-καθόλου.

1.Ο πατέρας παρέχει συναισθηματική στήριξη στα παιδιά	
Η μητέρα παρέχει συναισθηματική στήριξη στα παιδιά	
Ο παππούς παρέχει συναισθηματική στήριξη στα εγγόνια	
Η γιαγιά παρέχει συναισθηματική στήριξη στα εγγόνια	
Ο θείος/ η θεία παρέχει συναισθηματική στήριξη στα ανήψια	
Ο πατέρας παρέχει συναισθηματική στήριξη στους παππούδες	
Η μητέρα παρέχει συναισθηματική στήριξη στους παππούδες	
Ο γιος 10 ετών παρέχει συναισθηματική στήριξη στους παππούδες	
Η κόρη 10 ετών παρέχει συναισθηματική στήριξη στους παππούδες	
Ο γιος 20 ετών παρέχει συναισθηματική στήριξη στους παππούδες	
Η κόρη 20 ετών παρέχει συναισθηματική στήριξη στους παππούδες	
Ο πατέρας παρέχει συναισθηματική στήριξη στη σύζυγο	
Η μητέρα παρέχει συναισθηματική στήριξη στο σύζυγο	
Ο παππούς παρέχει συναισθηματική στήριξη στον πατέρα/στη μητέρα	
Η γιαγιά παρέχει συναισθηματική στήριξη στον πατέρα/στη μητέρα	
Ο θείος/η θεία παρέχει συναισθηματική στήριξη στον πατέρα/στη μητέρα	
Ο γιος 10 ετών παρέχει συναισθηματική στήριξη στα μικρότερα αδέρφια	
Η κόρη 10 ετών παρέχει συναισθηματική στήριξη στα μικρότερα αδέρφια	
Ο γιος 20 ετών παρέχει συναισθηματική στήριξη στα μικρότερα αδέρφια	
Η κόρη 20 ετών παρέχει συναισθηματική στήριξη στα μικρότερα αδέρφια	

2. Ο πατέρας κρατάει ενωμένη την οικογένεια	
Η μητέρα κρατάει ενωμένη την οικογένεια	
Ο παππούς κρατάει ενωμένη την οικογένεια	
Η γιαγιά κρατάει ενωμένη την οικογένεια	
Ο θείος/η θεία κρατάει ενωμένη την οικογένεια	
Ο γιος 10 ετών κρατάει ενωμένη την οικογένεια	
Η κόρη 10 ετών κρατάει ενωμένη την οικογένεια	

<i>Ο γιος 20 ετών κρατάει ενωμένη την οικογένεια</i>	
<i>Ο γιος/η κόρη 20 ετών κρατάει ενωμένη την οικογένεια</i>	

<i>3. Ο πατέρας φροντίζει για καλό και ευχάριστο κλίμα στην οικογένεια</i>	
<i>Η μητέρα φροντίζει για καλό και ευχάριστο κλίμα στην οικογένεια</i>	
<i>Ο παππούς φροντίζει για καλό και ευχάριστο κλίμα στην οικογένεια</i>	
<i>Η γιαγιά φροντίζει για καλό και ευχάριστο κλίμα στην οικογένεια</i>	
<i>Ο θείος/η θεία φροντίζει για καλό και ευχάριστο κλίμα στην οικογένεια</i>	
<i>Ο γιος 10 ετών φροντίζει για καλό και ευχάριστο κλίμα στην οικογένεια</i>	
<i>Η κόρη 10 ετών φροντίζει για καλό και ευχάριστο κλίμα στην οικογένεια</i>	
<i>Ο γιος 20 ετών φροντίζει για καλό και ευχάριστο κλίμα στην οικογένεια</i>	
<i>Η κόρη 20 ετών φροντίζει για καλό και ευχάριστο κλίμα στην οικογένεια</i>	

6-πάρα πολύ, 5-πολύ, 4-αρκετά, 3-λίγο, 2-πολύ λίγο, 1-καθόλου.

<i>4. Ο πατέρας μεταδίδει, παραδόσεις, ήθη και έθιμα (π.χ. διαβάζει, αφηγείται ιστορίες) στα παιδιά</i>	
<i>Η μητέρα μεταδίδει, παραδόσεις, ήθη και έθιμα (π.χ. διαβάζει, αφηγείται ιστορίες) στα παιδιά</i>	
<i>Ο παππούς μεταδίδει, παραδόσεις, ήθη και έθιμα (π.χ. διαβάζει, αφηγείται ιστορίες) στα εγγόνια</i>	
<i>Η γιαγιά μεταδίδει, παραδόσεις, ήθη και έθιμα (π.χ. διαβάζει, αφηγείται ιστορίες) στα εγγόνια</i>	
<i>Ο θείος/η θεία μεταδίδει, παραδόσεις, ήθη και έθιμα (π.χ. διαβάζει, αφηγείται ιστορίες) στα ανήψια</i>	
<i>Ο γιος 10 ετών μεταδίδει, παραδόσεις, ήθη και έθιμα (π.χ. διαβάζει, αφηγείται ιστορίες) στα μικρότερα αδέρφια</i>	
<i>Η κόρη 10 ετών μεταδίδει, παραδόσεις, ήθη και έθιμα (π.χ. διαβάζει, αφηγείται ιστορίες) στα μικρότερα αδέρφια</i>	
<i>Ο γιος 20 ετών μεταδίδει, παραδόσεις, ήθη και έθιμα (π.χ. διαβάζει, αφηγείται ιστορίες) στα μικρότερα αδέρφια</i>	
<i>Η κόρη 20 ετών μεταδίδει, παραδόσεις, ήθη και έθιμα (π.χ. διαβάζει, αφηγείται ιστορίες) στα μικρότερα αδέρφια</i>	

<i>5. Ο πατέρας μεταδίδει τη θρησκευτική παράδοση στα παιδιά</i>	
<i>Η μητέρα μεταδίδει τη θρησκευτική παράδοση στα παιδιά</i>	
<i>Ο παππούς μεταδίδει τη θρησκευτική παράδοση στα εγγόνια</i>	
<i>Η γιαγιά μεταδίδει τη θρησκευτική παράδοση στα εγγόνια</i>	
<i>Ο θείος/η θεία μεταδίδει τη θρησκευτική παράδοση στα ανήψια</i>	
<i>Ο γιος 10 ετών μεταδίδει τη θρησκευτική παράδοση στα μικρότερα αδέρφια</i>	
<i>Η κόρη 10 ετών μεταδίδει τη θρησκευτική παράδοση στα μικρότερα αδέρφια</i>	

<i>Ο γιος 20 ετών μεταδίδει τη θρησκευτική παράδοση στα μικρότερα αδέρφια</i>	
<i>Η κόρη 20 ετών μεταδίδει τη θρησκευτική παράδοση στα μικρότερα αδέρφια</i>	

<i>6. Ο πατέρας συμβάλλει στη διατήρηση των οικογενειακών σχέσεων (π.χ. συνάντηση της οικογένειας σε γιορτές, επετείους κ.λ.π.)</i>	
<i>Η μητέρα συμβάλλει στη διατήρηση των οικογενειακών σχέσεων (π.χ. συνάντηση της οικογένειας σε γιορτές, επετείους κ.λ.π.)</i>	
<i>Ο παππούς συμβάλλει στη διατήρηση των οικογενειακών σχέσεων (π.χ. συνάντηση της οικογένειας σε γιορτές, επετείους κ.λ.π.)</i>	
<i>Η γιαγιά συμβάλλει στη διατήρηση των οικογενειακών σχέσεων (π.χ. συνάντηση της οικογένειας σε γιορτές, επετείους κ.λ.π.)</i>	
<i>Ο θείος/η θεία συμβάλλει στη διατήρηση των οικογενειακών σχέσεων (π.χ. συνάντηση της οικογένειας σε γιορτές, επετείους κ.λ.π.)</i>	
<i>Ο γιος 10 ετών συμβάλλει στη διατήρηση των οικογενειακών σχέσεων (π.χ. συνάντηση της οικογένειας σε γιορτές, επετείους κ.λ.π.)</i>	
<i>Η κόρη 10 ετών συμβάλλει στη διατήρηση των οικογενειακών σχέσεων (π.χ. συνάντηση της οικογένειας σε γιορτές, επετείους κ.λ.π.)</i>	
<i>Ο γιος 20 ετών συμβάλλει στη διατήρηση των οικογενειακών σχέσεων (π.χ. συνάντηση της οικογένειας σε γιορτές, επετείους κ.λ.π.)</i>	
<i>Η κόρη 20 ετών συμβάλλει στη διατήρηση των οικογενειακών σχέσεων (π.χ. συνάντηση της οικογένειας σε γιορτές, επετείους κ.λ.π.)</i>	

<i>7. Ο πατέρας συμπαράστέκεται στους παππούδες όταν έχουν πρόβλημα (αρρώστια, οικονομικά προβλήματα κ.α.)</i>	
<i>Η μητέρα συμπαράστέκεται στους παππούδες όταν έχουν πρόβλημα (αρρώστια, οικονομικά προβλήματα κ.α.)</i>	
<i>Ο παππούς συμπαράστέκεται στα εγγόνια όταν έχουν πρόβλημα (αρρώστια, οικονομικά προβλήματα κ.α.)</i>	
<i>Η γιαγιά συμπαράστέκεται στα εγγόνια όταν έχουν πρόβλημα (αρρώστια, οικονομικά προβλήματα κ.α.)</i>	
<i>Ο θείος/η θεία συμπαράστέκεται στα ανήψια όταν έχουν πρόβλημα (αρρώστια, οικονομικά προβλήματα κ.α.)</i>	

6-πέρα πολύ, 5-πολύ , 4-αρκετά, 3-λίγο, 2-πολύ λίγο , 1-καθόλου.

<i>8. Ο πατέρας φροντίζει καθημερινά τους παππούδες (μαγείρεμα, ψώνια)</i>	
<i>Η μητέρα φροντίζει καθημερινά τους παππούδες (μαγείρεμα, ψώνια)</i>	
<i>Ο παππούς φροντίζει καθημερινά τα εγγόνια (μαγείρεμα, ψώνια)</i>	
<i>Η γιαγιά φροντίζει καθημερινά τα εγγόνια (μαγείρεμα, ψώνια)</i>	
<i>Ο θείος/η θεία φροντίζει καθημερινά τα ανήψια (μαγείρεμα, ψώνια)</i>	

<i>9. Ο πατέρας είναι προστάτης της οικογένειας</i>	
<i>Η μητέρα είναι προστάτης της οικογένειας</i>	

Ο παππούς είναι προστάτης της οικογένειας	
Η γιαγιά είναι προστάτης της οικογένειας	
Ο θεός/η θεία είναι προστάτης της οικογένειας	

Σε κάθε δήλωση σημειώστε τις απαντήσεις σας χρησιμοποιώντας την παρακάτω κλίμακα:

**6-σχεδόν πάντα, 5-πολύ συχνά , 4-συχνά, 3-μερικές φορές, 2-σπάνια ,
1-ποτέ.**

10. Όταν υπάρχουν συγκρούσεις ή διαφωνίες ο πατέρας αποφασίζει για τον τρόπο που θα επιλυθούν	
Όταν υπάρχουν συγκρούσεις ή διαφωνίες η μητέρα αποφασίζει για τον τρόπο που θα επιλυθούν	
Όταν υπάρχουν συγκρούσεις ή διαφωνίες ο παππούς αποφασίζει για τον τρόπο που θα επιλυθούν	
Όταν υπάρχουν συγκρούσεις ή διαφωνίες η γιαγιά αποφασίζει για τον τρόπο που θα επιλυθούν	
Όταν υπάρχουν συγκρούσεις ή διαφωνίες ο θεός/η θεία αποφασίζει για τον τρόπο που θα επιλυθούν	

11. Ο πατέρας ασχολείται με δουλειές του σπιτιού (καθαρίζει, μαγειρεύει, πλένει)	
Η μητέρα ασχολείται με δουλειές του σπιτιού (καθαρίζει, μαγειρεύει, πλένει)	
Ο παππούς ασχολείται με δουλειές του σπιτιού (καθαρίζει, μαγειρεύει, πλένει)	
Η γιαγιά ασχολείται με δουλειές του σπιτιού (καθαρίζει, μαγειρεύει, πλένει)	
Ο θεός/η θεία ασχολείται με δουλειές του σπιτιού (καθαρίζει, μαγειρεύει, πλένει)	
Ο γιος 10 ετών ασχολείται με δουλειές του σπιτιού (καθαρίζει, μαγειρεύει, πλένει)	
Η κόρη 10 ετών ασχολείται με δουλειές του σπιτιού (καθαρίζει, μαγειρεύει, πλένει)	
Ο γιος 20 ετών ασχολείται με δουλειές του σπιτιού (καθαρίζει, μαγειρεύει, πλένει)	
Η κόρη 20 ετών ασχολείται με δουλειές του σπιτιού (καθαρίζει, μαγειρεύει, πλένει)	

12. Ο πατέρας κάνει τα ψώνια, πληρώνει λογαριασμούς	
Η μητέρα κάνει τα ψώνια, πληρώνει λογαριασμούς	
Ο παππούς κάνει τα ψώνια, πληρώνει λογαριασμούς	
Η γιαγιά κάνει τα ψώνια, πληρώνει λογαριασμούς	
Ο θεός/η θεία κάνει τα ψώνια, πληρώνει λογαριασμούς	
Ο γιος 10 ετών κάνει τα ψώνια, πληρώνει λογαριασμούς	
Η κόρη 10 ετών κάνει τα ψώνια, πληρώνει λογαριασμούς	

Ο γιος 20 ετών κάνει τα ψώνια, πληρώνει λογαριασμούς	
Η κόρη 20 ετών κάνει τα ψώνια, πληρώνει λογαριασμούς	

6-σχεδόν πάντα, 5-πολύ συχνά , 4-συχνά, 3-μερικές φορές, 2-σπάνια , 1-ποτέ.
--

13. Ο πατέρας πάει/πήγαινε τα παιδιά στο σχολείο	
Η μητέρα πάει/πήγαινε τα παιδιά στο σχολείο	
Ο παππούς πάει/πήγαινε τα εγγόνια στο σχολείο	
Η γιαγιά πάει/πήγαινε τα εγγόνια στο σχολείο	
Ο θείος/η θεία πάει/πήγαινε τα ανήψια στο σχολείο	
Ο γιος 10 ετών πάει/πήγαινε τα μικρότερα αδέρφια στο σχολείο	
Η κόρη 10 ετών πάει/πήγαινε τα μικρότερα αδέρφια στο σχολείο	
Ο γιος 20 ετών πάει/πήγαινε τα μικρότερα αδέρφια στο σχολείο	
Η κόρη 20 ετών πάει/πήγαινε τα μικρότερα αδέρφια στο σχολείο	

14. Ο πατέρας παίζει/έπαιζε με τα παιδιά	
Η μητέρα παίζει/έπαιζε με τα παιδιά	
Ο παππούς παίζει/έπαιζε με τα εγγόνια	
Η γιαγιά παίζει/έπαιζε με τα εγγόνια	
Ο θείος/η θεία παίζει/έπαιζε με τα ανήψια	
Ο γιος 10 ετών παίζει/έπαιζε με τα μικρότερα αδέρφια	
Η κόρη 10 ετών παίζει/έπαιζε με τα μικρότερα αδέρφια	
Ο γιος 20 ετών παίζει/έπαιζε με τα μικρότερα αδέρφια	
Η κόρη 20 ετών παίζει/έπαιζε με τα μικρότερα αδέρφια	

15. Ο πατέρας βοηθάει/βοηθούσε τα παιδιά στη μελέτη στο σπίτι	
Η μητέρα βοηθάει/βοηθούσε τα παιδιά στη μελέτη στο σπίτι	
Ο παππούς βοηθάει/βοηθούσε τα εγγόνια στη μελέτη στο σπίτι	
Η γιαγιά βοηθάει/βοηθούσε τα εγγόνια στη μελέτη στο σπίτι	
Ο θείος/η θεία βοηθάει/βοηθούσε τα ανήψια στη μελέτη στο σπίτι	

16. Ο πατέρας μαθαίνει/μάθαινε τρόπους συμπεριφοράς στα παιδιά	
Η μητέρα μαθαίνει/μάθαινε τρόπους συμπεριφοράς στα παιδιά	
Ο παππούς μαθαίνει/μάθαινε τρόπους συμπεριφοράς στα εγγόνια	
Η γιαγιά μαθαίνει/μάθαινε τρόπους συμπεριφοράς στα εγγόνια	
Ο θείος/η θεία μαθαίνει/μάθαινε τρόπους συμπεριφοράς στα ανήψια	

17. Ο πατέρας συμβάλλει οικονομικά με την εργασία του	
Η μητέρα συμβάλλει οικονομικά με την εργασία της	
Ο παππούς συμβάλλει οικονομικά με την εργασία του	
Η γιαγιά συμβάλλει οικονομικά με την εργασία της	
Ο θείος/η θεία συμβάλλει οικονομικά με την εργασία του/της	
Ο γιος 10 ετών συμβάλλει οικονομικά με την εργασία του/της	
Η κόρη 10 ετών συμβάλλει οικονομικά με την εργασία του/της	
Ο γιος 20 ετών συμβάλλει οικονομικά με την εργασία του/της	
Η κόρη 20 ετών συμβάλλει οικονομικά με την εργασία του/της	

18. Ο πατέρας διαχειρίζεται τα οικονομικά της οικογένειας	
Η μητέρα διαχειρίζεται τα οικονομικά της οικογένειας	
Ο παππούς διαχειρίζεται τα οικονομικά της οικογένειας	
Η γιαγιά διαχειρίζεται τα οικονομικά της οικογένειας	
Ο θείος/η θεία διαχειρίζεται τα οικονομικά της οικογένειας	

19. Ο πατέρας δίνει/έδινε χαρτζηλίκι στα παιδιά	
Η μητέρα δίνει/έδινε χαρτζηλίκι στα παιδιά	
Ο παππούς δίνει/έδινε χαρτζηλίκι στα εγγόνια	
Η γιαγιά δίνει/έδινε χαρτζηλίκι στα εγγόνια	
Ο θείος/η θεία δίνει/έδινε χαρτζηλίκι στα ανήψια	

20. Ο πατέρας στηρίζει οικονομικά τα παιδιά στο επαγγελματικό τους ξεκίνημα	
Η μητέρα στηρίζει οικονομικά τα παιδιά στο επαγγελματικό τους ξεκίνημα	

<i>Ο παππούς στηρίζει οικονομικά τα εγγόνια στο επαγγελματικό τους ξεκίνημα</i>	
<i>Η γιαγιά στηρίζει οικονομικά τα εγγόνια στο επαγγελματικό τους ξεκίνημα</i>	
<i>Ο θείος/η θεία στηρίζει οικονομικά τα ανήψια στο επαγγελματικό τους ξεκίνημα</i>	

21. Όταν λείπουν οι γονείς, <i>ο παππούς</i> κρατάει/κρατούσε τα εγγόνια	
Όταν λείπουν οι γονείς, <i>η γιαγιά</i> κρατάει/κρατούσε τα εγγόνια	
Όταν λείπουν οι γονείς, <i>ο θείος/η θεία</i> κρατάει/κρατούσε τα ανήψια	
Όταν λείπουν οι γονείς, <i>ο γιος 10 ετών</i> κρατάει/κρατούσε τα μικρότερα αδέλφια	
Όταν λείπουν οι γονείς, <i>η κόρη 10 ετών</i> κρατάει/κρατούσε τα μικρότερα αδέλφια	
Όταν λείπουν οι γονείς, <i>ο γιος 20 ετών</i> κρατάει/κρατούσε τα μικρότερα αδέλφια	
Όταν λείπουν οι γονείς, <i>η κόρη 20 ετών</i> κρατάει/κρατούσε τα μικρότερα αδέλφια	

22. <i>Ο παππούς βοηθάει τους γονείς στη δουλειά τους (π.χ. χωράφια, κατάστημα, άλλη οικογενειακή απασχόληση)</i>	
<i>Η γιαγιά βοηθάει τους γονείς στη δουλειά τους (π.χ. χωράφια, κατάστημα, άλλη οικογενειακή απασχόληση)</i>	
<i>Ο θείος/η θεία βοηθάει τους γονείς στη δουλειά τους (π.χ. χωράφια, κατάστημα, άλλη οικογενειακή απασχόληση)</i>	
<i>Ο γιος 10 ετών βοηθάει τους γονείς στη δουλειά τους (π.χ. χωράφια, κατάστημα, άλλη οικογενειακή απασχόληση)</i>	
<i>Η κόρη 10 ετών βοηθάει τους γονείς στη δουλειά τους (π.χ. χωράφια, κατάστημα, άλλη οικογενειακή απασχόληση)</i>	
<i>Ο γιος 20 ετών βοηθάει τους γονείς στη δουλειά τους (π.χ. χωράφια, κατάστημα, άλλη οικογενειακή απασχόληση)</i>	
<i>Η κόρη 20 ετών βοηθάει τους γονείς στη δουλειά τους (π.χ. χωράφια, κατάστημα, άλλη οικογενειακή απασχόληση)</i>	

Οι παρακάτω προτάσεις αναφέρονται σε ορισμένες παραδοσιακές οικογενειακές αξίες. Σημειώστε τον αριθμό που δηλώνει σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με κάθε πρόταση.

Συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ	Κάπως συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Κάπως διαφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα
7	6	5	4	3	2	1

- _____ 1. Ο πατέρας πρέπει να είναι ο αρχηγός της οικογένειας.
- _____ 2. Πρέπει να διατηρούμε καλές σχέσεις με τους συγγενείς μας.
- _____ 3. Η θέση της μητέρας είναι στο σπίτι.
- _____ 4. Η μητέρα πρέπει να μεσολαβεί μεταξύ του πατέρα και των παιδιών.
- _____ 5. Οι γονείς πρέπει να μαθαίνουν στα παιδιά τους να φέρονται σωστά.
- _____ 6. Ο πατέρας πρέπει να διαχειρίζεται τα χρήματα του σπιτιού.
- _____ 7. Οι γονείς δεν πρέπει να παρεμβαίνουν στην προσωπική ζωή των παντρεμένων παιδιών τους.
- _____ 8. Τα παιδιά έχουν την υποχρέωση να φροντίζουν τους γονείς τους όταν γεράσουν.
- _____ 9. Τα παιδιά πρέπει να βοηθούν στις δουλειές του σπιτιού.
- _____ 10. Τα προβλήματα της οικογένειας λύνονται μέσα στην οικογένεια.
- _____ 11. Τα παιδιά πρέπει να υπακούουν τους γονείς τους.
- _____ 12. Πρέπει να τιμάμε και να προστατεύουμε τη φήμη της οικογένειάς μας.
- _____ 13. Οι γονείς πρέπει να βοηθούν οικονομικά τα παιδιά τους.
- _____ 14. Τα παιδιά πρέπει να σέβονται τους παππούδες τους.
- _____ 15. Η μητέρα πρέπει να δέχεται τις αποφάσεις του πατέρα.
- _____ 16. Τα παιδιά πρέπει να εργάζονται για να βοηθούν την οικογένεια.
- _____ 17. Οι γονείς δεν πρέπει να μαλώνουν μπροστά στα παιδιά.
- _____ 18. Ο πατέρας πρέπει να είναι ο χρηματοδότης.